

genija

Josip Vandot

A sepia-toned portrait of a man with a mustache, wearing a dark suit jacket, a white shirt, and a patterned tie. He is looking slightly to the left of the camera with a neutral expression. The background is a mottled, textured brown.

BEGUNCI

Josip Vandot: Begunci

[Založba Genija](#)

Za založbo: Blanka Jarni

Korigirala: Eva Vivola

Oprema: [Dubravko Gecan](#)

Ljubljana, 2016

<http://www.biblos.si/lib/book/9789612803216>

http://www.e-knjiga.si/more_cover.php?recordID=175

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=286174464

ISBN 978-961-280-321-6 (epub)

ISBN 978-961-280-322-3 (pdf)

ISBN 978-961-280-323-0 (mobi)

Josip Vandot

Begunci

Vsebina:

1. Lidija.....	5
2. Rozalka.....	13
3. Vida.....	27
4. Dolorosa.....	37
I.....	37
II.....	52
5. Irena.....	65
I.....	65
II.....	77
III.....	90
6. Vera.....	102
I.....	102
II.....	106
III.....	111
IV.....	116
7. Cilka.....	122
I.....	122
II.....	130
III.....	139
IV.....	151
8. Dora.....	168
I.....	168
II.....	176

1. Lidija.

Na tisoče so jih pripeljali vlaki tiste dni sem gori na daljni sever. Videl si jih, kako so se zgrinjali na trgu pred postajo – zagoreli, ponosni. Toda samo za nekaj trenutkov. Razpršili so se nenadoma, kakor so bili prišli. Človek ni utegnil niti pregledati vseh in pozdraviti znancev, ki so se nahajali bržkone med to množico. Izginili so in so odhiteli; pa se niso niti pozdravili. Oddahnili so se, ko je bil vsak zase; kajti v duši in očeh je bila boleost. Vsak jo je čutil v sebi, pa mu je bilo neznosno, če je videl v očeh svojega rojaka isto gorje, kot je je nosil v svoji duši. – Razpršili so se tisoči, pa se naselili v skritih hišicah zunaj mesta. Med zelenimi vrtovi, v sencah košatih dreves so se poskrili, kot bi se bali solnčnih žarkov tam zunaj – žarkov rezkega severa, ki se razgrinja hladno in mrzlo vseokrog. In tam ždi vsak zase. Oči so postale hladne, iz njih je izginil ves ogenj, ki so ga prinesle iz daljnega juga. In nihče ne ve in nihče ne sluti gorjá, ki spi v tistih očeh. Le sami znajo za tisto gorje. Zato pa se izogibajo drug drugega, ker jim je hudo, da vidijo v očeh svojega rojaka tisto strašno, ki se skriva v njihovi lastni duši.

Pa se srečavajo nehote že letno dni. – »Brate, kedaj se nam nasmeje jug?« – »Sredi poletja, brate.« – In duša se vznemiri za trenutek, zasmije se iz daljave solnčni jug in zadehti vonj oljčnega gaja. Morje zašumi in se zaleskeče v tisočerih lučih ... A mine poletje, jesen mine in pride zima. »Kdaj se nam nasmeje jug, brate?« – »Spomladi, brate.« – In tedaj se odpre trpeči duši pomlad daljnega juga. Tisočero vonjev vzkipi v mehkem vzduhu. Oljčni in mirtini gaji oživé in slavci prično peti. Morje ne šumi, ampak samo žubori brezkončno melodijo mladosti in ljubezni. Na daljnem severu zasluti vse to vznemirjena duša. Srce se širi, širi v divjem hrepenenju. A solnčni jug se ne nasmeje koprnečim očem. V dalji sanja kakor paradíž, ki ga ne sme prestopiti nič več izgnančeva noga ... »Kdaj, brate, se nam nasmeje jug?« – »Sredi poletja, brate« – a minila je že druga pomlad, drugo poletje je že prišlo. In solnčni jug je še vedno tako daleč – daleč nekje za mrzlimi, s snegom rezkega severa pokritimi gorami. In duša ne sanja več; kajti tiste sanje so prepolne bridkosti in hrepenenja Samo oči še zaslutijo tisti paradíž, ki jim je izginil pred davnimi dnevi, in človeka zaskeli, da bi zavpil vsled divje bolesti sredi belega dneva in sredi šumnega trga.

In glej – v sredi teh bolestnih dni nam jo je poslal menda sam Bog. Zasmilili smo se mu, izgnanci in brezdomovinci smo se mu zasmilili. Kar nanadoma se je prikazala, kot bi jo bila rodila zora zlate pomladi. S svojimi

sinjimi, kakor morje skrivnostnimi očmi, se nam je smehljala. Globoko v trpeče duše je segal tisti smehljaj. Gorje se je topilo in divje koprnenje je gasnilo. In v tistih očeh se nam je smehljala tolažba, velika in gorka. Sedela je Lidija dan za dnem sredi parka pod širnim kostanjem. In hodili so izgnanci mimo. Ozrli so se nanjo, pa so obstali kraj nje. Pokramljali so pet besed z njo, pa so šli dalje, potolaženi v svojem trpljenju in hrepenenju. Čudno moč so imele njene sinje oči. Še danes, ko hodim sam in zapuščen po trnjevih potih tujine, se mi pomiri duša, ako se spomnim njenih sinjih, kakor morje skrivnostnih oči. To je bila Lidija, tolažnica izgnancev. Ne z besedami, ampak s pogledom svojih krasnih oči. Vsakdo jo je poznal, vsak begunec. Samo domačinom je bila tuja, kakor mi vsi. Dan za dnem sem jo videl sredi parka. Sedela je na klopi in je držala v roki vedno isto knjigo. Poezije Dragotina Ketteja. Dolge dopoldneve sem sedel kraj nje in sem ji pravil o Ketteju. Poslušala me je s smehljajem na lepo zaokroženih ustnicah. Saj me je zavidala, da sem sedel pred davnimi dnevi svoje mladosti s Kettejem tako, kakor v parku z njo. Saj Lidija je smatrala Ketteja za edinega slovenskega poeta, ki je izlil vso svojo mlado dušo v rimane verze, da, edini Kette ji je bil pesnik srca. Zato ga je ljubila, njega in njegove verze.

Govorila sva in kramljala dolge dopoldneve. Mimo pa so hodili izgnanci in so se ustavljali kraj nje. Ozrli so se v njene smehljajoče se oči, pa so odšli potolaženi

naprej. Vsi so jo ljubili, ljubili kakor tolažbo, ki sije naravnost iz neba. In sami niso vedeli, zakaj. Saj Lidija je bila krasno dekle, polna mladosti in južne dražesti. Kakor pomlad, ki obstane na zelenih obronkih v sladkem jutru nad zadivljenim morjem. To je bila Lidija, naša tolažnica v bolestnih dneh. Deva, ki jo je rodilo ravno mesto, stoječe na meji dehtečega Krasa in valovite Furlanske ravnine. Ob morju se blesti mesto in strmi preko pojočih valov, če ga niso že razrušile v prah tuleče granate. Tam je bil nekoč dom slavcev – dom tihe, v srce segajoče pesmi. Človek se je naslonil ob tiho cipreso, pa je snajal bogvekaj. Samo to je čutil, da je blizu sreča in da ji gleda naravnost v oči ... Lidija, tiha sreča; z očmi, kakor so zvezde na jasnem nebu sinjega juga, je ulovila tisto srečo. Pa se smehlja zdaj nam – tista sreča se nam zdaj smehlja, ki smo jo izgubili tam doli ...

Krasni so bili tisti dnevi, ko sva sedela z Lidijo v tistem parku. A še lepši večeri na strmem griču, kjer je igrala vsak večer koncertna godba. Solnce se je spuščalo za bele gore. Brezkončen sij je šinil še enkrat od mrzlih gorá preko daljne planjave. Za nekaj trenutkov je zadehtelo nad svetom nekaj prijetnega – bilo je, kakor da bi bil dahnil naš jug na mrzli sever svoj tisočeri vonj. Duša se je vznemirila, in oči so pričele skeleti. Jug, daljni jug – naš paradiž ...

Lidija se je oklenila moje roke. Stresla se je, in na lica ji je leglo nekaj rezkega. Tam na jugo-zapadu je bil že

mrak. Nad nizkim gričevjem se je že delala noč; samo na nebu je viselo nekaj belega in je bilo podobno tanke-
mu zagrinjalu, za katerim se skriva slika, ki je ne sme vi-
deti nihče. Vedno bolj se je mračilo; toda tisto zagrinjalo
je postajalo vedno bolj belo. Od gričevja se je dvigalo do
prve zvezde, ki se je vžgala kdovekdaj.

»Kaj je to?« je vprašala Lidija, in njene oči so se ču-
dile vedno bolj. Krog naju so se zbirali ljudje – izgnanci,
ki so prihajali vsak večer na grič gledat, ako se že bliža
golob z oljkovo vejico v kljunu. »Kaj je to?« so izpraše-
vali in so kazali na tisto belo, ki se je s svetilo tam na
jugo-zapadu. »Nemara prihaja res golob z oljkovo vejico
v kljunu? Jutri se nam zasmeye jug – naš paradž ...«

In izgnancev se je polotila radost. Oči so se jim zas-
mejale, in govorili so zmedene reči. Segali so si v roke,
prvič, odkar so morali zapustiti jug. Lidijina roka se je
tresla. Z njenih ustnic je izginil smehljaj; oči so ji postale
solzne in so strmele hrepeneče tja na jugo-zapad. Glej,
tam plava beli golob z oljkovo vejico v kljunu. Mir pri-
naša ljudem, ljudem, ki so pretočili že vse solze; ljudem,
katerih srce je samo ena velika rana, iz katere se izliva
samo še gorje, trpko, mrtvo gorje ... Tam plava golob z
oljkovo vejico v kljunu – mir prihaja z daljnega juga, in
rane se zacelé ...

Strmeli so izgnanci na jugojugo-zapad in so plakali
v svoji radosti. A tedaj se je zbudilo v meni gorje, ki je
spalo že toliko dni na dnu duše in je peklo. Z vso silo

je izbruhnilo tisto gorje, in jezik ni mogel več molčati. »Kaj strmite, ljudje?« sem govoril v svoji blazni bolesti. »O, ne plava tam golob z oljkovo vejico v kljunu. Bog ve, kje spi še tisti golob, če je sploh že na svetu ... Tisto belo je zadnji utrinek poletnega južnega večera. S svojo gorečo lučjo se je dvignil tisti utrinek in zasvetil daleč, daleč do tistega gorovja, da ga vidijo naše oči, oči izgnancev in brezdomovincev. Ali ne vidite, ljudje?«

In izgnanci so se stresli. Strah se jih je polotil in razočaranje. S plašnimi očmi so strmeli name, in ustnice so se jim tresle. »O, ne govori, dragi!« je prosila Lidija in se je stisnila v svojem strahu tesno k meni. »O, ne govori!« – A bolest je rasla v moji duši; gorje je hotelo na dan, in bilo ni moči, ki bi zadržala besede na jeziku.

»Utrinek južnega večera se blesti tam na jugo-zapadu. Ali ga ne vidite, ljudje? – Zašlo je solnce tam za morjem. Zašepetalo je morje, in drobni valčki so pljusnili ob skalne bregove. Zazvenela je pesem v sladkem ozračju, in tisočeri vonj se je razlil skozi mehki večer. Ljubezen, koprnenje. Sreča, ki plava nad oljčnimi in mirtinimi gaji. Ali je ne čutite, ljudje? ... Bili smo nekoč v paradizu. Živeli smo tam, in nismo poznali drugega kakor tisto srečo, ki plava skozi sladki večer rožnega juga. Pa smo bili zadovoljni in nismo želeli ničesar več na svetu. A pregnal nas je sovrag iz paradiza in je zaprl vrata za nami. In kje je zdaj naša sreča, ljudje? Srca so nam že splahnela vsled hrepenenja po paradizu; lica so

upadla, in noge so nam postale trudne, trudne. Ali ne čutite že v teh mrzlih severnih nočeh smrti, ki se plazi krog nas? Ali ne čutite divjega strahu v duši, strahu, da se ne povrnete nikoli več v paradiž? Kajti smrt je blizu, in naše noge so že pretrudne. Sever je mrzel in grobovi na severu so tako hladni, o, tako brez luči, ki se smehlja na našem jugu tudi nad prijaznimi gomilami ... O, ljudje, hrepenenje v naših srcih je premočno, a naša srca preslaba. Predaleč je naš paradiž; a grobovi na severu so tako grozni v svoji zapuščenosti ...«

Izgnanci so vzkriknili in so dvignili proti meni pesti. Divji strah se jih je polotil, in bridko razočaranje jim je trgalo srca. Saj sem si upal izreči ono, kar jih je grizlo globoko v duši. Z blaznim strahom so se zavedali onega sredi noči brez spanja; a nihče se ni upal izreči onega, ker si je bil vsak v svesti, da izreče smrtno obsodbo sam nad sabo. A zdaj sem jim vrgel jaz resnico naravnost v obraz – in pesti so se jim skrčile in zobje zaškripali v divji bolesti, ki jim je upognila hipoma hrbte. Glava jim je zdrknila na prsi, in drgetaje so se zavili v plašče. Z negotovimi koraki so se odstranili – brez besede, brez vzdih.

Lidija je spustila mojo roko. Zaplakala je bridko in si je zakrila obraz z rokami. Trikrat se je streslo njeno telo kakor v mrzlici. A potem se je obrnila in je hotela stopiti za izgnanci. »Kam, o, Lidija?« sem jo vprašal v svojem strahu in bolesti. A zmigala je z glavo. Njen obraz je bil

bled, in v njenih očeh ni bilo več tiste sreče z daljnega solnčnega juga. Izginila je bila sreča bogvekam in ne bo je več nazaj. V očeh pa bo spalo samo še hrepenenje po izgubljenem paradizu, kakor pri nas vseh – pri izgnancih ...

»O, Lidija! Ti zlata tolažba v bolestnih dneh!« – A ona je šla za izgnanci skozi hladni večer. Po griču so šli navzdol. Zavijali so se v plašče in so tonili drug za drugim v črnem mraku. A jaz sem stal sam vrhu griča – v duši bolest, v očeh hrepenenje.

In tisti trenutek sem vedel, da bom moral od zdaj naprej hoditi sam in zapuščen po trnjevih potih tujine – brez tolažbe, brez veselja ...

2. Rozalka.

Sredi današnjih čudnih noči, polnih zlohotnih sanj in čudovitih misli, se nam zbudi hipoma duša. Prišlo je bogveodkod nekaj mehkega. Leglo je v naše misli, ki se jih ne moremo iznebiti niti v spanju, in duša se zbudi nenadoma, kakor da bi jo bilo poklicalo tisto mehko, ki je prišlo bogveodkod. Tema se umika. Izza teme pa vstaja slika, obžarjena z neko čudno, napol prosinjeno svetlobo, podobna fantomu, ki se prikaže človeku v črni noči sredi zapuščene poljane. In tista slika oživi napol – medle poteze se premaknejo tupatam, in strahom spozna človek tisto sliko. Glej, on je – prijatelj iz vesele družbe, sedeče ob črnem vinu, pojoče domačo pesem na Starčevem vrtu. In tam doli šumi morje; svetlikajo se valčki in namežikavajo oljkam in trtam na strmem, dehtečem bregu. In radost se razliva skozi nedeljski dan in kipi v veselih pesmih, kipi brezmejno in se smeje. Saj sreča je legla kroginkrog po teh brdih sinjega juga, in sreča je devojka črnih oči – smeh ji je na ustnicah in rože sinjega juga na kipečih grudih ... Postoj, slika! Naj

te ogleda človek še enkrat! Naj vidi še enkrat tiste drage poteze prijatelja iz pojoče družbe Starčevega vrta! Naj diha še enkrat tisti sladki vonj iz oljčnih gajev in polnih vinogradov! A potem naj pride spet ono zlo, ki se plazi s svojim smradom in krohotom nad s krvjo zalito zemljo ... A slika se strese; svetloba ugasne, in kroginkrog se reži noč ... Ko sine svit, vzameš v roko časopis iz domovine in čitaš v njem, da je padel prijatelj iz pojoče družbe Starčevega vrta. Zagrnila ga je zemlja bogvekje: njegova zadnja pesem je zamrla sredi neznane doline, sredi kranja črnih vran ...

Moj Bog! Človek bi jokal, če bi bila samo ena noč taka. A takih noči je stotero. Solzâ bi potreboval potoke, da bi opral drago kri, ki moči zemljo, to krvi željno, življenja pohlepno zemljo. In prijatelji padajo; pesmi so utihnile in samo glupo gorje se še plazi skozi solnčne dni in črne noči in nas straši sredi spanja s svojimi groznimi, krvavimi slikami ...

In tisto noč sem mislil neprestano na Rozaliko. V vseh mojih mislih so živele njene rjave, južne oči s tistim koprnečim veseljem, ki ga vidiš samo v očeh mladih žensk solnčnega juga. Krog nje so skakali trije otročiči, kakor trije angeli, ki so bili stopili za kratek čas iz paradiža na zemljo. In Rozalika je kramljala in se je smejala z brezskrbnim smehom. Nalivala mi je v čašo cekinasto vino iz njenega lastnega vinograda. Bilo je vino iz trt, katerim je zalivala sama nebeška radost in

jih je negovala do trgatve. Bistrilo je vino človeške misli, in duša se je topila v neizrekljivih, nepoznanih čuvstvih. O, vino z nebeških Brdov! O, Rozalika iz paradiža pod Sveto goro! Moje zadnje misli se bodo ustavile tam in bodo živele večno tam, ko bo strohnelo že to moje nesrečno telo.

Batjuška Čaven je sanjal med solnčnimi žarki. Soča je žlobudrala kakor kmetica, ki se zaleti nepričakovano v mesto. Vsa pokrajina od Svete gore, pa tja doli do lagun se je zakrivala v lahno solnčno kopreno. Mir, mir, mir ... In jaz sem sedel na vrtu Rozalkine gostilne; krog mene so kramljali njeni otročiči; Rozalika je nalivala v čašo cekinasto vino; gospodar se je smejal in trkal z mano, z romarjem, ki je romal vsako leto na Sveto goro in je sedel potem do trde noči na vrtu Rozalkine gostilne in je pil cekinasto vino. Sreča je bila doma v ti hiši, v ti krasni družini. V svoji največji nesreči bi šel človek k Rozaliki; poskusil bi cekinasto vino; ozrl bi se po tej družini. In ne bilo bi več nesreče v duši; smejal bi se človek z smehom, ki se smeje vedno v očeh Rozalke, njenega moža, njenih otrok. Bil sem jim kakor brat, katerega je požrla tujina in ga pusti samo za nekaj trenutkov nazaj, da vidi srečo, ki je ne bo nosil nikoli v svojem srcu ...

In tisto noč sem mislil neprestano na Rozalko. Razburile so se misli, in na srce je leglo nekaj težkega, neznosnega. Nič več nisem mogel delati dela svoje težke nočne službe. Stopil sem ven na širni prostor tračnic.

Dež je rosil s črnega neba, in v lahnem, mrzlem vetru so se zibale ogromne železniške svetilke. Na sosednih tirih so premikale lokomotive, in s presunljivim žvižgom so žvižgali premikači. Glavni tir je bil prost za vlak, ki je vozil begunce iz severa v veliki tabor ob Lipnici in je imel tri ure zamude.

Dež je rosil vedno gosteje. Veter, poln vlage in mrzlot, je pihal skozi dolgočasno noč. Premikajoče lokomotive so potihnille, in na svet je legla mrtva tišina. Naslonil sem se ob železno svetiljko, čakajoč vlaka, ki je moral priti vsak trenutek. Mraz mi je silil do kosti; a vendar se mi ni ljubilo zapeti suknje.

Rozalka, da, Rozalka ... Jasno mi je bilo, da jo vidim še nocoj. Prišla bo bogveodkod; nasmejala se bo, in njeni otročiči se bodo smejali. Ali pa bom čital v jutru, da je umrla, umrla na to čudno, črno noč. Saj je bila vstala njena slika pred mojimi očmi, obžarjena z neko čudno, napol prosinjeno svetlobo. Rozalka, da, Rozalka ...

Skozi črno noč so zasvetile luči. Čulo se je, kakor da bi lomastila iz nepoznane teme sopihajoča pošast. Stresla se je zemlja za trenutek, in vlak je obstal pred postajo. In tedaj so jih videle ščemeče oči, kakor so jih videle že na tisoče. Stisnjeni v navadne, živinske vozove, polni gorja in hrepenenja, so se stiskali drug k drugemu, kakor da bi se bali, da jih ločijo zdajpazdaj. Oči so jim strmele topo v daljavo, in niso videle drugega kakor temo brez luči, brez žarkov. V prvem vozu so sedele ženske, mlade

in stare, držeč na kolenih male otroke. Edina svetilka je razsvetljevala s stropa zatohli voz, iz katerega je prihajal čuden vonj in vzduh revščine in nesreče. Koščena starka je sedela pri vratih; njene udrte oči so se svetile – gorel je v njih ogenj zadnjega upanja na ono, ki vstane iz groba. S hripavim glasom je pela litanije svetega srca.

In odgovarjale so ji ženske. Sredi črne, deževne noči je zvenela pesem – krik se je dvigal do neba, na gosto zastrtega s temo in težkimi oblaki. A oblaki se niso pretrgali, in zvezde se niso prikazale. Nebo je spalo brezčutno, pokojno, kakor že dolge, dolge dni.

»Kriste, usmili se nas! ... Kriste, usliši nas! ...«

Grozen je bil ta krik, obupna je bila ta pesem. O, moj narod! Preganjan od usode, se mora klatiti po tujem svetu. Z bridkostjo so napolnjeni njegovi dnevi, in po tujih deželah se mora potikati, zapuščen in siromašen. Nebo se je skrilo pred njim v goste oblake, zvezde so zbežale bogvekam, kakor da bi jih bilo sram naroda, ki vpije k njim z verno dušo v svojem trpljenju. O, moj narod, s svojo vernostjo in pobožnostjo nisi zaslužil tega!

A koščena starka je pela vedno glasneje. In uporno, kakor da bi hotele prisiliti nebo, da se jim odpre in jim pokaže zvezde rešenja, so ji odgovarjale ženske: »Kriste, usmili se nas!« ... Otroci so spali mirno na kolenih svojih mater. Le tuintam so se zdrznili. Prsti na rokah so se razklenili in so se zopet zaprli, kakor da bi hoteli zgrabiti nekaj lepega, ki jim je zbežalo vsakokrat v črno noč ...

Šel sem od voza do voza. Povsod iste postave, shujšane vsled hrepenenja in nesreče. Same ženske, starci in otroci. Zavijali so se v obnošene obleke in so se stiskali drug k drugemu, ker jim je bilo mraz. Otroci so spali v materinem naročju; starci so strmeli nemo predse, udani v voljo božjo, a ženske so zrle v temo s široko odprtimi, preplašenimi očmi. Lica so bila upadla in oči obrobljene z kolobarji, ki jih puste za sabo solze in gorje.

Le tam sredi vlaka so sedele mlade deklice. Radovedno so se ozrle za nekaj trenutkov na razsvetljeno postajo. A potem so povesile spet oči. Pričele so peti zagorsko pesem. Misli pa so jim tavale daleč tam na jugu med podrtimi domovi. Iskale so ljubega, ki stoji nemara ravno zdaj s puško v roki ob padlem domu svoje drage in plaka, piska ... »Kroglja priletela, v srce ga zadela ...«

Kakor jok, dolgo zadrževan v razboljenem srcu, je zvenela pesem v mrzlo, deževno noč. Mlade, deviške grudi so se dvigale; oči so bile vlažne in polne divjega koprnenja po ljubezni. A ljubezni ni bilo nikjer. Z nebom se je skrila za težke oblake, in smrt hodi preko zemeljskih poljan. V tihi noči stopa po bojiščih, po krajih daleč proč od moritve se plazi. In mlada srca, ki še niso izpila mehke čaše ljubezni, umirajo, umirajo z divjim krikom. A nebo se ne gane; v vedno bolj črne oblake se skriva, in mlada zvezda ljubezni ne šine niti za trenutek na zemijo ...

Oči so me ščemele, in čutil sem, kako se dviga gorje v moji duši više, vedno više. Z negotovimi koraki sem stopal naprej ob vlaku bede in trpljenja. A tedaj je zaklical ženski glas moje ime. Postal sem začuden in sem se ozrl v voz. Iz njega je skočila ženska; stopila je tri korake naprej. Oklenila se me je krog vrata in je zajokala na ves glas.

Rozalka, da, Rozalka ... Bila je ona, ki ni bila poznala nesreče. Postala je medla, in njeno okroglo, bujno telo je bilo shujšalo. Oči so ji bile udrte, in v njih ni bilo več onega koprnečega veselja. Ugasnile so bile in so postale mrtve, brez ognja, brez življenja.

»Rozalka, Rozalka!« sem govoril, in v grlu me je dušila bolelost, ki se je dvigala iz duše više, vedno više. »Ali se ni usmilo nebo niti tebe, ki si nosila v srcu nebo z vsemi zvezdami? Rozalka, ali je bila zaman vsa čistost in solnčna misel, ki ti ni zapustila nikoli duše?«

Rozalka je ihtela in se me je oklepala krčevito. Ponavljala je kakor v mrzlici moje ime, in vse njeno medlo telo se je treslo sunkoma. Iz voza je priteklo k nama dekletce – mršavo, plašno. Bila je Milica, najstarejša hčerka Rozalkina. A bila ni več angel, ki je stopil za kratek čas z neba. Bleda je bila, in bolezen ji je bila v očeh ... »Mama, mama!« je plakala in se je privila k nji.

Rozalka jo je slišala, pa se je zavedla. Nehala je plakati, pa je pričela praviti s pretrganim glasom. Vojska, da, vojska. Njen mož se je poslovil, pa je šel tiste dni.

Padel je, in bog ve, kje počiva v mrzlem grobu sredi tuje poljane. Prišla je vihra. Zadela je granata prijazno gostilno sredi dehtečega zelenja. Najmlajšo njeno hčerko so pokopale razvaline. Rozalka je mogla rešiti samo še svoje življenje in ostala dva otroka. Bežala je z drugimi, in po dnevih trpljenja in groze, je dospela daleč na Moravsko. A tam ji je umrla druga hčerka – angel, ki se je vrnil nazaj v nebo, odkoder je bil prišel na zemljo samo za kratek čas ...

Dež je rosil vedno gosteje. Iz vozov so stopali begunci, pa so se bližali plahi, začudeni. Gledali so name, pa niso izpregovorili besede. Zdelo se jim je čudno, da ume sredi daljne tujine človek njihovo govorico. Mogoče je kaj višjega, in dobro bi bilo izpregovoriti z njim lepo besedo. In starec, zagorel in zastaven, je snel z glave pofedran klobuk, pa je izpregovoril ponižno: »Gospod, naš človek si. Na obrazu ti je zapisano, da si naš človek ... Daj, izpregovori za nas dobro besedo na dobrem mestu ...«

In ljudje so se pričeli drenjati krog mene. Ženske so vile roke, pa so ponavljale neprestano: »Usmili se nas, gospod, ker si naš človek. Trpimo, gopod, hudo trpimo.« – Ves vlak se je izpraznil hipoma. Otroci so zaplakali; ženske so pričele vreščati, in starci so govorili vsevprek. Samo prvi voz se ni izpraznil. Razločno se je čulo iz njegga hripavo petje, in skozi krik beguncev je zvenel glas, ki je ponavljal uporno: »Kriste, usliši nas ...«

A tedaj so pričeli žvižgati izprevodniki. Siloma so rinili ljudi nazaj v vozove. A šlo je počasi. Sredi gnječ so zajokali otroci, ki si niso mogli pomagati naprej. Prerivani na vse strani, so klicali matere, ki so še vedno vile roke in so vpile: »Pomagaj nam, gospod, ker si naš človek ...«

Lokomotiva je zažvižgala presunljivo. In tedaj so rinili ljudje sami v vozove. A še pri vratih so iztezali k meni roke in so prosili ponižno, z jokavim glasom: »Naš človek si, gospod ... O, saj vidimo solze v tvojih očeh. Pomoreš nam, gospod, da nam ne bo tako gorje na svetu ...«

Mala Milica se je tresla po vsem životu. S svojimi lepimi, velikimi očmi zrla name. Sedaj šele me je spoznala. Hipoma ji je vstala v duši slika, lepa in krasna – spomin na dan, ko me je videla zadnjikrat. Poletje je bilo takrat. Solnce je svetilo preko paradiža pod Sveto goro. Soča je šumela tam spodaj, in na domačem vrtu je bilo tako lepo! Oče se je smejal na ves glas; njeni majhni sestrici pa sta skakljali z njo po dehtečem vrtu. O, bilo je tako lepo in prijetno! – A zdaj je hudo. Sami sta ostali z mamico, pa nimata niti doma. Očeta ne bo več, in tudi malih sestric ne bo nazaj. Kajti odšli so v sveta nebesa, pa se ne povrnejo več ...

Milica je zajokala krčevito. Dvignil sem jo in jo stisnil k sebi. Glej, dušo bi dal zate, Milica, ti zlati otrok; življenje bi dal, da bi se ti povrnili tisti zlati dnevi

tvojega paradiža. A zaman – tvoj paradiž je razrušen, za celo življenje je strt, kakor je strta tvoja zlata, nedolžna dušica.

»Kaj hočemo početi?« je izpregovorila Rozalka po dolgem molčanju. »Zdaj gremo tja, kamor nas peljejo. Na Moravskem ni bilo prostora za nas. V Lipnici je menda bolje.« – Hotela se je nasmehniti; a smeh ji je zamrl sredi trpkosti, ki ji je silila iz duše. »Trpimo, da, vsi brez razlike trpimo. Tudi tebi, dragi, leži trpljenje v duši. A ti si prost, ti si sam ... Moj Bog! Daj mi umreti, kakor je umrl on in moji angelji! Kam naj grem, ko preide vihra? Sama naj razkopljem razvaline in naj izgrebem paradiž, ki se je ravsul na tisoč koscev? – Moj Bog, zakaj smo bili takrat tako srečni? Ali se še spominjaš? Solnce, paradiž in sreča – vseokrog sama sreča ...«

Spomin na one lepe dni jo je prevzel popolnoma. Zopet so se dvignili pred njo trenutki groze in strahu. Njene motne oči so se odprle široko v divjem strahu, kakor da bi videla spet mrtva trupla svojih dragih. Iz grla se ji je izvil krik, in omahnila je napol. Prijel sem jo okrog pasu, a nisem mogel izpregovoriti besede. Dušila me je bolest, in v duši mi je bilo tako čudno kakor še nikoli v mojem neveselem življenju.

»Mama, o, mama!« je klicala Milica z obupnim glasom in se je oklepala okrog vratu. A Rozalka se ni genila. Strmela je v temo, in njene ustnice so se premikale kakor v mrzlici.

»Gospod, čas je, da gremo,« je dejal izprevodnik ne-
strpno. »Glejte, zamude imamo že itak preveč ...«

Peljal sem Rozalko nalahko k vozu. Dvignil sem Mi-
lico in sem jo postavil na klop. Vlak se je premaknil že
napol. »Rozalka, pomiri se! Glej, čas je ... Upaj, da pride-
jo naši časi nazaj. Saj nebo se še ni razsulo, in zemlja se
še ne trese. Ali slišiš, Rozalka?«

Rozalka je strmela še vedno nemo predse. Njene oči
so postale še bolj globoke, in v njih se je svetil čuden
svit, podoben daljni zvezdi, ki se pogreza za mrzle snež-
nike. Ko sem jo hotel dvigniti, je zajokala na ves glas.
Z rokami se je oklenila mojega vratu in je ponavljala
kakor brez uma: »Gorje, o, to gorje! ... In bila je sreča
in paradiž. Solnce je sijalo nad Čavnom, in romarji so
prepevali na Sveti gori ... O, gorje!«

»Mama, mama!« je klicala Milica z voza. A tedaj se
mi je posrečilo, da sem dvignil obupano ženo. Krepak
starec jo je prijel okrog pasu in jo je posadil na klop.
Vlak je potegnil sunkoma; begunci so omahnili po vo-
zovih in so zakričali.

»Z Bogom, Rozalka! Z Bogom, Milica! Vidimo se, ko
zacveti nanovo naš paradiž. Saj nebo se ne bo skrivalo
vedno za oblake. O, še je moč na svetu, ki lahko prežene
tiste oblake. Naše bolestne misli, naše trpljenje bo pri-
sililo zvezde, da se prikažejo nad našim paradižem ... Z
Bogom, Rozalka, ti edina žena, ki jo ljubim sredi svojih

nesrečnih dni! Z Bogom, Milica, ti edini otrok, katerega bi stisnil na svoje srce ...«

»Z Bogom, dragi!« je zaklicala Rozalka in se je prijela za glavo. »Pozdravi solnce, ko se bo nasmejalo nad Čavnom – naš paradíž pozdravi! Saj jaz ga ne vidim več, ne vidim več ...«

Besede so zamrle sredi ropotanja železnih koles. Dež se je vлил v gosti plohi na zemljo in je pljuskal ob temne vozove. Vlak se je premikal vedno hitreje. Še enkrat se je prikazala tam ob svetilki Rozalka; mignila je za trenutek roka male Milice, in vozovi so pričeli toniti v temo in so se izgubljali drug za drugim.

Naslonil sem se ob železno svetilko in sem gledal na vlak, ki je bežal mimo. Iz vseh vozov so mi migale koščene roke, in hripavi glasovi so vpili nerazločne besede. Le eno besedo sem razumel, in ta beseda je postajala vedno glasnejša. Izpremenila se je naposled v grozen krik, ki je prevpil šumenje dežja in ropotanje bežečega vlaka. Do oblakov je silil krik. A oblaki se niso pretrgali, in nebo se ni prikazalo s svojimi zvezdami.

»Gospod, pomagaj nam v našem trpljenju! ... Gospod, prebodli so naša srca s krvavim mečem ... Pomagaj nam, gospod!«

Vlak je drdral mimo mene. V trepetajočem svitu borne svetilke so se kazale mršave postave z obrazi, polni gorja in hrepenenja. Stiskale so se druga k drugi, kakor bi se bale, da izgubijo druga drugo v ti noči

grozne samote. Šlo je mimo, kakor temna karavana iz bajk polnočnih strahov. Gledalo jih je oko, in srce se je krčilo, in pesti so se dvigale same od sebe.

O, moj narod! Kam greš v to strašno noč, ki je brez neba in brez zvezd? – Glej, moja duša te ljubi kakor še nikoli. Daj vzemi mi vso srčno kri – prelij jo na vse strani vetrov! In nemara se usmili nebo – pa se razgrne in pokaže tisočero zvezd kakor tiste dni, ko je sanjal naš južni paradiz, zaviti v kopreno solnčnih žarkov, sanjal zlate dni o sreči, ki ga je ovijala vseokrog z južnim zelenjem ... O, moj narod, moj mali, veliki narod večnega trpljenja in nesreče, kje so tvoje zvezde, kje je tvoje nebo?

Vlak je izginil sredi teme. Čulo se je samo še zamolklo ropotanje koles, ki so brzela preko črne poljane. Dež je lil vedno gosteje. Svetilke so se premikale ječé, in dolge, trepetajoče sence so padale preko tirov. Veter je pljuskal dež semtertja, in z moje obleke je curljalo ... V vetru pa je prihajal s poljane še vedno zamolkel krik, in razločno se je čula pesem svetih litanij.

»Gospod, usmili se nas ... Kriste, usliši nas ...«

Pesem je postajala tišja, in je zamrla kar naenkrat bogvekje v črni poljani. Samo dež je še pljuskal in veter je šumel skozi brezdanjo noč ... Trudoma sem šel preko tračnic, v duši pa sem čutil, da je umrlo zame nocoj nekaj velikega, svetlega – podobnega zlati sreči, ki je ovijala nekoč naš jug s solničnim zelenjem. Čutil sem v duši to, in v očeh me je peklo in ščemelo.

Na jugozapadu se je zasvetilo nekaj rožnega, kakor da bi se hotelo prikazati nebo. A bilo ni nebo – bil je samo odsev trepetajočih svetilk na postaji, ki se je odbijal ob oblakih. Črni oblaki so se razpregali na gosto nad zemljo. Za njimi spi menda modro nebo s tisoč svetlimi zvezdami.

3. Vida.

Živel je bedak. Ime mu je bilo Martin. In doma je bil s Svetega Križa nad morjem. Napil se je domačega vina pri Starcu in je govoril sam pri sebi: »Pojdem, resnično pojdem na morje. Preštejem vse morske kapljice. V eni sami noči jih preštejem, ko bo svetil mesec. In v jutru bom pravil ljudem, koliko kapljic ima morje. Pa se bodo čudili ljudje in si bodo govorili: Resnično, Martin ni bedak. Najmodreji človek je na svetu, kajti preštel je morske kapljice.« – In šel je bedak k morju. Vsedel se je na nizek kamen, pa je pričel preštovati morske kapljice. A morje se je dvignilo užaljeno. Vzkipelo je v svojem srdcu in je pokopalo v svoje mogočne valove bedaka Martina s Svetega križa.

Morje, ponosno morje – Adrija, kraljica naša. Kdo bo mešetaril s tvojo lepoto? Kdo bo prodajal tvoje bisere za umazane groše? Kdo se bo drznil iztegniti svoje polzke roke do tvojih grudi, nedotaknjenih in čistih? – O, Adrija, še je na tisoče bedakov Martinov na svetu, ki bi radi pretipali tvoje bisere in bi jih prešteli in se jih polastili

v svoji lakomnosti. A ti se dvigneš, o, Adrija, s svojimi razpenjenimi valovi se dvigneš in pokoplješ bedake Martine na svojem globokem dnu. In naša boš spet, o, Adrija: svoje podanike pokličeš spet nazaj in jim zapoješ spet pesmi o sreči, ki spi na tvojih čistih grudih in se smehlja, smehlja v tihih dnevih. Samo enkrat zašumiš s šumom, ki se bo razlegnil po celem svetu. In izgnanci in brezdomovinci bodo razumeli tisti šum. Vstali bodo iz vseh kotov sveta, pa se bodo vrnili k tebi, pevajoč pesem, ki jo ume samo naš jug. Kajti, o, Adrija, ti si samo naša in samo naša srca so tvoja. V njih je ljubezen in v ljubezni je moč, ki je ne starejo niti bolestni dnevi sredi mrzlega, življenja sovražnega severa. Samo, da pride tisti dan, ko zašumiš, o, Adrija, zašumiš nam izgnancem, ki tavamo zapuščeni po hladnih poljanah tujine in te kličemo, o, Adrija ...

Ležala je za mano nepregledna ogrska ravnina. Solnce je stalo sredi neba in je žgalo. Samo lahen veter je vel od vzhoda, in visoko žitno klasje se je pripogibalo in je šumelo. In zdelo se mi je, da vidim pred sabo spet morje: v lahnih valovih se ziblje in žubori in poje. Tuintam se zasveti nekaj sredi valovja in se zaleskeče, kakor da bi se pokazal sredi razpuščenih las naše kraljice Adrije srebrni nakit in bi mignil solnčnim žarkom. A prevara je trajala samo za trenutek. Sredi žitnih valov se je oglašil nenadoma človek – ogrski kmet je zaklei z glasno kletvijo sredi njive in njegova žena mu je odgovorila

z neprijetnim vriščem. Izginilo je morje izpred oči in sanje so se izgubile bogvekam.

Stopal sem naprej po prašni cesti, ki se je vila preko nepreglednega polja. Živega glasu ni bilo širomokrog. Samo Mura je šumela nekje sredi polja, in zrelo klasje je šepetalo v žgočih solnčnih žarkih. Noge so bile trudne in grlo je postalo suho. Kajti še z nočjo sem vstal sredi ogrske planjave, pa sem se napotil naprej, preko puste. Daleč naokrog ni živega bitja, niti prijazne kočice ... In tiste ure sem se spominjal nate, o, Adrija! Na solnčne obronke ob tvojem dehtečem obrežju sem se spominjal in na prijazne hišice, ob katerih rase vino. Prijazno vabijo zeleni vršički nad vrta skrite osmice, in vince se smehljajo v lončenih vrčih in se peni v sladki radosti. O, Adrija, čemu se moramo potikati po neprijazni tujini kot lačni in žejni popotniki, katere suvajo krivogledi tujci s praga in jih gostijo mesto z vincem z brcami? – O, Adrija, daleč so prišli tvoji ponosni sinovi. Mesto sladkega vinca s tvojih dehtečih bregov morajo piti globoko čašo svojih solz, napolnjeno z bridkostjo in s pelinom ...

Bridke so bile misli, ki so me spremljale preko daljne ravnine. Solnce je pripekalo vedno bolj, in znoj je lil z obraza. Krenil sem s prašne ceste po kolovozni poti proti jugu. In glej – kar nenadoma je stalo pred mano selo, skrito med drevjem, obdano kroginkrog z visokim, živim plotom, da bi ga človek niti ne zapazil, ako bi se ne zasvetilo tupatam med zelenjem nekaj belega. A selo

je bilo prazno. Vsa vrata zaprta, in žive duše nikjer. Le pri zadnji hiši je stalo kraj okna dekle. Zrlo je name in se je smehljalo.

»Bog te sprimi, popotnik!« je izpregovorilo dekle in je mignilo z roko. »Tvoje noge so upehane in grlo ti je suho. Glej, klop je tam v senci. Počij se in si otrni znoj z obraza.«

Vsedel sem se na klop in sem si otrnil znoj z obraza. Dekle je izginilo v hišo in se je vrnilo s kosom kruha in poličem vina. Natočilo mi je poln kozarec in se mi je smehljalo neprestano. »Pij, popotnik! In povej, okod in kam?«

Pil sem z žejnimi požirki. Otrpli udje so postali voljni, in bridkost v duši se je pričela topiti. »Popotnik sem, o dekle, ki ti ne vem imena. Martika se zoveš? Da, Martika ... Izgnanec sem, katerega so vrgli iz paradiža in so zaprli vrata za njim. A brez paradiža nima življenje zame pomena. Prazno je, in samo boleščutiš krog in krog. In iščeš potov in stezic, a vsi poti in vse stezice te vodijo vsepovsod, samo ne do paradiža, do zelenega mojega paradiža ...«

S svojimi velikimi, temnimi očmi je zrla Martika name. Zaslutila je popotnikovo trpljenje, in v njenem srcu se je pojavilo sočutje. Prinesla je še en polič vina in je napolnila prazni kozarec. Roko je položila na moje rame in se je smehljala. »Izgnanec si, popotnik, in obupuješ. A jaz ti rečem, da se ti odpre enkrat spet

paradiž. O, ne zapro se vrata za vedno. Nekoč se odprokar sama od sebe ... Pij, izgnanec, da se ti potolaži duša!«

In pil sem z dolgimi požirki. In tolažba je prihajala bogveodkod. Srce se je mehčalo in misli so se ublažile. Samo besede niso hotele z jezika. Molčal sem in sem gledal na Martiko, ki se je še vedno smehljala s svojim lepim smehljajem. Njene ustnice so bile polne in rdeče, ustvarjene samo za poljubovanje, in njene temne oči so bile globoke, in blaženost je sanjala v njih svoj prelestni sen. In dvignil sem se in sem prijel za palico; kajti pot je bila še dolga.

»Zbogom, Martika! Našel sem tolažbo za današnji dan pri tebi. Hvala ti, Martika! Spomnim se te v najlepšem trenutku, ko se vrnem v svoj paradiž ...«

In sama od sebe mi je ponudila svoje polne, rdeče ustnice. Imele so sladkost jagod, dozorelih na solčnih žarkih, in so bile mehke kakor žamet. Zardela je za trenutek in mi je mignila z roko. A potem se je okrenila naglo in je zbežala v kočo.

Spet se je vila brezkončna pot preko nepregledne ravnine. A noge niso bile več trudne, in v duši ni bilo več one bridkosti kakor že ves dan. Klasje se je pripogibalo globoko pred vetrom, ki je zapihal preko ravnine. Prijeten vonj se je razširil po vzduhu, in škrjanci so pričeli prepevati nad zorečim poljem.

Čez dve uri sem prišel do sela, skritega za visokim, živim plotom in košatim drevjem, in moje poti je bilo

konec. Živeli so tam izgnanci, katerih že nisem bil videl dolgo, dolgo. Skriti v samotnem selu sredi brezkončne ravnine so šteli dneve v svoji bolesti in so gledali na zvezde, kdaj jim namignejo in jih povabijo s sabo v izgubljeni paradiz. A dni je bilo nebroj, in zvezde so tako visoko in gledajo mrzlo na črno zemljo ...

A bilo ni nikogar doma. Vse je bilo nekje sredi polja in je delalo. Našel sem samo dve deklici, Vido in Jelko. Prijeli ste me za roke in sta me gledali s svojimi živimi očmi – očmi juga in nepoznanega koprnenja. Mlajša, Jelka, je bila mirna in resna. Nekaj čudnega, zlatega je spalo v njenih očeh mirno in se ni zgenilo niti za hip. A Vida je kramljala neprestano in se ni mogla načuditi meni.

»O, stric!« je govorila Vida v svojem začudenju. »Dolgo vas že nismo videli. Ko ste bili zadnjič tu, ste bili veseli. A danes ste tako čudni, stric. In vaši lasje, stric, so že vsi sivi. Kaj ste delali, stric?«

Mlada si še, Vida, v svojem sedmem letu ti pač ni treba vedeti, zakaj postanejo človeku lasje sivi. Saj ti pride še prezgodaj spoznanje; prezgodaj zaslutiš življenje, ki se vali mimo tebe kakor umazana reka, polna ogabnih in strupenih živali. A ti gledaš samo na bregove umazane reke. Rože cveto tam in prepevajo slavci; metulji se zibljejo na solčnih žarkih in veter šepeče mehko pesem. In srcece ti je veselo in polno sladkih slutenj.

Izleknil sem se v senci po mehki trati. Vida in Jelka sta se igrali krog mene, in Vida je čebljala venomer. Loteval se me je zaspanec, in oči so me pričele ščemeti. Šumela je nad mano jablana pritajeno, in sem s polja je prihajalo veselo petje škrjancev – bilo je, kakor da je zaspal ves tuji svet v solnčnih žarkih in je sanjal sen o našem solnčnem jugu.

»Pst, Vida,« je dejala mala Jelka in je položila drobčkani prstek na rdeča usteca. »Stric je truden ... Pusti, naj spi, dokler ne pride mama. Pa mi povej rajši tisto povest o bedaku Martinu. Saj si že začela, na, pa je prišel stric ...«

»Hm,« je odgovorila Vida in se je prijela za mali, malce zavihani nosek. »O bedaku Martinu s Svetega Križa? Oj, Jelka, lepa je povest. Pravil jo je oče, še tisti dan jo je pravil, ko šel v vojsko. Pa se je smejal, in tudi mama se je smejala. Pa ni bilo tako, kot je pravil oče. O, dobro vem, da ni bilo tako. Jaz vem bolje ... Pa ti povem. Jelka, da boš vedela. Kar lepo poslušaj!«

»Jej,« se je razveselila mala Jelka, in mladi obrazek se ji je zasmegal.

Vida pa je pričela pripovedovati: »Pravijo, da se je napil bedak Martin pri Starcu, pa je šel preštovat morske kapljice. O, saj ni res! V lepi noči je šel bedak Martin k morju. Sédel je na skalo, pa je gledal na bisere, ki se svetijo vsako noč na lepih valčkih. Pa se dvigne iz vode morska deklica. Pozdravljen, bedak Martin, pravi

morska deklica: »Kaj sediš in strmiš na morje?« – In tedaj ni bil bedak Martin več bedak. Ko ga je pogledala morska deklica, je postal pameten kakor vsi ljudje s Svetega Križa. – Pa odgovori Martin deklici: »Gledam na morje, na bisere gledam, ki se svetijo tako lepo v noč!« – In morska deklica mu reče: »Da, lepi so biseri, ki jih vidiš na morju, Martin. A še lepši so koraldi globoko na dnu. Pojdi, Martin, z mano pojdi na morsko dno! Videl boš koralde, pa ne boš hotel nikoli več na zemljo. Svetijo se koraldi daleč naokrog; tam domujemo morske deklice. Od zore do mraka prepevamo, in pri nas ni noči, pa tudi bridkosti ni. Pojdi z mano, Martin!« – In Martin se ni obotavljal. Stopil je s skale, pa je šel z morsko deklico. Videl je koralde in je slišal petje morskih deklic. Oj, bilo je vse tako krasno, da se Martin ni mogel ločiti od morskih deklic. Ostal je tam in se še do danes ni povrnil. Lepo domuje tam in prepeva z morskimi deklicami. V tihih nočeh ga slišijo ribiči, pa pravijo: Saj ni bil bedak bedak Martin – resnično ni bil bedak ...«

»O, jej!« se je čudila mala Jelka in je sklepalala drobne ročice. »Veliko veš, ti Vida. Nemara si že videla morsko deklico? Kaj, Vida?«

Vida se je zamislila za trenutek. Njene oči so se ozrle tja proti jugozapadu, in za hip se je zasvetilo v njih hrepenenje. »Mhm« je odgovorila. »Videla sem že morsko deklico. Sedela sem na skali, pa se mi je prikazala.

Vsa bela je bila in je mignila z roko. Pa je izginila kar naenkrat.«

Jelka se je stisnila k sestrici. Ovila ji je roko krog vratu in ji je zrla preseče v oči. »Vidka, kaj ne, da me pelješ k morju, ko se vrnemo domov? Lepo bova prosile morsko deklico, naj vzame naju s sabo. Pa bova videle koralde, in tudi bedaka Martina bova videle, ki prepeva z morskimi deklicami. Kajne. Vidka?«

Vida je položila levico sestrici krog pasa. »Da, Jelka, peljem te k morju. Samo, da se enkrat povrnemo domov. Veš, mama je pravila, da se dvigne sredi lepega dneva bel galeb z morja. In galeb poleti, pa prihiti naravnost sem k nam povedat, naj se vrnemo k morju, kjer je tako lepo. Takrat pride tudi oče iz vojske – pa pojdemo vsi z galebom domov ... Glej, Jelka – odtam prileti naš beli galeb, poglej, Jelka!«

In Vida je pokazala z roko proti jugozapadu. Na nizkem nebu je plaval tam samotni oblaček. Bil je bel kakor sneg in se je dvigal više, vedno više proti solncu. Vida in Jelka sta strmele k njemu; v njunih mladih, zlatih očeh je bilo hrepenenje, in neka čudna, tesna bolelost jima je legla na drobne dušice. Pa je zaplakala Jelka bogvezakaj. Vida je pogledala sestrico. Še tesneje jo je stisnila k sebi, in po rdečih licih so ji pričele polzeti solze.

Gledal sem ju, in v duši se je zbudilo spet gorje, ki je bilo zaspalo za nekaj ur. Gospod, s čim smo se tako pregrešili, da nas tepeš s trnjevim bičem in ne prizanesiš

niti našim nedolžnim otročičem? Kaj ni bolest in bridkost v naših dušah zadosti velika? Čemu si jo zasadil tudi v mlade, nežne dušice, ki komaj trepečjo in se stresejo že pred najslabšim vetričem? – Gospod, usmili se jih! Razgrni zagrinjalo pred nedolžne, mlade oči, da ne vidijo trpljenja in groze, ki si ju poslal v svojem krutem srdu na zemljo. Naj popadamo v prah mi – izgnanci in brezdomovinci, ki stiskamo v svoji bolesti pesti in preklinjamo! A njih se usmili, njih, katerih srca so čista kakor tvoje nebo sredi jasne južne pomladi. Saj tista srca so posvečena tebi, gospod. Ne razruši v njih svojih lastnih oltarjev, ne daj bolesti moči, da bi razjedla tista mlada, nedolžna srca! Ne pusti, da bi se razplamtelo v naših strtih, razboljenih dušah mesto ljubezni sovraštvo do tebe, gospod, ki nas tepeš s trnjevim bičem. O, ne pusti, gospod, in usmil i se vsaj otrok! ...

Vida in Jelka sta se še vedno tiščali druga druge. Z velikimi, koprnečimi očmi sta zrla tja doli, kjer je plaval samotni oblaček po nebu. Njune oči so bile polne solz, in ustnice so jima trepetale. A tisti oblaček se je pričel nenadoma deliti. Kakor bi trenil, se je razpršil v tanke meglice, ki so vztrepetale za trenutek. A izginile so kar naenkrat kdovekam, in nebo je bilo popolnoma čisto in brez madeža ...

4. Dolorosa.

I.

Vstal je narod. Noč je še bila, in zvezde so še svetile razločno; a narod se je zbudil in je vstal. Šel je v tuje, svečano razsvetljeno svetišče. Vzel je iz njega svete, z zlatom pretkane praporje, in se je razpostavil po dolgi ulici. Še je vrel narod od vseh strani; kakor bučele okrog matice se je razgrinjal krog velikega praporja, ki je vihral v lahnem vetru. Prebodena od sedmih mečev, je gledala Mati božja s tistega praporja; gledala je na narod, ki se je zbiral v medlem svitu cestnih svetilk pred visoko cerkvijo molče in povešene glave. In prapor je šumel, in odgovarjala so mu bandera, ki so se ravno razvijala nad molčečo množico. V cerkvi so zabučali zadnji akordi orgelj – nenadoma je planilo v vstajajoče jutro kakor vpitje obupne množice, ki so jo obsodili na smrt. Stresla so se bandera in so zašumela glasno. Skozi odprta vrata se je razlil na ulico vonj kadila. Zacingljali so srebrni zvončki – in narod je popadal na kolena. S tresočo roko

se je trkal na prsi, in sto glasov je ponavljalo: »Marija sedem žalosti, ozri se na nas ...«

Zvezde so ginile z neba. Na vzhodu se je že svetil rdečkast pas, ki je postajal vedno razločnejši. Že so se razločevali obrazi klečočega naroda, bili so bledi, in v očeh jim je spala boleost. Klečali so tam in so se trkali s tresočimi rokami na prsi. Bandera so oživila; šumela so in vihrala v jutranjem vetru, in zlato se je svetilo v polmraku – nad glavami ubogega naroda, ki je klečal v svoji revščini in nesreči na prašnem tlaku. Šla je mimo njega duhovščina; z zamolklim glasom je prepevala krog monštrance, ki jo je nosil velik in močan pater, oblečen v bleščečo, po kadilu dišečo obleko. Duhovščina se je postavila narodu na čelo; še enkrat ga je blagoslovila z monštranco, in tedaj je vstal narod. Premaknil se je in je pričel stopati za monštranco po dolgi ulici.

Tedaj je stopil k meni pater Pavlin. Ozrl se je za trenutek v moj obraz in me je prijel za roko. »Pojdi!« je dejal na kratko in se je pomešal med narod. In ni izpustil moje roke – moral sem z njim, ker sem bil kakor otrok, brez volje, brez moči. Videl sem narod, ki se je pomikal po ulici in je molil neprestano, in čutil sem, da me veže trdna vez s temi ljudmi. Skupna so naša hrepenenja in skupne želje. Skupna boleost nas je združila, in kamor gre eden, tja moramo vsi. Saj nas je zaznamovala usoda – pritisnila nam je na čela pečat izgnancev in brezdomincev, in naša srca je zaznamovala s čudnim

znamenjem, ki nas žge in peče vse dni in vse noči. In iztezamo roke v svet, proti nebu jih iztezamo, a naše bolesti ni konec. Žge nas v duši, in stiskamo se drug k drugemu, a nas je sram solz, ki nam silijo v oči in nas pečejo.

Množica se je pomikala dalje. Iz ozke ulice je stopila na široko cesto. In mesto je bilo za nami. Kraj ceste so spali med gostim zelenjem krasni, bogati dvorci. Prijeten vonj se je širil kroginkrog, in na košatih vejah so se dramili ptiči. Preko neba se je razgrnil bled svit. Na vzhodu je gorel široki pas v ognjeni, živi luči, in z zelenih vej je curljala sveža rosa. A narod izgnancev je stopal naprej. Praporji so šumeli in so vihrali, in obupen glas je klical v vstajajoče jutro: »Marija sedem žalosti, ozri se na nas ...«

Pater Pavlin se je smejal z nekim čudnim posmehom. Njegov koščeni obraz se je nabral v gube, katere je bilo nemogoče razrešiti. Strmel je predse, in ustnice so se mu premikale neprenehoma. A pater Pavlin ni molil. Duša mu je bila bogvekje; samo ne pri Bogu, samo ne pri narodu, ki je molil glasno pred njim in za njim. Enakomerno je stopal kraj mene, držeč z levico svojo kuto malce navzgor. Dan je bil že blizu. Dvorci kraj ceste so postajali redkejši, in na desno in levo je zelenel gozd. Cesta se je vila po jarku ob žuborečem potočku, in mrzel veter je pričel pihati od vzhoda.

Tedaj se je zgenil pater Pavlin. Nevoljno je stresnil z glavo in se je ozrl name. »Čemu ta bandera?« je izpregovoril z zamolklim glasom. »Glej zlato, ki je utkano v tisto dragoceno svilo! O, to niso praporji izgnancev, ki se plazijo k materi božji v svoji nesreči. Čemu so jih vzeli s sabo? – Glej napise na njih! Kdo jih razume? – Zakaj s praporji na božjo pot? Nikoli jih nismo nosili na Sveto goro. A mati božja svetogorska nas je uslišala vsekdar ...«

Patru Pavlinu je legla bridkost na dušo, ko se je domislil Svete gore. Stisnil je ustnice in je skrčil pesti. Da, Sveta gora ... Tam je bilo hrepenenje in življenje patra Pavlina. S svojo čisto dušo je bil zaljubljen v svetogorsko mater božjo. Služil ji je leta in leta in je klečal v svojih svetih mislih pred njenim oltarjem, zroč neprestano na njo, ki se je smehljala s svojega zlatega prestola. In nikoli ni bil pater Pavlin nesrečen. Svetogorska mati božja je čuvala njegovo dušo in srce; tam pa so se svetili sami žarki, čisti kakor solnce, ko vzide nad mirnim morjem.

Pred leti sem ga videl prvič. Sedel je na skali, zroč neprestano v ravnino, ki se je širila pod Sveto goro. Obstal sem zamaknjen. Kajti pred mojimi očmi se je razgrnil hipoma paradiž, ki je obljubljen že iz sivih vekov trpečim in neutolažnim. Duša se mi je širila v sladkem koprnenju, in roke so se razprostrle same od sebe. »Oj, sveti paradiž!« sem zaklical na glas. »Kaj te je vendar našlo neutolaženo srce? Zahvaljena mati božja svetogorska,

da si me poklicala sem! – Resnično, tam doli je raj, po katerem se izprehajajo izveličane duše. A tu gori, na tem svetem kraju je božji tron, kjer sedi Bog in gleda v svoj paradiž ...«

Tedaj je poskočil pater Pavlin na noge. Solze so mu tekle iz oči, in s tresočo roko me je objemal krog vratu. »Bodi, kdor hočeš, brat si mi po mislih,« je dejal naposled in je pokazal z roko po paradižu tam spodaj. »Nihče še ni govoril takih besed. Jaz sem jih samo slutil v duši, a izreči jih nisem mogel. Glej, izrekel si jih ti – našel si besede, ki so primerne temu mestu ...«

Od tistega dne mi je bil pater Pavlin največji prijatelj. A kakor mene, tako so pregnali tudi njega tiste grozne dni na daljni sever. In pater Pavlin je jokal v tihi celici sredi mrzle tujine. Klical je mater božjo s Svete gore; ljubil jo je v svojem čistem srcu in je prosil smrt, naj ga reši trpljenja. A svetogorsko svetišče se je razsulo; tisočero src je vzkriknilo v divjem strahu po belem svetu. Čul je pater Pavlin ta krik, in se je zgrudil kakor mrtev na tla ...

Po dolgem času sem ga zagledal danes. A pater Pavlin se je postaral grozno. Oči so mu bile udrte in lica upadla. Sključila se mu je bila krepka postava, in noge so se mu pričele opletati. Njegova kuta je bila zanemarjena in na več mestih raztrgana. Obraz so mu pokrivalo sivkaste kocine, in ustnice so se mu premikale neprestano, kakor da bi neprenehoma molila k svetogorski materi božji.

»Čemu ta bandera?« je ponavljal pater Pavlin, in obrvi so se mu namršile. »Svetogorska mati božja jih ni videla rada. Ljubila je srca, ki so prihajala k nji z odprto rano. Celila je rane; a z zlatom pomazanih bander ni niti pogledala. Velika je bila svetogorska mati božja. Delala je čudežev na tisoče. Neprestano se je smehljala na svojem tronu in je zrla s svojimi otroškimi očmi preko paradiza, po katerem so se izprehajale izveličane duše ... O, mati božja svetogorska!«

Pater Pavlin je sklonil glavo in je prekrižal roke na prsih. Pričel je stopati naglo naprej, a noge so se mu še bolj opletale. Njegov upadli obraz je pobleдел še bolj, in oči so se mu zaprle vsled gorke bolesti napol. Pred nama in za nama so vpili romarji svoje brezsmiselne molitve. Njihovi glasovi so postajali hripavi in so zveneli neprijetno po tihi, jutranji okolici.

Tedaj pa je zažarelo onkraj rosnih lesov. Za hip je šinila preko zemlje bela koprena, podobna tančici, ki so jo vrgle nevidne moči skozi vstajajoče jutro. Izza koprene pa je šinila luč, rdeča in brezmejna, in vseokrog se je zasvetila rosna zemlja v tisočernih žarkih in biserih. Zlata bandera so se zalesketala; od monštrance so se vili drhteči prameni, ki so trepetali kakor živi, ognjeni plamenčki. Romarji so utihnili za trenutek; srca so jim postala tesna vsled skrivne groze, ki je šla bliskoma preko zemlje.

Prijel sem nerahlo patra Pavlina za roko. »Ne tuj, brate!« sem mu govoril, ker mi je bila duša polna usmiljenja. »Glej, svetogorska mati božja gre z nami ... Razdrli so ja tron, s pregrešno roko so ji razrušili svetišče, in mati božja nima zdaj doma tam, kakor ga nimamo mi – izgnanci in brezdomovinci. A kje je zdaj kraljica paradiža? ... Brate, ali nisi začutil ravno zdaj skravne groze, ki je šla preko nas? Kaj ti ni zaslutila duša, da se je pridružila Ona nam, izgnancem in brezdomovincem? ... Z nami hodi zdaj, z nami, ki smo jo ljubili in nimamo zdaj strehe nad sabo, kakor je nima tudi Ona ...«

Pater Pavlin je obstal in me je gledal s široko odprtimi očmi. Na čelo mu je legel znoj. Desnica se mu je dvignila napol in se je tresla. V duši se mu je trgala bolest, in oči so se mu napolnile s solzami. »Brate, kaj si govoril?« je jecljal. »Ali je resnica? O, čutil sem nekaj lahnega, ki je šinilo nad mano. Bilo je kakor dih vetreca, in zadehtelo je kakor na svetogorskem vrtu ... Bila je Ona, ki so jo pregnali ...«

Pater Pavlin je zardel. Oči so se mu zasvetile, in prsi so se dvignile. Nasmeljal se je kakor otrok in je zaklical na ves glas: »Ljudje, postojte in poslušajte! Svetogorska mati božja gre z nami ... Razrušili so ji dom in ji oskrunili sveti prestol. In prišla je k nam in je zdaj z nami, ki smo vsi ena rodbina – rodbina izgnancev in brezdomovincev. In Ona je postala naša zaščitnica in vodnica. In peljala nas bo preko puščave v naš paradiž,

iz katerega so nas pregnale zlobne, krvave roke ... O, ljudje! Svetogorska mati božja je med nami ...«

In ihteč se je zgrudil pater Pavlin na kolena. Za njim pa je popadalo ljudstvo v prah, sklepajoč roke in joka-joč v svoji silni radosti. Bandera so omahnila; zlato se je pomešalo s cestnim prahom, in samo monštranca se je lesketala v rdečih pramenih vzhajajočega solnca. Klečalo je ljudstvo po tleh; vilo je roke in je ponavljalo ihteč: »Mati božja svetogorska! O, prišla si k nam, ker so te izgnali kakor nas ... Ostani pri nas in vodi nas nazaj v paradiz! Glej, tu v mrzli puščavi umiramo zapuščeni ... Usmili se nas, mati božja svetogorska!«

Preko gozda so prihajali iz daljave komaj slišni glasovi ubranili zvonov. Mešali so se z ihtenjem in krikom romarjev: umirali so in so prihajali nanovo. In romarjev se je polotilo dozdej jim nepoznano navdušenje. Nena-doma so začutili v onemoglih srcih nove moči, ki so jih dvigale iz trpljenja in siromašnosti. Vstajali so iz prahu: lica so jim postala rdeča, in oči so se jim svetile. Stiskali so drug drugemu roko in so se smejali v svojem velikem veselju. Pobirali so bandera in so jih dvigali iz praha. In krik je ponehaval in se je združil v eno samo glasno pesem, ki je zazvenela preko lesov, daljnim zvonovom naproti. »Svetogorska mati božja, ti si z nami – ti nas vodi v izgubljeni paradiz ...«

In procesija se je pomikala naglo naprej. Glasovi zvonov so postajali vedno razločnejši. Bili so že popolnoma

blizu, in zdelo se je, da prihajajo naravnost iz odprtega neba. Oči so se ozirale okrog, da bi zagledale na visokem hribu svetišče; a svetišča in hriba ni bilo nikjer. Ozka dolinica se je razširila nekoliko, kroginkrog obdana s tihimi lesovi. Tu in tam je stala hiša, bela in prostorna, in radovedni ljudje so stali na pragu. Prišel je ovinek – procesija je zavila mimo njega, in tedaj se je prikazalo romarjem zaželjeno svetišče.

Stalo je na nizkem, komaj petdeset metrov visokem griču. Bilo je velikansko in ogromno. Mrzlo je zrlo v jutranji svet in čemerno, kot da bi mu bilo neprijetno, da stoji tako nizko. Sto kamenitih stopnic je vodilo do njega, lepo izklesanih in skrbno udelanih. Kroginkrog temno drevje, in nikamor drugam se ni videlo nego v nebo, ki se je razpenjalo tako visoko nad svetiščem. Samo zvonovi so peli ubrano in so vabili. A v tistih glasovih ni bilo koprnenja in tiste sladke omamljenosti, ki prevzame romarja, stoječega v dolini in koprnečega tja gori, odkoder vabijo sveti zvonovi in kličejo.

Pater Pavlin se še vedno ni zbudil iz svoje ekstaze. Še vedno je govoril na glas, ne meneč se za nikogar, in je ponavljal svoje brezmiselne besede: »Svetogorska mati božja nas vodi ... O, čutim njeno bližino, kot sem jo čutil na Sveti gori. Nekaj mehkega dihti krog mene in sladek vonj se širi kroginkrog ... In svetogorska mati božja napravi danes čudež ... Reka bolesti in bridkosti se razdeli še danes – paradíž se dvigne še danes iz morja

krvi, smrdeč do samega božjega prestola ... O, zgodi se še danes čudež; kajti svetogorska mati božja je z nami, da nas reši po dolgih dneh groze in strahu ...»

Peter Pavlin se je opotekal po kamenitih stopnicah. Znoj mu je tekel curkoma z obraza; roke je držal prekrižane na prsih in je govoril svoje brezmiselne besede. Oči so mu bile uprte naravnost v svetišče, ki se je kopalo v jutranjih žarkih, a je bilo vendar tako hladno in mrzlo, da se je polastilo romarjev razočaranje. Petje je postajalo vedno tiše, dokler ni utihnilo popolnoma. In takrat so dospele prve vrste do široko odprtih vrat svetišča. Orglje so zabučale sredi ogromne cerkve, in romarji so se vsuli v svetišče.

Pater Pavlin se ni ozrl nikamor. Opotekal se je med množico; rinil je ljudi vstran in je silil naprej – do glavnega oltarja, kjer so gorele velike, debele sveče okrog slike device, katere prsi so bile prebodene s sedmimi meči. Tam je zdrsnil na kolena. Z rokami se je prijel za kamenito ograjo in je uprl oči v sliko, ki se je svetila v živi luči, v lesku težkega zlata, ki se je lesketal kroikrog slike. In s tiste slike je gledala devica sedem žalosti. Njen obraz se je svetil, a njene oči so bile hladne in bolesti ni bilo v njih. Strmele so nekam daleč in so bile tuje in brezizrazne. Nekaj mrzlega, neprijetnega je velo od oltarja, da je človeka nehoté streslo. In v duši ti je vstalo čuvstvo, kakor če stopiš v tujo, neprijazno hišo. Ozro se

vate hladne oči, in s tiho kretnjo ti pokaže roka, da se obrni, ker ni pomoči zate ...

Gledal sem patra Pavlina, in strah mi je segel v dušo. Plašno so strmele njegove oči na sliko sredi oltarja. Roke na kameniti ograji so se tresle, in preko njegovega obraza se je razlila neka čudna groza. Sključil se je napol in je zastokal na glas ... Toda že v naslednjem trenutku si je zakril obraz z rokami in je omahnil proti ograji. Prijel sem ga z rokami in sem ga dvignil siloma.

»Pusti me,« je zašepetal trudoma. »O, to ni svetogorska mati božja ... Strah me je ... Tako so ji hladne oči in usmiljenja ni v njih ... A svetogorska mati božja se smehlja, in v tistem smehljaju je ljubezen do trpečih, in sladka tolažba je v njenih očeh ... Pusti me – strah me je ... In zebe me, v dno duše me zebe ...«

In pater Pavlin se je obrnil, pa se je opotekel proti zakristiji. Izginil je v črni temi, in se je zgrudil bogvekje na kolena. Zaplakal je in je klical v svoji bolesti njo, za katero edino mu je gorela vsa čista, grehov prosta duša. Klical jo je – njo, ki so jo pregnali kakor njega iz paradiža solnca in blaženosti. S krvjo greha, krohotajočega se čez vesoljni svet, so zalili smejoči paradiž; zagrebli so ga v blato in smrad, ki se je dvignil do neba in je pregnal zvezde in solnce. In noč je legla nad paradiž. Sredi teme pa se plazijo dolge sence: krilijo z rokami in bežé, bežé v brezkončnost. In iz blata in smradu se dvigajo proklete duše in kličejo prokletstvo na one, ki so jih prokleli ...

Svetišče se je napolnilo popolnoma z romarji, ki so klečali s sklonjenimi glavami na mrzlem tlaku in so se trkali na prsi. Ves glavni oltar se je zablestel v lučih, kojih prameni so se odbijali ob suhem zlatu, ki je bil udelan v široke okvire čudežne podobe. Razločno so videli romarji Mater sedmih žalosti; zrli so v njene oči, a tiste oči so strmele preko njih nekam daleč, daleč v brezkončnost. Tuje so bile podobe na stenah, in v tujem, nerazumljivem jeziku so strmeli vanje blesteči, mrzli napisi. Po vsem svetišču je dihala nekaj neprijetnega, hladnega, da se je romarjem krčilo srce. Dvigali so glave in so se ozirali na sliko, ki se je lesketala sredi zlata in tisočerih luči.

»To ni svetogorska mati božja«, je zašumelo med romarji. »Glejte, tam stoji Mati sedmih žalosti. A mrzle so njene oči, in smehljaja ni v njih kakor pri svetogorski materi božji ... Molimo k nji, ker ona je z nami – ona, izgnanka in brezdomovinka ...«

In narod je pričel moliti in prepevati na ves glas. Dvigal je roke proti nebu in jih je sklepal. S solznimi očmi je klical svojo Madono, naj ostane pri njih. Kajti njihova srca so polna bolesti; trudne so jim noge, glava se jim poveša in nima mesta, kamor bi se naslonila.

»Pridi, naša mati svetogorska! Stopi na oltar in se nam prikaži! Daj, nasmehljaj se nam s tistim sladkim, otroškim smehljajem, kot si se nam smehljala na Sveti gori ... In tolažba je dihala takrat iz tvojih oči; rane so

se celile, in solzá ni bilo več v naših objokanih očeh ...
Usmili se, svetogorska mati božja, in stopi na oltar ...«

In krik je postajal vedno glasnejši. Romarji so vstajali in so se drenjali k glavnemu oltarju. Dvigali so roke in so vpili. Smehljala bi se s svojim nebeškim smehljajem. Zrli bi mi vate, in naša boleost bi se raztopila v tvojem smehljaju. To svetišče bi bil naš dom. O, ne zapustili bi ga nikdar, ker bi kraljevala nad nami ti, o, naša mati svetogorska! Saj nimamo doma nikjer. Z nogami nas teptajo, kamor pridemo, in v njihovih očeh ni usmiljenja do nas ... Usmili se nas, svetogorska mati božja ...«

Med šumnim krikom se je oglasil jok. Ženske so se pridrenjale do glavnega oltarja. Napol so se nagnile preko kamenite ograje. Vile so roke in so vpile kakor blazne. Solze so jim tekle po razdrapanih licih, in sople so naglo, sunkoma. Zdelo se je, da planejo zdajpazdaj preko ograje in siloma vzamejo sliko iz zlatih okvirov – sliko, ki je zrla preko njih s tujim, mrzlim pogledom; sliko, do katere so priromali, da jo poprosijo milosti in usmiljenja.

A tedaj so zazvončkljali zvončki. Romarji so umolknili in so se umaknili nazaj. V polnem, blešččem ornatu je stopil duhovnik pred glavni oltar in se je poklonil materi božji sedmih žalosti, ki je kraljevala nad njim na svojem zlatem tronu ...

Ta čudni zrak v tej prostorni cerkvi me je pričel dušiti. Bilo mi je, kakor da je leglo na mojo dušo nekaj

težkega, rezkega, ki me je hotelo zadušiti. Znoj mi je stopil na čelo, in pred očmi so pričele plesati nebrojne, jasno goreče sveče na velikem oltarju. Obrnil sem se in sem šel skozi zakristijo pod milo nebo. Iskal sem patra Pavlina, ki je bil izginil bogvekam.

In naposled sem ga našel. Sedel je na kamnu in si je podpiral glavo z rokami, kakor takrat na Sveti gori. Strmel je na temni les, ki se je širil kroginkrog – enolično, brez barve. Solnce je sijalo na njegovo plešasto, znojno glavo; a pater Pavlin se je tresel, kakor v najhujšem mrazu.

»Prijatelj, pomiri se!« sem izpregovoril in sem se dotaknil njegove rame. Dvignil je glavo in me je pogledal s svojimi globoko udrtimi očmi. Samo za trenutek. In tisti hip sem razumel, kaj je spalo v tistih čistih, kakor nebo jasnih očeh. Kakor da bi šinila brezkončna luč skozi črno temo in bi bil vstal hipoma dan izza morja. Dvignila se je nad ravnino, nad paradižem Sveta gora. Solnce je usipalo tisoč iskrecih žarkov preko ravnine, ki se je smejala pod goro kakor pravljica iz prelestnih dni. Zasvetilo se je svetišče svetogorsko in je mignilo na vse strani vetrov. Zvonovi so zapeli v stolpu; veter je zavel in je nesel te sladke glasove preko paradiža, ki je drhtel vseokrog v svoji sladki omamljenosti, v omotici dehtecih žarkov ... Paradiž, paradiž ...

Patra Pavlina se je lotevala omotica. Hotel se je dvigniti; toda omahnil je in je zdrknil s kamna. Obležal je

tam in je pritisnil obraz k zemlji. Trudoma sem ga dvignil. Toda ni mogel stati na nogah. Tresel se je po vsem životu in se me je oklepal z drhtečimi rokami. Pogledal sem mu v obraz – debele potne srage so tekle preko bledega, upadlega lica; ustnice so se tresle in so bile brez barve. In vedel sem: pater Pavlin je bil bolan, bolan na smrt.

In razsulo se je belo svetišče na Sveti gori. Zakadilo se je visoko tam gori in je zagrmelo, da se je potresel svet. Zaječala so srca v divji bolesti tisti trenutek. Završeli so oblaki od vseh strani in groza je zavpila z oskrunjene gore s svojim strašnim, mozeg pretresujočim krikom. In prah in oblaki so zakrili goro in so se nagnili nižje. Tema je zavila hipoma paradiž – s svojim črnim, mrtvaškim zastorom ga je zagrnila ... In človek ni videl več drhtečih žarkov. Samo dolge sence je še videl, ki so se tresle nad s krvjo preplavljenimi grobovi. In sence so dvigale dolge roke in so govorile in ponavljale prokletstvo, ki je bruhalo iz potokov smrdeče krvi, ki so se valili preko paradiža, oskrunjenega do sivih vekov ...

Patra Pavlina se je lotavala omotica. Oči so se mu odprle široko in so begale semintja. »Saj nisem na Sveti gori,« je jecljal. »O, daleč je do paradiža ... In jaz sem ljubil mater božjo, o, resnično ... A še bolj sem ljubil Sveto goro, v svoj dom, svoj zemski paradiž ... Pelji me, brate, pelji me na Sveto goro, da umrem tam ...«

Iz samostana je prišel pater, pa mi je pomagal, da sva spravila bolnika v postelj. In ležal je tam pater Pavlin in se je smehljalo neprestano. Bil je v paradizu, pa ni videl grobeli, na katerih so ležale kače, videl ni potov, po katerih se je pretakala strjena kri; videl je solnce, samo solnce, ki se je smehljalo. A teme ni videl in črnih pošasti, ki so škripale z zobmi; in ni slišal kletev, ki so bučale od razpenjenega morja do belih snežnikov, ki so se skrivali v svoji sramoti med črnimi oblaki ...

Ko sem stopil iz samostana, je bilo solnce že visoko. Po cesti so šli romarji v gručah nazaj. A bilo ni veselja in tolažbe pri njih. Povešali so glave in so stopali molče naprej. In nihče se ni ozrl nazaj na svetišče. Saj so videli: zašle so zvezde za devete gore, kjer je tolažba in upanje. A noge so tako trudne, in v srcu ni več moči, da bi se dvignilo in šlo v lepi, tuji noči za zvezdami, katerih svit je ugasnil že davno, davno ...

II.

Šli so romarji navzdol. Praporje so povili v zeleno platno in so stopali drug poleg drugega molče, brez besede. Videl sem jih, kako so tonili tam za zelenim ovinikom – sključeni, polni bolesti. Zaman so iskali tolažbe v širnem, bleščeče razsvetljenem svetišču. Kako tudi? Pokleknili so bili pred zlato podobo, katere niso niti

poznali in do katere niso imeli niti zaupanja. Zdelo se jim je, da so stopili na svojem brezkončnem potovanju v tujo hišo in so zaprosili miloščine. Gospodinja je zmigala z rameni, pa je dala vsakemu košček kruha. Slastno so použili borne drobtine; a njihova lakota je postala še večja in bolest se je samo še povečala. Šli so dalje po brezkončnem potu in so omahovali. Strmeli so v tla in znoj jim je tekel curkoma s čela. A poti ni bilo nikoli konca – poti gorja, ki jo morajo hoditi izgnanci in brezdomovinci ... V svojem lahkovernem srcu so si mislili, da se jim prikaže Ona, ki je sama brez doma. Trdno so bili prepričani, da se jim nasmeje kakor na Sveti gori. A nje, izgnanke, ni bilo, da bi s svojim smehljajem raztopila bolest, ki razjeda tisočero src: tolažbe ni bilo, in v duši se je samo še povečala bolest. In bilo ni konca nikjer. Težka pot se je vila dalje, v nepregledno brezkončnost se je vila, in noge so bile trudne in v duši je žgalo in peklo.

Zadnji romar je došel do ovinka. Samo on se je ustavil in se je ozrl nazaj. Snel je klobuk z glave in je pogledal na ogromno svetišče, ki je stalo pred njim na nizkem hribu. Pokrižal se je in je sklonil glavo. Toda že v naslednjem trenutku se je pokrtil in je krenil naglo za ovinek.

Prazna je bila široka cesta in je molčala. In tedaj se je dvignilo solnce. Lesovi kroginkrog so se odeli v lahko, prozorno kopreno. Vrhovi dreves so zašumeli za trenutek. A potem so obstali in se niso genili več, kakor

ga bi bili zaspali pod tisto sivkasto kopreno. In takrat se je zasvetilo ogromno svetišče. Belo pročelje se je zalesketalo v srebrnih barvah. Streha je oživela, kakor da bi plesali po nji rumeni solnčni žarki, in ob visoki kupoli so se odbijali živi prameni in so pršili kroginkrog bleščeče zlato. Še celo samostan tam zadaj se je stresel v trepetajočih žarkih, ki so se usuli kakor droben, gost dež nanj, in mala, zamrežena okenca so se zasvetila. Zdelo se je, da je šinilo preko božje hiše nekaj skrivnostnega, ki je prišlo naravnost iz neba in se je razprostrlo nad ogromnim svetiščem.

V dušo je leglo nekaj mehkega, koprnečega. Vse misli so se ublažile, in oči so postale bogvezakaj vlažne. Roke so se sklenile same od sebe, a v duši ni bilo besed za molitev. Glej, čemu? – Človek nastopi pot, ki je kroginkrog posejana s svežimi rožami. Od vseh strani mu migajo drage roke, in mu voščijo srečo. In človek se ozira, pa vidi vsepovsod samo smejoče se oči, v katerih spi ljubezen in vabi, vabi ... Dolga je pot, in čemu bi jo nadaljeval še naprej? – In človek stopi s poti v tiho senco. Tam se smehljajo tihe oči ljubezni; tam vabijo mehke roke v objem – tam se bo ustavil in bo živel lepo življenje, sam, s svojo srečo in ljubeznijo v naročju. A komaj se dotakne človek sreče in ljubezni, pa ga poženejo s trnjevim bičem naprej. Cesta se vije pred njim, a na cesti ni več svežih rož. Trnje ga zbode, kamor stopi – in ti, človek, hodi naprej v brezkončnost, pa se ne ozri več nazaj, kjer

plaka za tabo sreča in ljubezen! Poljubuj trnjevi bič, ki se opleta krog tebe, kadar ti onemorejo trudne noge! – In človek stopa naprej s stisnjenimi zobmi; po brezkončni poti stopa in ne ve, kam. Roke se mu sklepajo same od sebe; a molitve ni v njegovi duši. Kajti duša je polna grenkih misli, ki silijo vse tja daleč na jug, kjer se smeje paradiz, ljubezen in sreča. A daleč je vse to in bilo je že davno, da človek tisto samo še sluti v tihih dnevih, ko sije solnce preko mrzle tujine ...

Šel sem nazaj v samostan in sem stopil v celico, kjer je ležal na postelji pater Pavlin. Čedna je bila celica in prijazna. Skozi nezagrnjeno okence je sijalo solnce. Pater Pavlin je ležal z zaprtimi očmi, obraz mu je bil bled, in roke so mu ležale mrtvo na odeji. Kraj postelje je stal mladi frater Krišpin; roke je imel prekrižane na prsih in je molil. Ko me je zagledal, se je zgenil in je zmignil z glavo. Potem pa je pokleknil k zglavju in se je naslonil s čelom ob zid.

»Pater Pavlin, ali čuješ? Mrzlo nas je pozdravilo v jutru svetišče, in z oltarja ni dehnila niti najmanjša tolažba. Ali zdaj – v tem trenutku se sveti vse svetišče in se smehlja. Človeku se zdi, da plava vsepovsod – milost božja plava nad svetiščem. Ali čuješ, pater Pavlin?«

Roke na odeji so se stresle, in pater Pavlin je odprl oči. Ozrl se je v solnčne žarke, ki so se usipali skozi okence v celico, in se je nasmehnil. Iz prsi se mu je izvil kratek vzdih, in sklenil je svoje tresočne roke; oči so mu

pa obvisela na solčnih žarkih, in trepalnice so mu komaj trenile. Na bleda lica mu je legla rdečica, in ustnice so se mu pričele premikati, kot bi šepetale skrivnostne reči skrivnostnemu bitju, ki je prišlo s solničnimi žarki v tiho celico.

»Pater Pavlin, ali me čuješ? Glej, tako, kot danes to tuje svetišče, se je svetila svoje dni svetogorska cerkev. Solčni žarki so jo obsipali s svojim smehljajem. A cerkev se je lesketala in je zrla v ravnino. A tam se je razgrinjal paradiž, in blažene duše so se izprehajale po njem ... Ali čuješ, pater Pavlin?«

Pater Pavlin se ni zgenil. Nepremično je zrl na solčne žarke, ki so se tresli ob okencu, in je šepetal venomer. Sklonil sem se k njemu; a ni me niti zapazil. Roko sem mu položil na hladno čelo; a ni je niti čutil. Pogledal sem mu v smehljajoče se oči, in tedaj sem vedel, da vidi pater Pavlin v svoji zadnji uri Sveto goro, ki se koplje v jutranjih žarkih. Brezkončen svit se je razgrnil nad belim svetiščem. Rožen oblak se je spustil z neba, a na oblaku sedi Ona, ki jo je ljubil pater Pavlin v svoji čisti, otroški duši. In razumel sem šepet in smehljaj bledih, drhtečih ustnic, in jasno mi je bilo vse, kar je gledalo iz umirajočih oči patra Pavlina.

Na trepetajočih solčnih žarkih je priplavala v celico Ona, ki so ji porinili osmi meč v krvaveče srce. Ona – svetogorska mati božja – izgnanka in brezdomovinka ... V svoji zadnji uri jo je videl pater Pavlin, in oči so se mu

zasolzele vsled gorke radosti. Duša mu je vztrepetala, in ustnice so mu pričele šepetati nerazločne besede, ki pa jih je razumela Ona, ki ga je prišla tolažit v zadnji uri.

»Prišla si, deva sveta, ki ti tiči že osmi meč v srcu. O, vem, pregnali so te s tvojega trona. Dvignili so svojo pregrešno roko – zamazano s krvjo in grehom. V svoji blazni prevzetnosti so ti razrušili dom. In ti si vstala, pa si se dvignila v oblake. Stresla se je Sveta gora, od vznožja do temena se je potresla. In zabučal je grom stoglasno iz ozkih, zelenih Sočinih sotesk. Solnce se je premeknilo naglo in je zatonilo za bele gore. In prišla je noč, grozna in brezkončna. Bilo ni zvezd in tihih luči. Črne pošasti so begale skozi gosto noč, skozi mlake smrdeče krvi in so se krohotale s svojim blaznim, mozeg pretresujočim krohotom. In veliki greh je praznoval tisto noč svoj črni praznik. V divjih orgijah ga je praznoval po paradižu, ležečem pod tvojim svetim tronom. In drugovale so mu pošasti; škropile so se z gorko, svežo krvjo in so prepevale himno greha in zločesti. In gasnil je paradiž. Zadnja radost je zaplakala nekje sredi teme; toda njen glas je zamrl v divjem krohotu velikega greha. Kri je stopila iz mlak in se je razlila preko vsega paradiža – prišla je groza, da se je stresla celo črna noč in je zavpila. In sredi groze so ječale proklete duše in so krčile pesti ...

In tedaj si začutila v svojem srcu osmi meč. Zaskelala te je rana in je zakrvavela.

O, deva sveta, moje oči so jokale in duša je trpela. V bridkih urah sem te klical, a tebe ni bilo. V mrzli tujini sem klečal pred oltarjem, zapuščen in nesrečen, in sem trkal v svoji bolesti s čelom ob tla. A tebe ni bilo, da bi se mi nasmejala s svojim otroškim smehljajem. Plavala si bogvekje na zlatem oblaku, ker te je skelela osma rana v srcu. A videla nisi patra Pavlina, ki je jokal sredi svojih bolečin v svojem pregnanstvu.

Krog mene so se drenjali tovariši-izgnanci in brezdomovinci. Plašno so se ozirali name, in v njihovih očeh je ležal strah in obup. Proseče so sklepali z rokami in so me prosili tolažbe. A moja usta so molčala, ker niso imela besed. Samo srce je govorilo; a srce je plakalo z njimi, ker ni bilo tolažbe nikjer, ker ni bilo zvezd na tujem nebu, ki bi nam govorile neme, a vendar prijazne besede.

V ljubezni do tebe in strtega paradiža je krvavelo srce. Življenja ni bilo zame brez Svete gore in brez tvojega otroškega smehljaja. Zrle so oči na jugozapad, da bi videle vsaj odsev modrega neba, ki se razpenja nad našim paradižem. A zaman. Bilo ni mehkega svita; le tuja, mrzla zvezda se je šopirila s svojim hladnim leskom nad črno goro in je strmela name. A nad Sveto goro so svetile tvoje zvezde; bile so prijazne in so se smehljale v tihih nočeh v mojo celico. Bile so kakor tvoje oči, ko si se ozrla v ranem jutru s svojega oltarja name, ki sem klečal pred tabo in sem te molil v svoji brezkončni ljubezni.

In glej – posebno tisti dve zvezdi, ki sta se svetile nad črnim Čavnom in sta bile kakor dve sestrici. O, to so bile oči Franice, ki so že davno ugasnile s svojo nedolžnostjo in so utonile sredi blata šumnega življenja. Gledal sem vanje do polnoči iz svoje celice; smehljale so se mi in so mi migale. V duši pa mi je bilo tako tesno, da sem jokal, celo uro jokal. A ti mi nisi zamerila tega. V jutru sem ti gledal v oči in sem se ti izpovedal s samim pogledom. A ti si se smehljala. Kajti poznala si me, ker si vedela, da je vse moje življenje posvečeno tebi in očem Franice – očem, ki naj bi z mojimi molitvami postale spet nedolžne in čiste kakor v tistih mladih dneh. Objemale so me takrat mehke roke, in sladki glas mi je šepetal lepe besede. Zrle so vame tiste oči in so bile kakor jagnje, ki se začudi modremu nebu. A prišel je zapeljivec; oči so ugasnile, in jagnje je zbežalo bogvekam pred črnimi oblaki, ki so zakrili modro nebo ... In zaprl sem se v tiho celico, pa sem se posvetil tebi, deva sveta. Vse molitve sem posvetil tistim očem, da bi jih videl nekoč sredi božjih gajev čiste in nedolžne, kakor tiste dni, ko so me objemale mehke roke ... In ti si vedela vse to in si se mi smehljala s svojim otroškim smehljajem. O, saj si poznala moje srce, ki je drhtelo sredi mirnih dni in tihih noči; videla si vsak bolesten utrip in si me gledala s svojega visokega trona ...

V tej sladki, zadnji uri si se me domislila, pa si prišla, da te vidijo še enkrat umirajoče oči, ki so te gledale na

Sveti gori toliko vrsto let. Brez doma kakor jaz, pregnana iz svojega paradiža, si prišla v skrito celico. Vidim te, deva sveta, vidim osem mečev v tvojem srcu; a srce mi je mirno kakor že dolgo ne. Zacelila se ti je že skoraj osma rana, in osmi meč tiči le še s svojim drobnim koncem v nji ... In za tabo, tam v daljavi vidim Sveto goro. Dvignila se je v solnčnem svitu, nad očiščenim paradižem se je dvigala visoko v nebo. Zaszvetilo se je belo svetišče in je mignilo zeleni ravnini tam spodaj. In zazvenela je pesem preko širne zemlje. Prsi so vriskale in srca so kipela v divji radosti. Izginila je noč, in črne pošasti so se poskrile z velikim grehom tam daleč za meglenimi daljavami. Zasmajalo se je solnce, in zeleni griči so se zasmajali širom okrog ... In tja po strmi poti se vije procesija – prišli so izgnanci in brezdomovinci. Padali so na sveta svoja tla in so jih poljubovali. Vidim jih – vriskajoč se pomikajo po strmi cesti na sinjo višavo, kjer se je dvignilo spet tvoje svetišče. A najprva izmed vseh stopa ona – Franica. Roke ima sklenjene na prsih. Njene oči so spet nedolžne, otroške in gledajo mirno tja gori, kjer se smehljaš ti v svojem zmagoslavju. Vidim jo, kakor sem jo videl tedaj, ko me je objemala s svojimi mehкими rokami. V njenih očeh je spal paradiž, in oči so bilo kakor jagnje, ki se začudi modremu nebu ... Zahvaljena, deva sveta, da mi ni drhtelo srce zaman! Zahvaljena, da so mi oči vsaj v zadnji uri suhe in ni niti ene solze v njih ...

In zdaj grem za tabo po čisti poti, ki mi jo pokažeš. Življenje sem daroval za nesrečna srca, ki zdihujejo po daljnem svetu izgnana in brez doma. O, sprejmi to žrtev in jo položi pred božji tron! In tisoč solz otreseš z bledih, upadlih lic; milijon src bo vztrepetalo in bo zavriskalo ... Ne zameri jim, da so te zatajili tu v tem tujem svetišču. A oni so iskali v svoji bolesti tebe na tujem oltarju. Saj oni zaupajo samo svetogorski materi božji; samo njo ljubijo in jo iščejo po celem svetu, ker tudi ona je izgnanka in brezdomovinka. Ne zameri jim, deva sveta, in usmili se njihove bolesti! Sprejela si moje življenje kot daritev za njihovo odrešenje, in nad mojim truplom naj zavriskajo, ker jih je poklicalo spet zeleno morje in širni južni paradiž ...

Tvoje oči se smehljajo, in tvoje svete ustnice šepetajo. Razumem tvoje besede, ki mi ne odrekajo ničesar. Doteknila si se me z mehko roko in si me prijela za desnico. Glej, vsa neskončnost se smehlja pred mojimi vsevidečimi očmi. Dan trpljenja se je nagnil v zaton, in tam na vzhodu se dviga solnce, veliko in krasno. Morje se sveti in poje pesem rešenja. Vsa brezkončnost prepeva in vriska, kajti rešila si jo ti, deva svetogorska ... Jaz grem za tabo, jaz grem v to vriskajočo brezkončnost ... Češčena ...«

Za trenutek se je stresel pater Pavlin. Sklenjene roke so se komaj premknile. Z lic je izginila rdečica, in ustnice so mu postale mirne. Doteknil sem se njegovih

rok, ki so bile že popolnoma hladne. Oči so ugasnile in so še vedno strmele nepremično na solnčne pramene, ki so se usipali skozi okence in so drhteli kraj postelje. Pater Pavlin je bil mrtev.

Skozi celico je dehnilo nekaj rahlega, da so zatrepetali solnčni žarki vidno in so se dvignili. Frater Krišpin je vstal in se je ozrl začuden okrog sebe. Začutil je tisto skrivnostno, ki je dehnilo skozi celico, in srcu mu je postalo tesno. Ozrl se je na patra Pavlina in je sklonil glavo. A že v naslednjem trenutku je zdrsnil na kolena in je prekrižal roke na prsih.

»Češčena, mati božja svetogorska!« je pričel moliti na glas. »Bodi hvaljeno v veke tvoje ime!«

Zaprl sem patru Pavlinu mrtve oči in sem stopil k okencu. Ozrl sem se preko spečega samostanskega vrta na temne lesove, ki so se razgrinjali širom okrog. Razločno se je videlo, kako je pripogibalo visoko drevje svoje vrhove v lahnem vetru, ki se je zibal nad zemljo. In človeku se je zdelo, da leži pred njim zeleno morje in valovi narahlo in pošumeva. Tiha, komaj slišna pesem drhti vseokrog, in človeku je srce tako mirno in brez želja! Glej, vlegel bi se kraj zelenega morja in bi sanjal, sanjal večne sanje.

Smrt je bila v ozki celici; a čudno – v duši nisem čutil žalosti niti nemira. Bilo mi je, kakor da se je pretrgala silna boleost v duši in se je razgubila bogvekam. In srce

je postalo lahko, in nekaj mehkega, nemirnega je leglo vanj. Tam doli so pošumevali širni lesovi in so se zibali kakor morje v jutranjem vetrecu. Razločno se je že čula šepetajoča pesem – bila je kakor pozdrav iz južnih krajev in je bila polna miru.

Zrl sem preko pojočih lesov in sam sebi sem se zdel kakor popotnik iz daljnih, sivih vekov. Vrnil se je popotnik iz brezkončne tujine in je obstal ob obali zelenega morja. Oči so mu obvisle na visokem žrtveniku, s katerega se je vil sivkast dim naravnost proti nebu. Kraj žrtvenika je stal star žrec z razprostrtimi rokami; s silnimi molitvami je rotil Peruna in ga je klical na zemljo. In glej – še je molil sivi žrec, ko je zagledal popotnik na morju ladje. Spoznal je domača jadra in je slišal junaške davorije svojega naroda. In začul je tudi sivi žrec davorije. Obraz se mu je zasvetil, in iz grla se mu je izvil krik. Pa je vedel žrec, da je sovrag pobit in domovina oteta. Ozrl se je bil Perun na njegovo daritev; kajti vonj žrtve je prišel naravnost do njega v sinje nebo.

Davorije so postajale vedno glasnejše in silnejše. Bela jadra so vihrala in ladje so se zibale. Sivi žrec se je naslonil ob žrtvenik. V svoji radosti ni čutil, da so pričeli lizati plameni krog njega. Užgala se mu je halja in dolgi, beli lasje. In žrec je omahnil in se je zgrudil na žrtvenik. A smejal se je do zadnjega trenutka in je slavil Peruna, da je sprejel njegovo žrtev in je podelil narodu zmago.

Popotnik se je zgrozil. Toda samo za trenutek. Že v naslednjem hipu je pričel prepevati silno davorijo z narodom, ki se je vračal na svojih ladjah v mirni pristan ...

5. Irena.

I.

Zatonili so že davno tam v megleni daljini domači grički. Utihnile so vesele pesmi in so zamrle. Tiha ljubezen, ki je hodila s človekom in se je smehljala venomer, je izginila bogvekam. Zeleno morje ne šumi več, in beli galebi se ne zibljejo več nad žuborečimi valovi. Bela jadra, ki so se svetila srebrno na bežečih ladjah, so se pogreznila daleč tam za meglami. Razpršil se je v vetru mamijivi vonj cipres in oljk, rastočih na solčnih obronkih dehtečega juga. Razgrnila se je hipoma noč vseokrog po dragih krajih, in človeku se je stisnilo srce vsled silne bolesti, da je moral zamižati. Toda ko je spet odprl oči, ni videl več solčnih gričev nad silnim morjem. Krog njega se je širila dolga dolina, obdana kroginkrog od zelenih, strmih gor. Sneg se je svetil na skalnatih vrhovih, in mrzel veter je pihal neprestano iz severa, da se je človek tresel in se je zavijal v gorki plašč. In človek se je čudil in je ugibal, kako da je prišel v te

tuje in mrzle kraje. Toda zavedal se je samo napol. A v srcu je kljuvala silna boleost. Vse misli so bile polne tiste boleosti, in duša je drhtela in plakala. O, jug, solnčni jug – v tihi sreči sanjajoči paradiž ...

In človek se zaveda dolge poti, ki še leži pred njim in vodi kdovekam. Noge se mu niso še utrudile, in v srcu čuti še moč, da prehodi dolgo dolino, ki se vije pred njim. A zadehtelo je nekaj s cvetočega travnika, zadehtelo s prijetnim, mamljivim vonjem. In tam sredi grmovja se je oglasil skrit glas in je zaklical tiho, mehko besedo. Človek se zgane in postoji in se ozre kroginkrog. Bil je vonj daljnega juga, bil je klic iz dehtečega oljčnega gaja, ki je prišel kdovekako na mrzli sever. V srcu se dvigne spet hrepenenje; roke se razprostro nehoté, in človek se zgrudi na mehko zemljo, v šumečo travo, ki šepeče širomokrog. Samo ne naprej – po tej brezkončni poti, ki vodi v nepoznane kraje! Raje ostanem tu, kjer je zadehtel za trenutek vonj juga in je zaklical glas iz dehtečega gaja. In v dušo pridejo sanje, tiste lepe sanje, ki se ne uresničijo nikoli v življenju. A duša vendar živi v njih; kajti brez njih bi zvenela kakor samotna roža brez nočne rose.

Mesečni žarki so se razgrinjali po širni okolici. Drhtelo je med vejevjem in je pošepetavalo. Po travnikih se je bliskalo in je migalo – kresnice so se izprehajale med spečimi rožami in so jih dramile. Bilo ni glasu nad sanjajočo zemljo. Le široka, lena reka je šumela tam med

jelševjem pritajeno in je mrmrala. Onkraj jelševja so strmele v tiho noč nepremične luči črnega predmestja. Mesečni žarki so padali nanj; a črne, siromašne stene se niso zasvetile niti za trenutek. Mračno so gledale preko razsvetljene doline, ki se je kopala v tisočeri žarkih in v hladni, trepetajoči rosi ... Šla je pravljica preko utrujene zemlje. Smehljala se je nad belim poljem in šepetajočimi gozdovi. Duša jo je poslušala v svojem trpljenju; boleost je ginila, in oči so se zaprle same od sebe. Roke so se sklenile in noge so se zleknile po mehki travi. Čemu naprej po dolgi poti? Saj tu bi človek prespal vse bridke ure. Poslušal bi pravljico, v kateri ni zločesti in prevare; v tem tihem šumenju bi jo slišal do sivih vekov; v teh živih žarkih bi jo videl, dokler bi ne ugasnile oči ... O, čemu naprej, ko pa je vsa pot tako brez cilja? Življenje brez cilja, hrepenenje vseh dolgih, nešteti ur brezplodno, in nikjer roke, ki bi se ti prožila v pozdrav in bi ti stisnila desnico. Čemu naprej, ko si prišel že zadosti daleč v svojem pregnanstvu? Saj ni vredno, da bi se trudil na prašni poti, in bi ti tekel znoj s čela. Paradiž je zatonil že davno tam daleč za tabo; zaman iščeš cest in stezic – paradiža ne dosežeš več v tvojem življenju.

Nedaleč sredi polja so se oglasili nenadoma črički. Veter je zavel nad dolino, in trava je zašumela vseokrog. In tedaj je vstala sredi črnega predmestja pesem; dvignila se je z nočnim vetrecem in je priplavala preko reke na samotni travnik. In spoznal sem tisto pesem, in duša

se je vznemirila. Bili so domači glasovi; bila je pesem iz daljnega juga. V srcu je vstalo koprnjenje, ki je bilo tako silno, da sem moral vstati in iti domačim glasovom naproti.

Šel sem preko travnika, do mostu sem šel in sem zavil v črno predmestje. Pesem je postajala vedno glasnejša; prihajala je iz edine razsvetljene, dvonadstropne hiše, ki je stala na križišču treh cest. Temen, visok kostanj je stal pred hiso in je pošumeval nalahko.

Stopil sem v gostilno. V prostorni, razsvetljeni sobi ni bilo žive duše. Šele čez dolgo sem zapazil tam v skritem kotu tri delavce, ki so prepevali. A glasovi so jim bili že hripavi in pijani. Držali so se krog vratu: kimali so z glavami in so prepevali venomer isto pesem.

Vsedel sem se pri vratih za mizo. Iz kuhinje je stopila visoka, lepo rejena ženska. Nevoljno se je ozrla name in je zamahnila z roko. »Pozno bo že«, je rekla in je stopila bliže. Svetloba je šinila tedaj preko njenega rdečega lica: izza gostih trepalnic so pogledale črne oči, in rdeče, polne ustnice so se zasmejale. In tedaj sem jo spoznal. Bila je ona, katere slika je živela v letih davne mladosti globoko v mojem srcu. Bila je velika ljubezen takrat. Njeni lasje so dehteli tako mehko, in ustnice so ji bile tako sladke! Oči so ji gorele kakor dve zvezdi, in njene roke so me stiskale k grudim, da sem čutil utripanje njenega srca. Kri je krožila naglo po žilah, in sreča se je smejala kroginkrog s svojim prešernim smehom. Pod nama je

pljusovalo morje in je pelo. Vseokrog pa so dehtele oljke in mirte. Nad temnimi gaji so se svetile visoke zvezde; a sredi teme so prepevali slavci. In človek se je stiskal k mehkim grudim; srce se je dvigalo in je plakalo v svoji omamljenosti. Saj se je smejala kroginkrog sreča, in duša ni čutila drugega kakor tisti prelestni smeh, ki je drhtel sladko po vesoljnem jugu ... Paradiž, izgubljeni paradiž ...

»Zaklical mi je jug s svojo pesmijo, o, Irena! Sredi travnika sem ležal v hladni rosi – izgnanec, ki nimam doma. Tovaraiš mi je bil veter in družica bolešt. Obležal sem sredi travnika, ker nimam volje, da bi nadaljeval svojo brezkončno pot! Pa mi je zaklicala pesem, in prišel sem sém, da jo slišim, o, Irena!«

Obstala je pred mano in se je ozrla vsa začudena name. Njene oči so postale vlažne, in polne ustnice so se ji stisnile. Spoznala me je in mi je podala drhtečo, potno roko. »O, da te vidim še enkrat, dragi!« je dejala s svojim pojočim glasom. »Glej, ravno nocoj sem mislila nate. Zadehtelo je skozi okno iz vrta kakor na obronkih nad morjem. In prišla je ljubezen in spomin ...«

Nasmejala se je in je sedla kraj mene. Trije delavci tam v kotu so se stisnili še tesneje drug k drugemu. In s tihim, skoro plakajočim glasom so pričeli peti novo pesem. »Iz našega juga so«, je rekla Irena in se je še vedno smehljala. »Reveži so – kaj jim hočeš? Vsako nedeljo in soboto sede tako in pojo do polnoči. In potem gredo in

se opotekajo proti domu. Kaj jim hočeš?« – Dvignila se je naglo in me je prijela za roko. »Pojdi v kuhinjo! Sama sva tam in se lahko pogovoriva.«

Šel sem za njo in sem se vsedel za malo mizico kraj okna. Mesec je sijal naravnost v kuhinjo, in iz vrta je prihajal prijeten vonj ravno razcvelih vrtnic. Irena je prinesla steklenico vina in je nalila dva visoka kozarca. »Glej, iz tistih vinogradov je to vino«, je govorila in se je še vedno smehljala s svojim živim, iskrenim smehljajem. »Saj se spomniš tistih vinogradov? Na solčnih obronkih leže in strme naravnost na morje. Tako mirni in polni hrepenenja so v tihih nočeh, ko poje v širno noč brezkončno morje ... Na tvoje zdravje!«

In pila sva, in Irena je kramljala venomer in je pripovedovala o svojem življenju. Privadila se je severa. Z možem sta si napravila udoben dom, in gostilna dela mnogo. Vse bi bilo še, samo, če bi bil mož doma. A bog ve, kje se valja v zakopih, in sama ima dela čez glavo. Mož ji je dober – mehka duša, ki pozna samo ljubezen in smeh. In življenje poteka, in ure so brez bridkosti in polne tihe zadovoljnosti. Dečko jima rase v mladem zdravju in je vsak dan večji. Hrepenenja po jugu ni več v njenem srcu; samo spomladi, ko zacveto majnice, in jeseni, ko zakričé v zraku žrjavi, se zbudi za trenutek. In duša se vznemiri, in v srcu zaboli nekaj gorkega. A majnice odcvetó, in žrjavi izginejo za daljnimi gorami, in srce je spet mirno, in oči se smejejo spet.

Poslušal sem Ireno in sem jo zavidal. Težko mi je bilo, ker sem se zavedal, da jo še vedno ljubim – njo, ob kateri bi bilo življenje kakor smejoči dan, ki se razgrinja nad pojočim jugom. Glej to lepo, drhteče telo, ki je polno zdravja in življenja; te vesele oči, ki se smejejo vesoljnemu svetu – o, človek bi jo objemal in poljuboval in niti ne bi vedel, da vpije tam zunaj grozno življenje s svojim rezkim, obupnim glasom ... Preklinjati moram zdaj svojo usodo in svojo zvezdo, ki me vodi po brezkončnem potu tja, kjer je sama bridkost in bolest. Kdo se zmeni za mojo siromaštvo in bolest? Niti zvezde ne trenejo, ko stiskam pesti sredi travnika in preklinjam uro, ob kateri sem stopil na to mrzko pot.

Z roko mi je zaprla Irena usta. »Ne govori strašnih besed!« je velela. »O, poznam te iz tistih časov. Usoda je nama hotela samo dobro, ko naju je ločila. Saj ni bilo zdihovanja in solzá. Podala sva si roke, pa sva šla vsak svojo pot ... Pij, dragi! Zrastle so te kapljice na sredi tvojega paradiža. Pij, in začutil boš v duši tolažbo in mir, kakor takrat v mladih letih ...«

»O, Irena! Človek bi pil v svoji siromašnosti, iz obupa bi pil v svojih težavah. Glej, vrglo me je življenje na cesto. Smejal bi se na glas in bi se krohotal, če bi se mogel. Čemu so bile vse tiste sanje takrat? Čemu vsi naporji? Silna moč je bila v moji duši, in v roki sem začutil vse, po čemur sem zahrepenel ... A poglej me zdaj! Brez cilja hodim po neznani poti. V duši ni želje in moči. Noge

hodijo naprej same od sebe, in vležem se na rosno travo, kjer me zasači noč ... O, Irena, a srce ne molči, ampak govori svoje bridke besede ...«

Jezik se je začel zapletati, in lica so postala vroča. Zdelo se mi je, da se je pričela dvigati iz duše boleost in je ginila sama od sebe. Pil sem z dolgimi, žejnimi požirki težko vino in omamil sem se popolnoma. Irena me je gledala in je držala še vedno mojo roko v svoji desnici. Zmigavala je z glavo in me je poslušala.

Naposled pa je ovila roko krog mojega vrata. Pritisnila je vročo glavo k svojim grudim in me je pričela božati po licih. »Vem, da trpiš«, je dejala, in oči so ji postale vlažne. »Vedno si bil otrok v svojem hrepenenju; zato pa te je goljufalo hrepenenje. Mogoče si zaslužil, mogoče pa tudi ne ... Izgubil si paradiz, in tvoje življenje je postalo brez cilja in pomena. Čemu bi se skrival zdaj v svojem siromaštvu sredi samotnih travnikov? Hej, udari z nogo ob zemljo in dvigni pest! S stisnjeno pestjo pojdi naprej po svoji poti in ne umakni se nikomur! In videl boš, kako se ti bodo umikali in te bodo gledali z veliko spoštljivostjo. Izginila bo tvoja siromašnost. Nič več ti ne bo treba spati pod milim nebom kakor vagabundu, ki je izgubil svoje življenje. Odprli ti bodo palačo sredi mesta; odprli ti bodo pot do samega paradiza ... Dvigni glavo in stopi na noge, slabotni otrok!«

»Rad bi vstal in bi šel naprej, o, Irena! Toda čemu? Saj nima pomena. Glej, v srcu ni več ljubezni, razen ljubezni do tebe. A tudi ta ljubezen me je ogoljufala. Skrivati jo

moram pred vsem svetom in pred tvojimi očmi ... Ko sem te zagledal nocoj po tolikih letih, sem spoznal takoj, kaj je tista boleost, ki me žge v samotnih urah v duši. Oj, to je ljubezen, ljubezen do tebe, ki sva jo hotela zadušiti na tako silovit način. A ljubezen ni umrla, ampak je še vedno dihala skrivoma, da je ni zapazil nihče ... In zdaj stojim pred tabo in nimam več volje, da bi nadaljeval svojo težko pot. O, Irena! Izgnanec sem in brezdomovinec. Noge so mi trudne – daj mi prenočišča!«

Irena je vstala naglo. Pogledala me je s svojimi velikimi očmi in se je nasmehnila z nekim čudnim smehljajem. Toda ni izpregovorila besede. Stopila je k vratom in se je ozrla v gostilniško sobo. Trije delavci so bili prenehali peti, in tišina je zavladala kroginkrog. Irena je izginila v sobo. Čez nekaj trenutkov se je slišal v sobi ropot. Hišna vrata so se zaprla sunkoma, in mimo kuhinjskega okna so šli trije delavci. Razločno jih je bilo videti v mesečnih žarkih. Opotekali so se preko ceste. V sredi je stopal dolg, košččen mož; držal je oba tovariša krog vratu in ju je podpiral. Zdelo se je, kakor da pelje oče svoja mala sinova, ki se stiskata v svojem strahu k njemu in se opotekata v svoji slabosti in grozi ... A izginiili so kar naenkrat onkraj ovinka. Koraki so utihnili, in gluha noč je spet strmela na črno predmestje.

Luči v sobi so ugasnile, in Irena je stopila spet v kuhinjo. Nasmehnila se je, pa je rekla: »Pozno je že ... Čas je, da se ločiva. Pridi jutri podnevi, pa se pogovoriva.«

Rdečica ji je bila legla na lice, in lasje nad čelom so se bili razpletli. Oči so se ji smehljale spet v tisti mehki sladkosti kakor tiste davne dni. Nekaj mehkega, voljnega ji je ležalo na vsem obrazu, da se mi je kri vedno bolj razburila. Vstal sem, pa sem jo prijel za potne roke.

»O, Irena, da bi znala ti za mojo boleost! Glej, v tej uri, ko sem te gledal kakor nekdanj, sem spoznal vso brezpomembnost svojega življenja. Brez tebe ni zvezde, brez tebe ni tolažbe ... Pri svoji boleosti, pri svojem siromaštvu te rotim, o, Irena! Usliši me! Ne izženi izgnanca in brezdomovince izpod svoje strehe, o, Irena!«

Irena se je nehala smehljati. Oči so ji postale stroge in resne. Stresnila je s svojo lepo glavo in je rekla mirno: »Pojdi, ker je že pozno ... Pridi jutri, ko bo dan. Pogovori se jutri ...«

In peljala me je do vrat in jih je zaprla za mano. Sam nisem vedel, kaj se je bilo zgodilo z mano tiste minute. V glavi mi je šumelo in v duši me je peklo. Stal sem pod kuhinjskim oknom in sem se držal za podboje. Nekaj silovitega je besnelo v meni, in kri je silila vedno bolj v glavo. Še enkrat se je prikazala Irena v kuhinji. – Mignila mi je z roko in je ugasnila luč.

»Irena, ali čuješ? Sam sem pod milim nebom, in strah me je te grozne samote ... Ne hodi od mene že prvo uro, ko so te zagledale po letih moje oči. Saj je v mojem srcu samo ljubezen. Ali se bojiš ljubezni, o, Irena?«

A v kuhinji je bilo vse mirno. Šla je bila Irena v svojo sobo. Vlegla se je v mehko postelj. Oči so ji zastrmele

v strop, in tisoč lahkih sanj je zaplesalo okrog nje. – Trepalnice so se nižale in so pokrile kar naenkrat tiste sladke, črne oči. Iz prsi se je dvignil komaj slišno vzdih, in roke so segle med dehteče lase. In prišel je mir in se je razprostrl kroginkrog. Samo sanje so še trepetale okrog postelje; a sanje so bile čiste in bele, kakor cvetje, ki se usuje s cvetočega grma ...

Mesec se je nagnil na svoji nočni poti. Dolge, črne sence so padle na mirno predmestje, in lahen veter je zavel nad zemljo. Kostanj nad mano je zašumel glasno in tedaj sem se prebudil iz svoje čudne omotice. Stopil sem na cesto in sem se še enkrat ozrl na temna okna. Vsa hiša je spala, in bilo ni niti najtišjega diha.

»Grem, Irena, nazaj grem v svoje siromaštvo. Kajti tvoje sanje so čiste in bele, a moje misli umazane ... Ker te tako ljubim v svojem srcu, se umaknem, dasi trpim težke muke v duši. Umaknem se v samotno noč in tam bom škripal z zobmi in stiskal pesti, ker moram živeti brez paradiža, o, Irena ...«

Šel sem preko mosta na širni travnik. Žive lučke so se bile že poskrile pod široke liste visokih trav. Samo rosa se je še svetila v mesečnih žarkih. Trave so šumele v lah-nem vetru, ki se je zibal nad travnikom – nemir je legel nad zemljo, in vsa širna, bela noč je trepetala. Iz daljave se je čul šum; bil je podoben šumenju morja, ko veje nad njim večerna sapica. Tam daleč so strmeli v noč lesovi; zibali so se v vetru in so bili polni nemira.

Vlegel sem se v travo sredi mokre rose. Oči so me ščemele, a vendar sem gledal nepremično v nebo, ki se je svetilo tako visoko nad mano ... Glej nebo! Daleč tam na jugu se je razpenjalo tako nad dehtečim paradižem. Samo več zvezd je bilo na njem in je bilo polno pravljic. Od vseh strani so prihajale pravljice. Smehljale so se in so šepetale srcu, ki se jim je odprlo na stežaj. In oljke in ciprese so šuštele, in koprneča ljubezen je plavala tiho nad morskimi obronki. Svetlikali so se valčki srebrno in so popevali našo pesem. Iz gajev, ležečih v tihih sencah, so jim odgovarjali slavci in so klicali ljubezen, ki se je smehljala vseokrog ... Mehka roka se je ovijala okrog mojega vrata, in usta so mi govorila svete besede.

»O, Irena! Izveličala nas je ljubezen. Prišli smo v paradiž; kajti ljubezen nas je odrešila in je nam podarila paradiž. In ni smrti pri nas; večno življenje je pred nami in za nami. Kajti ljubezen ne pozna smrti, o, Irena!«

Vroč, drhteče ustnice so se doteknile mojih lic, in sladek, pojoč glas je odgovoril: »Resnično, tudi jaz čutim večnost, ki se razgrinja okrog nas v naši ljubezni. Paradiž bo dehtel v sive veke okrog nas, in ni moči, ki bi ga mogla razrušiti. Kajti ta paradiž je ustvarila naša ljubezen, ki nas je izveličala ... O, dragi! Toliko sladkosti je v tej brezkončni večnosti, ki nam ne zatone nikoli ...«

In paradiž se je stresel in je izginil hipoma izpred oči. Zdelo se je, kakor da je mignil čarovnik s Proseških pečin s svojo dolgo koščeno roko – in paradiž s svojo

ljubeznijo in pravljicami je zatopil za sive megle nekje v daljavi ... Samoten popotnik, brez strehe in doma, ležim v svojem siromaštvu v mrzli rosi sredi širnega travnika. Z rokami si zatiskam ščemeče oči; a v duši žge boleš in peče, da bi človek vpil k daljnim zvezdam, ki zro tako mirno in hladno na mrzli svet.

A postelja v mrzli rosi sredi šumečih trav je prijetna. Vroč, razburjena kri se pomiri polagoma. Roke zdrsnejo na prsi, in oči zro naravnost tja na vzhod, kjer se ravno pričinja svitati. Pošast, ki je tlačila zemljo toliko ur, se dvigne hipoma in zbeži v nedoslednost. In pride solnce in dan se razprostre kroginkrog. Rosa se posuši, in trave se ozro naravnost v solnce.

Izgnanec in brezdomovinec se dvigne s svoje trde, rosne postelje. Za trenutek se mu upro oči v solnce; a povesijo se mu takoj. Pesti se mu skrčijo in se stisnejo, in iz prsi se mu izvije pridušen stok. Opoteče se preko travnika in stopi na pot, ki se vije dalje skozi dolgo dolino. Noge so mu se bolj trudne kakor sinoči; a vendar gre dalje in se ne ozre niti za hip nazaj ...

II.

Vsako soboto in vsako nedeljo so prišli v gostilno. Miza tam v kotu je bila že pripravljena zanje. Vsedli so se na trde stole in niso pogledali drug drugega. A potem

so povesili oči in so si podprli glave z rokami. Strmeli so topo v polne kozarce, v katerih je mirovalo kislo vino mrzlega severa, brez ognja in brez šumečih pen. In točno čez toliko in toliko hipov so prijeli za kozarcc. Brez besede so trčili z njimi in se niso niti pogledali. Izpraznili so do dna kozarce in so jih nalili nanovo. In strmeli so spet v vino z mračnim pogledom in so molčali.

Zasvetile so se luči, in v predmestno gostilno so pričeli prihajati ljudje. Zašumelo je po sobi, in dim se je začel razgrinjati kroginkrog. Vstalo je življenje in se je zasmajalo. Priliti je bilo treba samo toliko in toliko opojne tekočine, in življenje se je vžgalo s svojo živo lučjo, s svojim ognjem, žgočim po najskrivnejših kotih razpaljene duše in njenih strasti. Smeh se je oglasil, in lica so postala rdeča in vroča; a ljudje so govorili nespa-metne besede in so se krohotali svojim strastem, ki so se dvigale vedno bolj, polne poželenja in silne moči. In v očeh se je zasvetil ogenj; roke so trepetale in so bile potne. Sredi dima so pričeli vreščati pijani glasovi, in pesmi, polne nesoglasja, so zazvene po sobi. Bile so tuje in tako nerodne, da si je človek nehote zatiskal boleča ušesa. In prišel je spomin na pojoči jug, in duša je zaplakala v svojem težkem trpljenju. Glej, tam se zibljejo mehke pesmi, polne so koprnenja in tihe žalosti, ki se skriva v neznanem kota mlade duše. In človek jih posluš-a in stoji zamaknjen sredi dehtečih vrtov. Lahen veter žubori sem gori od morja, in srebrni valovi prepevajo z

ljudmi tisto mehko pesem, ki zveni preko vinogradov in samotnih gajev. Glej, človek ne vidi žalosti nikjer. Vino, črno in polno ognja, se peni v lončenih vrčih; razliva se s krvjo po žilah, in v glavi je človeku tako jasno in vedro, kakor nebo sredi prve pomladi. In ni strasti, hlepečih po uživanju nizkotnih trenutkov in vrvečih tja v blato predmestnega uživanja. Duša se dviga v nepoznane kraje: visoko nad zadivljenim morjem se dviga, in od vsepovsod jo pozdravljajo pesmi, drhteče skozi mehke žarke solnčnega juga. Oči postajajo vlažne; srce se smeje in usta prepevajo same od sebe tiste pesmi, ki jih je rodil ob tistem jutru sveti jug v svoji zadivljenosti. In bratske roke se stiskajo; v srcih pa ni hinavstva in zlobe. Kajti črno, kipeče vino morskih obronkov ne pozna laži in licemerstva. Samo pesmi pozna, ki jih je rodilo samo v srcu naroda, vriskajočega iz zelenih vinogradov, pozdravljajočega našo kraljico, ki se sveti s svojim dijademom tam doli ... O, Adrija, naša Kraljica, naše življenje! Ti šumiš pesmi našega srca; v sivih vekih si jih nam že šumela, ko si vodila naše ladje v tihe daljave. In kdo se je ustavljal tistim pesmim? Bile so kakor sladko hrepenenje v srcu naše deve, ko pride prva ljubezen in se nasmeje. Bile so kakor vihar, katerega si zbudila v svojem srdcu, ker te je razžalil zlooki, nečisti tujec ... O, Adrija, naše duše umirajo v daljni tujini, ker ni k njim tvojih pesmi v težkih, mračnih večerih, ko gasne dan in je v naših dušah silno hrepenenje. Zaman zremo tja doli

kjer je zašlo solnce, in poslušamo šepet vetra. Pesmi ni, in le hripave vrane krakajo iz črnih lesov, razprostirajočih se po brezkončni, ledeni tujini ...

Vrvenje v gostilni je postajalo vedno glasnejše. Zoprni vonj dima in kislega vina je legel po vsej sobi. Nemirno so trepetale luči, in ljudje so se zibali semintja. Po glavi mi je šumelo in oči so me ščemele. Vstal sem, pa sem stopil tja gori, kjer so sedeli trije delavci v svojem skritem kotu. Vsedel sem se nedaleč od njih za prazno mizo in sem pokusil kislo vino.

Tedaj so dvignili trije samotni delavci kozarce. Nocoj so se pogledali prvokrat in so izpregovorili prvo besedo. Trčili so glasno s kozarci, da je zazvenelo. »Bog nas živi in naš jug!« so dejali, in oči so se jim zasvetile. Segli so si v roke, kakor da bi se ne bili videli že davno, in so se nasmejali drug drugemu. Nalili so prazne kozarce in so trčili vnovič. »Bog nas živi in naš jug!«

V skrajnem kotu, ravno meni nasproti, je sedel mož sivih las in okroglega, rdečega obraza. Košate, že bele brke je nosil pod nosom; oči so mu bile črne in so se svetile. Zamahnil je z roko, pa je dejal tovarišema: »Glejta, izpili smo že toliko kozarcev tega jesiha. A komaj, komaj sedaj smo prišli do prepričanja in zavesti, da živimo resnično na tem svetu. Treba je bilo nešteto kozarcev ... Zdaj smo se prebudili – in kaj vidimo, prijatelja? Jaz vidim glupost, ki se smeje kroginkrog s svojim brezizraznim smehom; nesramnost vidim, ki se reži po celem

svetu. V rokah me srbi, da bi stisnil pest in bi zamahnil z njo. In kamor bi zamahnil, tam bi se pokazale iskre ...«

Naglo je izpil polni kozarec, in obraz mu je postal še bolj rdeč. Oči so se mu razširile, in v njih je ležalo nekaj trpkega in vlažnega. »Imel sem vinograde in čedno hišico. Brsteli so vinogradi na solčnem hribu nad Sočo; a v hišici je prepevala radost božja. Hčerka, edina, kar sem imel na tem svetu, je prepevala kakor ptička v gajbici. Nedolžnost je bila z njo in prva mladost. Pa sem prepeval, tudi jaz sem prepeval v svojih vinogradih. Milost božja je bila z mano, in drugega mi ni manjkalo, kakor da stopim na Čaven in v svoji neumni sreči izpulim iz neba tri zvezde, da jih rabim doma mesto svetilke. Hehe ... Pa so mi zamerile zvezde mojo prevzetnost. Poklicale so vruga, ki je sédel na moje vinograde in me je pognal iz hiše. Pograbil mi je hčerko, radost božjo, in jaz sem moral bežati, bežati, da se nisem mogel prej ustaviti nego tu pri tem jesihu ... Hehe ...«

Starec se je nasmejajal s kratkim, pretrganim smehom. A že v naslednjem trenutku je stisnil ustnice, in ves obraz se mu je nakremžil. Iz oči so mu pričele lezti solze, ki so mu kapale na košate brke. Pesti na mizi so se mu stiskale krčevito, in tresel se je po vsem životu. A naposled se je vzravnaval. Udaril je s pestjo po mizi, da so kozarci odskočili. »Iskre bi se kresale«, je zavpil s svojim hripavim glasom. »Kdo je klical vruga, da naj sede na moje vinograde in hišo in mi ugrabi hčerko? He, vprašam vas,

ljudje božji, ki smatrate ta jesih za božjo kapljico! I, nu – pregrešil sem se v svoji sreči in prevzetnosti; i, nu ...«

»Tiho bodi, brate Matija!« je prigovarjal majhen možic kraj njega in mu je položil roko na rame. »Tiho bodi in ne vznemirjaj se tako. Saj veš, da sedim jaz kraj tebe, brate Matija. Pa mi je hudo, ker se ti trga duša. Ali čuješ, brate Matija? Vrag je sedel na tvoje vinograde in hišo; vrag ti je odvedel hčerko. A še je moč, ki prežene vraga. Veš, Matija, svetogorska mati božja bo udarila vraga. Pa bo zacvilil in bo zbežal, da niti z repom ne bo mogel treniti ... Rečem ti, Matija, dvigni kozarec in trči!«

In spet so trčili in pili. Mali možic z gladko obritim obrazom je šinil z rokavom preko mokrih ust. Cmaknil je z jezikom in je pričel s tihim glasom: »Tri vinograde si imel, Matija. A jaz jih imam šest. Lepi so in polni, da niti v paradižu ni bilo takih. Bili so moje bogastvo in mojih treh sinov. Da si slišal pesmi, ki smo jih prepevali sredi vinogradov! Pa bi rekel: Glej no – sami škrjanci so skriti v vinogradih ... A obdelali smo vinograde zadnjikrat; sinovi so se držali klavrno in niti peti se jim ni ljubilo. Pili so vino iz zadnjih sodov; skoro vse so izpili in niso bili niti pijani. Pa so šli na večer na vas. Tri ljubice so imeli na vasi, a ljubice so bile krasne kakor tri šmarnice tam pod Učko goro. Pod tremi okni so se ustavili. Prijeli so se okrog vrata, pa so prepevali, o, tako milo prepevali in so jemali slovo. Pa so jokale ljubice, in jaz jadni starec sem se bil z rokami po čelu in sem kričal, kakor da bi bil

blazen. In zarano so šli sinovi – poklical jih je cesar, pa so šli ... In Bog ve, kje hodijo danes in spé v črni zemlji ... Jaz jadni starec se pa moram potikati po svetu. Razpadli so vinogradi in ječé daleč tam doli. A jadni starec mora piti jesih na tujem svetu; v svojih zadnjih urah mora okušati pelin. A rad bi sedel v svojih vinogradih, dasi so razpadli. Ječal bi z njimi in bi si pulil lase. Veter bi pihal z morja, in listje bi se razsipalo po vinogradih. In jadni starec bi jokal zadnje solze in bi umiral sredi svojih zlatih trt ...«

Glava je zdrsnila možicu na prsi. Z rokami si je zakril obraz in je zaječal. A Matija je poskočil na noge. Zgrabil je z vso močjo možiceve roke in jih je odtrgal od obraza. Možic je dvignil glavo; oči so mu bile suhe in so gledale preplašeno okrog sebe. A obraz mu je bil bled kakor platno, in ustnice so se mu tresle.

»Mate, pri Bogu te rotim – ne udajaj se obupu!« je prosil Matija in je sklepal z rokami. »Glej, saj sva tu z Jozo, da pijeva s tabo in te tolaživa. Kislo je sicer vino, a vendar zleze počasi v dušo ... Ali čuješ, Mate, ti moj predragi! Dvigni kozarec in trči z nama, da se ti potolaži duša!«

In s tresočo roko je dvignil Mate kozarec in ga je prislonil k ustom. A vino se mu je razlilo po bradi in po jopi. A vendar je srkal Mate kislo vino, kakor da bi bil žejen na smrt. Z obema rokama je prijel kozarec in ga je držal krčevito, dokler ga ni izpraznil popolnoma.

»Kaj gobezdata in se cmerita kakor dve ujeti podlasici?« je vzrojil tretji delavec in se je vzpel v vsi svoji dolgosti. Zamahnil je z dolgimi rokami in je poizkušal, da bi spravil v red svoje povešene, na vse strani štrleče brke. »Vidva sta pač kakor dva otroka, katerima se je skrila mati zanalašč. Cmerita se in jadikujeta, pa niti ne vesta, kam bi se obrnila. Saj pravim – vrag naj sedi na vajinih vinogradih! Bosta vsaj manj pila in delala manj grehov na ti božji zemlji!«

Matija in Mate sta skrivala hrbte, pa sta gledala vsa prestrašena na razsrjenega tovariša. A Joza je renčal in je kazal svoje velike, bele zobe. Suhi, koščeni obraz mu je postal zaripel, in zdelo se je, da se Joza jezi resnično. A Joza se ni jezil; kajti mirno se je vsedel, pa je govoril: »Vinograde že dobita enkrat nazaj. Vragu se ne bo ljubilo dolgo sedeti na njih. Vrag ima dandanes vsa drugačna in imenitnejša posla, in ne bo stražil kar za nič vajine kisle vinograde ... A meni jo je zaigral zlodi, vama rečem. Ne bom se kisal kakor ti, Matija. Pa tudi cmeril se ne bom kakor Čič Mate. Nočem delati veselja zlomku. Čemu tudi? Saj ga je imel že itak zadosti tisti dan, ko me je pogнал od doma. O, ni se reklo zaman: Bovčan Joza se ne boji niti zlomka in nima nobenega spoštovanja do njega. Po gorah so poznale divje koze Jozo. Bežale so preko gora, samo če se je Joz prikazal na ozki polici. Rečem vama, da sem bil divji lovec, kakor je bil moj rajni oče in kakor bi bila moja dva sinova, da ju niso ubili

Lahi tam doli nekje ob morju ... A kaj rečeta? Mislita, da se bom cmeril? I, ne – za ves svet ne!

Zažgali so mi kočo tam pod goro; prekopali so mi tri njivice in so jih zasuli s kamenjem in so zapodili Bovčana Jozo v svet. In mislita, da sem jokal? Samo zaklel sem in sem se pokrižal. Vzel sem puško, pa sem šel preko gora. Zakopal sem puško tam pod Prisankom in sem zasadil lesen križec v zemljo. I, nu – rabil jo bom že, ko se vrnem. Saj so mi snežniki tiho domovanje, če že nimam kočice več. In gozdar tam v Trenti je že davno pripravil kroglo zame, no, saj so mu divji lovci slabši nego zverina. Posebno pa Bovčan Joza je hujši kakor tiger in ne zasluži, da bi stal na njegovem grobu križ. Bog ti daj zdravje, gozdar, če še nisi umrl! Star je že Joza, a ti bo vendar še delal preglavice. Saj nima doma drugje, nego na svojih belih snežnikih. In nazadnje tudi grob ni nesreča, pa četudi ni zasajen vanj križec. Spi se, i, nu – spi se, kakor jih spi na tisoče, kakor spi moj oče in moja dva sinova. I, nu ...«

Jozi so se povесili brki še bolj, in redki, sivi lasje so se mu naježili. Glava se mu je sklonila na prsi, in obrvi so se mu namršile. Toda samo za trenutek. Kajti že v naslednjem hipu se je vzravnal in je udaril s pestjo po mizi. »Ne bosta se cmerila, vama rečem!« je zavpil s hripavim glasom, »Dokler sem jaz z vama, bosta dobre volje, kakor se spodobi na sveto nedeljo. Ali slišita? Ko smo bili mladi, smo prepevali ob nedeljah, da so se smehljale

bele gore. Pa mislim, da znamo tudi še zdaj, ko nas tolče starost po grbah. Ha?«

Tovariša sta prikimala molče. Trčili so s kozarci in so pričeli peti. Pesem je bila ubrana kakor pri ljudeh, ki pojejo vse življenje. Razlegnila se je mehko po prostrani sobi, in divje, nesoglasno vreščanje tam gori ob vratih je potihnilo. Dahnil je jug v to sobo in se je zasmel za trenutek s svojim prešernim smehom. Duša se je prebudila iz svoje mračne toposti, in usta so pela sama od sebe tisto pesem.

»Ta jutranja zarja
je zgodaj prišla ...«

In glej – bilo ni več trpljenja in bolesti; bilo ni več brezdomovincev in izgnancev na svetu. Širni jug se je zasmel svojim ljudem in jih je objemal s svojo gorko ljubeznijo. Preko smejočega vesoljstva je zasvetila luč, in morje je zašumelo ob tihi jutranji uri. Zažuboreli so drobni valčki in so zažareli kakor ogromni demanti. Razdelili so se na široko in so drhteli. In izmed njih se je dvignilo solnce, veliko, zlato solnce jasnega juga. Vseokrog so pljuskali valčki in so pršili lesketajoče demante. A solnce se je dvigalo više, vedno više. S trepetajočega listja tam na obronkih se je usipala rosa, in ptiči so žvrgoleli svojo brezkončno pesem ... Kam greš, o, človek? Stopil si na dehteči breg, in noga ti je obstala.

A duša ti sili naprej, naprej do demantov, ki se iskre tam spodaj v svoji brezmejnosti. V tiste demante je zapletena sreča; morske Vile so jo pletle vso noč in so prepevale najlepše pesmi. Kam greš, o človek? – Glej, še nekaj trenutkov – in valčki zapljusnejo ob breg. Razprše se demanti; kakor pisana mavrica se zasvetijo nad bregom, in sreča te obsuje s svojimi žarki, blestečimi daleč preko pojočega morja.

In človek stoji in čaka. Roke so se mu razprostrle in duša se mu je dvignila. Bližajo se tisti zlati valčki in pojo s srebrnim glasom. Vseokrog se pršijo demanti in zvené pritajeno. In človek ne vidi in ne čuti ničesar več. Vstala je pred njim sreča; dvignila se je iz tistih demantov in se je nasmejala. Človek gre za njo, in ne izpusti njene mehke roke. Krog njega poje širni paradiž, in človek prepeva z njim. Kajti srce je polno nešteti pesmi, ki so se rodile bogvekdaj in bogvekdajje ...

Mojega ramena se je doteknila roka, in pojoč glas je izpregovoril: »Kaj že zopet sanjariš? Prijatelj, ali ne vidiš, da zveni krog tebe življenje? Saj pravim – tak si bil tiste dni, ko si bil še mlad in si dirjal za lepimi sanjami. Vstani, prijatelj! Pozno že ...«

Kraj mene je stala Irena. Smehljala se je s svojim iskrenim smehljajem in je bila lepa kakor še nikoli. Prijela me je za roko in me je peljala skozi prazno sobo. Izginili so bili pivci kdovekam pred pozno nočno uro. Samo trije delavci so še sedeli tam v kotu in so prepevali

s plakajočim glasom. Zdelo se mi je, da sem spal dolge ure; kajti oči so me ščemele, ko sem stopil v razsvetljeno kuhinjo.

»Bil sem ravno v našem paradižu, o, Irena,« sem dejal in sem jo držal za roko.

»Spet sem videl srečo; v tihi jutranji uri se je prikazala sredi našega paradiža. O, bila je ravno taka kakor takrat v tistih dneh ... Zahvaljen bodi Bog, da sem jo videl takrat vsak dan! In zdaj trpim rad in zdaj ne bom godrnjal več. Mirno pojdem po svojem brezkončnem potu in bom umrl brez vzdih. Kajti da sem gledal sreči le en trenutek v obraz, o, to je vredno več kakor vse moje trpljenje in bolesti srca. Moje življenje naj živi samo še v tistem trenutku, in živelo je zadosti, živelo bogato ...«

Irena je izpustila mojo roko; kajti v sobi so jo klicali trije delavci. Stopil sem za njo in sem se ustavil nedaleč od njih. Trije izgnanci so plačali svoj račun. Dvignili so se in so sneli s stene svoje klobuke. Matija in Mate sta se opotekla po sobi. A Bovčan Joza ju je prijel okrog pasa in ju je peljal varno proti durim.

»Ne bosta se cmerila in jokala po svojih kislih vinogradih,« je govoril s svojim glasnim glasom. »Naj sedi zlodi na njih! Enkrat se bo že naveličal in bo šel, odkoder je prišel ... Hej, danes je sveta nedelja. Ali slišita? Danes je odprto nebo, in vsak glas pride lahko v nebesa. Zato se pa ne cmerita, da se vama ne bodo smejali nebeški angelji. Ali sta slišala?«

»Oj, brate!« je zatarnal Matija in se je prijel za glavo. »Lepa je bila hišica tam ob Soči ... Radost božja je prepevala v nji, radost božja – moja hčerka ... In vinogradi so dehteli in so brsteli, o, brate ... A zdaj nimam doma, na vsem širnem svetu ga nimam. Kam naj grem?«

»In moji vinogradi ječe tam ob morju,« je zavpil Čič Mate v svoji bolesti in se je udaril s pestjo po čelu. »Morje kliče jadnega starca in njegove mrtve sinove; a jadni starec ne sme in ne more tja doli, da bi umrl na svoji zemlji ... Saj drugega nočem – samo umrl bi rad sredi vinogradov, kjer sem prepeval petdeset let. Jadni starec noče drugega ...«

»Ne cmerita se!« je ponovil Bovčan Joza. A glas mu je bil tih in mehak. Njegovi brki so se povесili, in ustnice so se mu stresle. Z roko je šinil preko čela in je zasopel. Iz grla se mu je izvil nerazločen glas, podoben stoku, ki ga zbudi v trpeči duši brezmejna bolest. Njegov široki hrbet se je upognil; toda samo za trenutek. Joza se je naglo vzravnaval in je utaknil čedro v usta. »E, kaj se bosta!« je dejal malomarno. »Gozdar v Trenti ima že pripravljeno kroglo zame. Doleti me danes ali jutri. In vendar pojdem – še danes bi šel na gore. Tam je moj dom, in smrt je tako lahka in sladka na planinah. Saj ti je požgana rodna koča; i, nu – sinova sta ubita. In kaj hočeš? Tam gori na planinah.«

In Joza je zmajal z glavo in je pljunil po tleh. Tesno je prijel tovariša okrog pasa in je stopil z njima na prag.

Varno in skrbno ju je peljal na prosto in ju je stiskal k sebi, kakor da bi bila njegova sinova. Samo Mate se je nekoliko izpodtaknil ob visoki prag in je omahnil napol.

Joza ga je dvignil sunkoma in je zaklel na glas. »Pazi, Čič nerodni!« je zagodrnjal in je zapalil svojo čedro. »Ha, kaj misliš, da si v svojih vinogradih? Pride čas, ti rečem, Mate. Le nikari se ne boj! Saj sem jaz pri tebi, jaz, ki se ne bojim niti zlodja niti gozdarja v Trenti. Ha?«

Stopili so v jasno, mesečno noč in so šli počasi po široki cesti. In človeku se je zdelo, da pelje tam oče svoja dva sinova, ki ju je strah samotne noči. V svojem strahu se stiskata k njemu; a v njunih srcih vstaja vedno večja bojazen pred onim groznim, ki preži vseokrog po mrtvem svetu. A oče se smehlja; kajti srce mu je mirno in pesti trde, da lahko udarijo z vso močjo ...

III.

Irena je stopila na prag in je zrla za njimi. »Smilijo se mi,« je rekla, in nekaj težkega, žalostnega je ležalo v njenem glasu. »Vsako nedeljo stopim na prag in gledam za njimi. Pa sama ne vem, zakaj ... Nekaj čudnega mi vstane vsakokrat v duši, da me strese mraz. Zdi se mi, kakor da je šlo nekaj mrzlega mimo mene, in v duši se zbudi nehote spomin na smrt ... A oni trije se ustavijo tam gori na vogalu in zapojejo pesem. Pa ni več pijanosti v njihovih

glasovih. Še trikrat zapoje, predno izginejo tam gori ob tovarni v svojo barako. Vsako nedeljo se godi tako. In niti stražnik jim ne reče ničesar. Prepričana sem, da bi se celo v stražnici prijeli okrog vrata, da bi zapeli svojo pesem vkljub rohnenju stražnikov ... Ali čuješ?»

Trije izgnanci so stopili tam gori ob vogalu na sredo ceste. Mesečni žarki so obsvetili njihove črne postave. Bovčan Joza je prijel svoja dva majhna tovariša okrog vratu, pa so zapeli s še precej čistimi glasovi. Pesem se je dvignila in je plavala skozi mrtvo, tujo noč. Bila je kakor daljno zvonjenje, ki prihaja od daleč s tihih kraških dolinic do spavajočega morja. Nalahko pošumevajo nekje ciprese, in kroginkrog se širi opojen vonj pisanih rož, rastočih po strmih obronkih. A morje spi in se ne gane. Samo samotni galeb se ziblje leno nad gladkim, svetlikajočim se površjem brezmejnega morja. In zvon s Krasa brni in plaka s tihim glasom, kakor da poje nekemu zadnjo pesem v tihi grob.

»Prav lepo poje
svet'ga Vida zvon ...«

Irena se je stresnila in se je oklenila moje roke. Oči so ji bile vlažne, in stiskala je ustnice. A vendar še ni hotela v hišo, ampak je poslušala pesem, ki je plakala nad spečim predmestjem. »Počakaj še trenutek,« je šepetala. »Glej, zdi se mi, kakor da zvoni nekemu zadnjo uro ...«

Resnično – zdaj šele sem spoznal tisto čudno čustvo, ki me je morilo že ves večer. Zdaj šele mi je bilo jasno, kaj naj pomenijo vse bridke misli, ki jih je bilo srce polno v zadnjih urah. Glej, tam gori stojé izgnanci. Brezkončna je bolest, ki jo nosijo v svojih razboljenih dušah. Izgubili so vse, kar jim je podarilo življenje v svojih dobrovoljnih trenutkih. Ostali so sami sredi tuje ceste, in niti solnce se ne zmeni zanje. A oni ne poznajo solz in zdihovanja. V svoji največji bolesti zapoje pesem iz svojega juga. In v pesmi plakajo, in v pesmi vpije trpeča duša v tuji mrzli svet. A ni odmeva iz prijaznih strani; nemo, brezizrazno strmi tujina kroginkrog. In pesem zamre sama v sebi, zamre v bolesti, ki žge globoko v duši, da se bije človek s pestjo po čelu in škripa z zobmi ... Življenja ni več, ki bi vabilo k uživanju radostnega trenutka. Vse misli so se združile v eno samo jasno misel – misel na sladko smrt, ki se zasmee tam na jugu sredi solčnih žarkov, mehka in tiha kakor deva, ki se nagne k človeku v svoji veliki ljubezni.

Nocoj mi je postalo jasno vse. O, narod izgnancev in brezdomovincev! Trudne so ti postale noge; zadnjo moč ti je izmozgala silna bolest, in hrepenenje ti je umrlo že davno, davno. In v srcu ne šteješ več potov in stez, ki te povedejo nekoč v paradiž; dolgih dni ne šteješ več, ker so brezkončni kakor večnost. Opešali smo in ležimo kraj ceste. Topo strmimo v nebo, na oblake, ki se podijo tam gori. In v naših srcih ni več želja; samo eno

misel še poznamo, in ta misel nas spremlja od jutra do večera. Umreti na našem jugu, vrniti se samo za tri trenutke v naš paradiž. Zašumelo bi morje, in solnce bi se zasmejalo. Z dehtečega Krasa bi zapel zvon in bi zajokal pritajeno. In mi bi umirali s pesmijo na jeziku, in usta bi se smejala do zadnjega trenutka. Narod izgnancev in brezdomovincev – obsojen na smrt v svojem silnem hrepenenju in v svojem brezkončnem siromaštvu ...

»Čuj, kako to zveni!« je šepetala Irena in se je tresla. »O, človeka je strah sredi samotne polnoči ... Kakor opomin smrti ...«

»Na smrt smo obsojeni, o, Irena,« sem odgovoril in sem jo stisnil k sebi. »Glej, saj druge želje nimamo več. Dal je narod vse, kar je imel. S svojo ljubeznijo in skrbjo je negoval tisto, kar je imel. A prišel je čas, in narod je dal v enem trenutku, kar je skrbno pripravljaj leta in leta. In zdaj stoji tam in se ozira nazaj ... Ostala je samo še želja, da umre tam, kjer so se rodile njegove pesmi. Le enkrat bi jih še zapel in bi umrl s smehljajem na licih ...«

»Saj ni res!« je odvrnila Irena. »Narod je močan, in ni moči, ki bi ga zmogla in ga pritisnila k tlom. Čemu govoriš tako?«

»O, ne zmore ga! Ampak narod hoče sam tako. Pogledaj Matijo in Čiča Mateja pogledaj! Samo enkrat bi še rada do svojih vinogradov. Napila bi se vina iz zadnjega soda. Zapela bi veseljaško pesem in bi umrla ... In Bovčana Jozo pogledaj! Stopil bi rad še enkrat na svoje planine in

bi zavriskal in zapel tam, predno ga zadene krogla lovca iz Trente. O, ves narod hrepeni po paradizu, a hrepeni samo radi tega, da bi umrl tam. Kajti trpljenje mu je izmozgalo zadnjo moč. In kako naj se še dvigne, o, Irena?»

Irena je molčala trenutek. Njene oči so strmele tja gori na cesto, kjer so ravno končali izgnanci svojo pesem in so izginili v črni senci. »Strašne besede govoriš v svojem obupu,« dejala in je pokazala z roko za izgnanci. »Poglej tisto moč, ki jo ima še Bovčan Joza! Kakor skrbna mati pelje tovariša skozi noč. Star je, a vendar ga še ni uklonila starost. V njegovih pesteh je še moč, da se pokažejo iskre kamor udari. Pa praviš, da ni več moči v narodu.«

»Na smrt smo obsojeni, o, Irena,« sem odgovoril. »Ravno Bovčan Joza mi je najboljši dokaz za to. Poglej, hrust je v svojih močeh; a vendar ni v njegovi duši moči, da bi si na starih razvalinah sezidal novo domovanje. O, vem – šel bo na vrh Prisanka ali Krna; ustrelil bo pred očmi gozdarja iz Trente zadnjo divjo kozo. Zapel bo pesem in bo umrl s pesmijo na jeziku ... In to so hrusti, o, Irena, in na svojih orjaških ramenih bi lahko prenašali skale v dolino in bi si sezidali trden grad svoje bodočnosti. A moči ni več v njihovih dušah. Kajti trpljenje in boleost sta izmozgala tiste moči, in človek gleda samo še na trenutek, ko bo zaspal na zadnjo noč v svojem paradizu ...«

A Irena je zmigavala z glavo in se je smehljala trpko. »Ne, narod bo vstal nanovo. Razkopal bo razvaline in bo izkopal novo življenje. Nove pesmi se bodo zbudile v srcu in se bodo razlegle preko smejočega juga. In narod bo stal tam, prerojen vsled svojih bolesi. Stal bo tam v svojem paradizu z novo dušo, z novo močjo. In morje bo šumelo ob njem in ga bo obsipalo s svojimi biseri in pesmimi, ki so jih zložile zanj morske deklice, pletoč na sinjem dnu solnčno srečo svojega prerojenega naroda ... O, verjemi, dragi! Narod je premočan, da bi se zgrudil na razvaline in bi umrl v svoji srčni nemoči.«

»Da bi se zgodilo po tvojih besedah, o, Irena! A ti ne poznaš poti, po kateri moramo hoditi izgnanci in brezdomovinci. Ne poznaš trnja, ki se zabada pri vsaki stopinji v naše gole noge. O, bilo že trpljenje! A zdaj so se privadile naše noge in niti ne čutijo svojih ran. Duša se je privadila težke bolesi, in srce ne zdihuje več. A to ni več moč, to je samo nemoč za življenje. Samo toliko moči še čutimo, da se pridrsamo do svojih dragih razvalin in umrjemo tam. A smrt bo sladka; saj se bomo smejali v zadnji uri in bomo peli pesem našega paradiza ...«

Ireno je stresal mraz. Roke so ji drhtele, in njene oči so ji bile polne solz. Dva mehka kodra sta ji trepetala na belem čelu in sta se tresla v lahnem vetrecu, ki se je zibal skozi mesečno noč. Bila je krasna kakor kip, ki molči sredi bele noči tam v samotnem parku. Molčala je in je strmela nepremično tja gori na cesto. A čudno – nocoj

je molčala v meni ljubezen, ki se je bila razžgala sinoči. Bilo ni več skrivnih čuvstev, ki so hrepenela sinoči do tistega lepega, dehtečega telesa. Duša mi je bila mirna, in niti najmanjše želje ni bilo v nji.

»Zebe te, Irena!« sem dejal, ko sem opazil, da se trese vedno bolj. »Hladno je, in mrzel vetrec piha skozi noč. Pojdi v hišo!«

Ozrla se je za trenutek vame s svojimi vlažnimi očmi. A potem se je okrenila in je odšla v hišo. Pomignila mi je z roko, in stopil sem za njo. Pogasnila je luči v gostilniški sobi in kuhinji. »Pojdi z mano!« je velela potem. »Peljem te v stanovanje, ker nocoj ti zaupam. Tudi prenočišče ti dam, ako hočeš.«

Peljala me je po temnih stopnicah do prvega nadstropja. Odklenila je duri, in stopila sva v prostorno spalno sobo. Samo drobna, medla lučka je gorela na nočni omarici, in po vsej izbi se je razgrinjal polmrak. Prijeten vonj se je širil po sobi, vonj, katerega je polna vsaka izba, kjer se smeje tiha sreča in mirno življenje male družine.

Irena je stopila k posteljici, stoječi kraj brleče nočne lučke. Sklonila se je nad njo in se je nasmehljala. Nalaho je potegnila odejo malce vstran – in tedaj se je pokazala otroška, kodrasta glava z rdečimi, polnimi lici.

»Moj sinko je,« je šepetala Irena in se je še vedno smehljala. »Ali ga vidiš? Počakaj, da užgem luč. Boš videl, kakšen korenjak je ...«

In naglo je užgala svetilko in jo je postavila na nočno omarico. Svetloba je šinila preko dečkovega lica; trepalnice so se zgenile, in naenkrat so se odprle črne, velike oči in so namežiknile trikrat. Izza odeje so se prikazale roke, močne in polne, in so se dvignile proti meni.

»Oče, ali ste vi?« je izpregovoril deček in se je dvignil napol. Toda pogledal me je natančneje in je spoznal, da stoji kraj njegove postelje tuj človek. Uprl je še enkrat radovedno vame svoje oči in je zamahnil z rokami. Toda že v naslednjem trenutku se je obrnil in je zaspal, kakor bi trenil.

Vsedel sem se na stol kraj posteljice in sem gledal nepremično krasnega otroka. Irena je stala kraj mene, vsa ponosna in srečna v svoji materinski zadivljenosti. »Ali ga vidiš?« je govorila potihoma, kakor bi se bala, da zbudi z glasno besedo svojega otroka. »O, močan je in zdrav, da je veselje. Bog naj mi ga ohrani takega, kot je zdaj, in srečna bom ...«

Gledal sem spečega otroka in sram me je bilo, da bi si najrajši zatisnil obraz. O, čemu je bilo treba sinoči vzbujati tiste blazne želje, ki so bile polne umazanosti? Glej, nocoj pa moram povešati oči, da bi ne videl v njih nedolžni otrok umazanegagreha, ki se skriva v njih. S svojimi rokami se ne upam niti dotekniti tega lepega, vedrega čela, okrog katerega se vijejo lahni kodri; kajti zavedati se moram, da oskrunim že s samim dotikom

ta sveti mir, ki spi okrog otroške posteljice. Sram me je bilo, da se nisem upal dvigniti niti oči.

Irena se je doteknila mojega ramena. »Čemu molčiš?« je dejala. »Ali še vedno misliš na smrt svojega naroda? O, poglej tega dečka! Ali misliš, da more umreti narod, dokler ima še take otroke in tako bodočnost? Odpri oči, dragi, in ne glej samo na trpljenje in boleost! Mine ura, in trpljenje se razgubi bogvekam. Novo življenje vstane, in z novim življenjem silne moči, katerih ti niti ne slutiš, ker si popolnoma otopel v svojem izgnanstvu.«

In nisem se mogel zdržati več. Prijel sem Irenino roko in sem jo poljubil. »Odpusti mi sinočne besede, o, Irena! Bile so umazane in me bodo pekle še dolgo, dolgo ... Glej, ljubil sem te nekoč in te še vedno ljubim. Ljubezen do tebe ponesem s sabo v svet, in v nji bo živela moja duša. Zadnjikrat te vidim nocoj. Nadaljeval bom svojo pot, pa naj me privede kamorkoli. A ustavil se ne bom in ne bom omagal; kajti v duši nosim ljubezen do tebe ...«

Irena se je vsedla kraj mene in je stisnila mojo roko. Ozrla se je vame z vlažnimi očmi in ni izpregovorila besede. Skozi odprto okno so priplavali komaj slišni glasovi zadnje pesmi, ki so jo peli trije izgnanci daleč tam gori ob tovarni. A z Ireno sva molčala in sva gledala neprestano na spečega dečka.

In čudno – zdelo se mi je, da je pričela postelja rasti in z njo mali dečko. Roke so se daljšale in so bile polne

mišic in moči. Kakor iz jekla izklesano, je počivalo na postelji. Treba je bilo samo zaklicati eno besedo – in telo bi se streslo in prebudilo. In junak bi se dvignil in vstal. Zleknil bi se v svoji jekleni moči, in njegove železne mišice bi se napele, da bi zaječalo krog njega. Roke bi zamahnile, in bodočnost in moč naroda bi se dvignila hipoma. Izginile bi razvaline, iz katerih se še vedno dviga črnkast dim, in narod bi zavriskal preko svojega novega paradiža in bi se zasmel solncu.

In gledal sem spečega orjaka, in v duši mi je postajalo vedno bolj jasno. Roke so se razprostrle same od sebe in so blagoslavliale junaka, ki je počival, da stopi jutri s svojo močjo bodočnosti nasproti. – »O, Irena, poglej, tu spi naša prihodnjost«, sem govoril, in v duši mi je bilo tako lahko kot še nikoli v mojem pregnanstvu. »Zbudi se orjak danes ali jutri. In ne bo več kadečih se razvalin. Narod ne bo umiral in ne bo prepeval sam sebi veselih mrtvaških pesmi. Življenje bo zabučalo, in paradiž bo vstal preroben iz našega trpljenja. Kajti orjak bo vstal in bo prekopal s svojo močjo razvaline.«

Irena se je oklenila z rokami mojega vratu. »Pojdi, dragi!« je dejala in me je poljubila z drhtečimi ustnicami. Ihtela je, a je vendar govorila: »Pojdi, ker tvoja pot ni brez cilja ... Ljubila sem te nekoč; a zdaj te ne smem več. Kajti junak spi v postelji. Njemu moram posvetiti vso ljubezen, ker se lahko prebudi danes ali jutri. Pojdi, dragi!«

Pesem izgnancev je utihnila, in mrtva tišina je legla na svet. Čulo se je samo globoko, krepko dihanje dečka, ki je spal svoje zdravo spanje. Skozi odprto okno je dihala bela noč, in tisoč zvezd je gledalo v pokojno sobo in se je smehljalo junaku, ki je počival pred težkim delom ...

Travnik je bil poln rose, in visoke trave se niso niti genile. Kajti veter je bil utihnil popolnoma. Mesec je zašel za snežne gore, in tema je legla na zemljo. Samo zvezde so trepetale na jasnem nebu, in nedaleč tam je mrmrala široka, lena reka. Zleknil sem se po rosni trati in sem se zakril s plaščem. A oči niso bile trudne, ampak so strmele v brezkončno noč ... Iz teme se je bližalo, prišlo je iz neznanih daljav – in srce se je stisnilo v silni grozi. Razgrnilo se je vseokrog po neskončni temi in je zaječalo za trenutek. A spet je bilo mirno vse – in zagledal sem pred sabo katafalk, segajoč od severa do juga. Pregrnjen je bil s črno temo, da se niti ni videlo, kdo da leži na onem katafalku.

A oglasila se je od nekod vesela pesem. Raztegnila se je kakor prikrit vrisk preko širnega prostranstva. In prihajal je narod, pojoč veseljaške pesmi in se je vlegel na brezkončni katafalk. Črne sence so begale vseokrog; dvigale so se visoko v zrak in so zakrile brleče zvezde.

Bila je tema, da se ni videlo niti katafalka več. Samo pesmi so še zvenele veselo širom okrog, in sredi pesmi se je razločil natanko ledeni dih velike smrti.

A tedaj je zašumelo hipoma skozi temo. Zasvetil se je velikanski meč, in orjak je stopil h katafalku in je zamahnil s svojim mečem. Utihnilo je hipoma veseljaško petje; črne sence so se razpršile, in katafalk se je pogreznil v zemljo. Brezkončna svetloba se je razlila preko zemlje, in sredi svetlobe je stal orjak in je dvigal svoj meč proti nebu ...

Popotnik se je dvignil s svojega rosnega ležišča in si je mel oči. Solnce se je dvigalo izza snežnih gora, in vseokrog so peli ptiči. Tam daleč doli se je svetilo belo mesto; tisoč žarkov se je iskrilo po čistem vzduhu, in zemlja je vriskala proti nebu ... Noč je bila za mano, in pred mano se je smejalo jutro, polno moči in živega življenja. Lahno se je vila pot tja gori v tiho dolino. Noge niso bile trudne več, in v srcu ni več žgalo. Zdelo se je, da ni bilo nikoli noči na zemlji, ampak samo to sveže jutro, ki vriska človeku naproti.

In šel sem naprej po dolini, klobuk po strani in ponosno vzravnani. In smejal sem se z vriskajočim jutrom in sem prepeval s pticami, ki so mi klicale vseokrog po sveži dolini ...

6. Vera.

I.

Smehljala se je vsa brezkončna tujina tisti dan. Od vzhoda do zatona je bila zemlja polna rumenih žarkov, ki so drhteli nalahko nad širno ravnino. Lahen vetrec je pošumeval skozi polje; zdelo se je, da je vstala nekje tam doli ob gričevju tiha pesem in se je razgrnila s svojim žuborečim šepetanjem nad vso ravnino. In človek je čutil, da prihaja iz daljave že jesen. Še toliko in toliko dni – in zagrnili bodo oblaki to smejoče se nebo; ravnina se bo odela v težko, dolgočasno meglo in bo ječala sredi temnih dni in noči. Izginile bodo te lepe steze, ki vodijo vseokrog ob dozorelih njivah, in človek bo taval po smrdečem blatu in bo preklinjal, da se bo bliskalo sredi umazanih megla.

To se zgodi jutri. A danes je lep dan, in milost božja je šinila na mrzlo tujino. In tujina se je nasmehljala s prikritim smehljajem. Nanjo je leglo nekaj koprnečega in lepega, da jo je vzljubil človek nehote in se je zasmel

z njo. Zibalo se je veselje preko polnega polja in je šumelo vsepovsod med rumenimi žarki, ki so se usipali nad dobrovoljno zemljo. Šepetajoča pesem, prihajajoča od daljnega gričevja, je postajala vedno razločnejša in je bila polna radosti. In srce je bilo lahko in brez hrepenenja. Oči so se smejale, in noge so bile tako lahke, kakor da bi bil šele danes nastopil pot, ki me vodi v nepoznane daljave, sanjajoče daleč onkraj tisoč belih gorá.

Na modrem obzorju se je podila jata črnih vran. A njihovo krakanje je prihajalo sèm na polje le nerazločno in je bilo podobno oddaljenemu človeškemu kriku. – Tuintam se je dvignila s polja tropa jerebic z glasnim šumom in je izginla bogvekje v jasni modrini brezkončnega vzduha. In bil je spet mir – in le pesem je žuborela z vetercem preko ravnine, in radost se je smehljala in se je razlivala z drhtečimi žarki skozi lepi dan, ki je vzljubil enkrat mrtvo tujino in ji je vdahnil nešteto svojih nemirnih pravljic. Pa so zašepetale pravljice vseokrog med polnimi njivami. Človeku se je zdelo, da se dviga tuintam med travo rožen obrazek in se smejejo velike, sanjave oči. Bela ročica migne za trenutek, in zasliši se srebrn glas, ki zapoje sredi šepetanja vetreca. In človeku se vznemiri srce. Kajti vanj je leglo nekaj sladkega, mehkega, da se nasmeje nehoté. Pospesi korake, da bi videl od blizu tiste lepe oči. Toda nikogar ni tam. Le samotna, velika roža stoji tam sredi trave in se trese v lahnem vetrecu, kot bi se hihitala pritajeno.

Spel sem naprej, in pot me je privedla mimo visokih njiv do prostornih travnikov, ki so se razgrinjali tja v nepreglednost. Bili so popolnoma prazni; le tropa konj se je pasla mirno tam na desni in le tuintam se je čulo kratko, pretrgano rezgetanje. Tam na levi se je dvigala visoka kupola, stoječa sredi ogromnega mestnega pokopališča. Zlat križ je blestel na nji in se je smehljaj daleč naokrog s svojim lesketajočim smehljajem. Solnčni žarki so se igrali krog njega in so migali s svojo živo radostjo na vse strani.

Ustavil sem se in sem vzel klobuk z glave. Kajti sèm s pokopališča so prihajali tihi glasovi zvončka, ki je pozvanjal k pogrebu. Preko vse ravnine so se razprostrli tisti glasovi; a žalosti ni bilo v njih. Zdelo se je, da prihaja od njih pritajen smeh, ki ga vzbudi čista radost v mladem srcu. In smeh se trese vsenaokrog med rumenimi žarki; čista radost hiti nad prostrano tujino in žubori z vetrecem, prihajajočim od daljnega, modrega gričevja.

In vedel sem, da pokopujejo v tem trenutku Vero. Sredi ogromnega pokopališča so ji izkopali globoko jamo. Položili so jo v belo krsto in so jo odpeljali tja doli, kjer je čakal grobokop že nestrpno. Postavili so krsto v kapelo. Vonj kadila se je razprostrl nad krsto, in zvonček gori v kupoli je zapel s svojim smejočim glasom. In krasni dan se je nasmejalo z njim preko širne tujine, in srce se je smejalo v prsih in je srkalo sladko radost, ki je dihala skozi brezmejni dan.

Ravno zdaj so spustili belo krsto v grob; ravno zdaj so jo zasuli s črno, mokro zemljo. In noč je legla kraj mrtve Vere, večna noč in jo je objela s svojimi lahкими rokami. A Vera se ni zgenila. Mirna je sklepala svoje bele, drobne roke na mrtvih prsih. Njene oči so zaprte in ne vidijo več; niti črne noči, ki jo je objela za večno. Samo njene ustnice se smehljajo, kot so se smehljale vse življenje. Saj srce ji ni umrlo. Sredi groba živi, sredi grozne teme. In pravljice šepečejo v živem srcu sredi groba. Smehljajo se pravljice, in Vere ni strah. Srce ji utripa; kajti živa radost ni pustila smrti, da bi zamorila to srce. Kri je zastala v žilah, in oči so ugasnile. Drobno, sladko telesce je umrlo; a pravljice so ostale z živo radostjo v srcu. Zato pa še živi srce, živi v črnem grobu svoje smehljajoče življenje ...

Stal sem sredi ravnine med drhtečimi žarki. Veselo zvončkljanje je bilo potihnilo, in tišina je legla na zemljo. A v tej tišini ni bilo žalosti – sama radost se je smejala vseokrog. V duši so se budili skriti glasovi in so silili na dan. Združili so se s šepetanjem vetreca in so pohiteli preko polja. In tuje polje se je smehljalo kakor še nikoli.

»Čemu bi se žalostil, ko umrjem? Saj ni vredno, dragi ... Ljubila sem te in niti sama nisem vedela, da te ljubim. Zakopala sem svojo ljubezen na dno srca med druge pravljice. In tam se smehlja zdaj in se bo smehljala v veke. Kajti srce mi ne bo umrlo nikoli, ker pravljice ne umro nikdar ... Ko me zasuje zemlja, bodi vesel kakor solnčni dan, ki se razgrinja preko tujine. V črnem grobu

se bo smehljalo moje živo srce in bo poslušalo pravljice, ki bodo oživele sredi samote in bodo šepetale. Vedi, dragi, jaz nisem umrla ...«

Vetrec na brezkončni ravnini je postajal močnejši in glasnejši. Ni več šepetal, ampak je pel z nerazločnim, zategnjenim glasom. Solnce se je bilo nagnilo na nebu in se je bližalo nizkemu gričevju. Jata črnih vran se je bližala vedno bolj in je kričala z hripavim glasom. A radost vendar ni zbežala, ampak je postajala vedno živejša in glasnejša. Razločno jo je bilo čuti sredi petja glasnega vetra in sredi žarkov, ki so se gostili vedno vedno bolj. Čutilo jo je srce in se je širilo.

Noge so mi postale tako lahke kakor še nikoli. Vsa pot je bila posuta z rožami poznega poletja, in vseokrog se je razprostiral lahen, prijeten vonj. In človeku se je zdelo za trenutek, da vidi tam med rumenimi žarki skrito srečo, ki je še ni videl nikoli v tujini. Nasmejala se je in je mignila s svojo zlato roko. A potem se je skrila spet za goste žarke, ki so se pršili krog in krog po širnem prostranstvu ...

II.

Pot me je privedla na pokopališče. Hitro sem našel sveži grob tam na koncu, kjer ni bilo niti ene vrbe-žalujke. Le napol uvel jazminov grm je stal tam ob grobu

in se je tresel nalahko. Zahajajoče solnce je sijalo naravnost na mokro, črno zemljo. Tri šopki in svež venec so ležali na grobu. Žive duše ni bilo širomokrog. Mrtva tišina je ležala nad pokopališčem, in le vrbe-žalujke so šepetale nedaleč tam ob visokih, blestečih spomenikih.

Snel sem klobuk z glave in sem se vsedel na bel kamen kraj groba. Z roko sem si podprl glavo in sem gledal na tisto vlažno, črno zemljo, pod katero je spala Vera v svojem mladem snu. Sredi tega krasnega, smejočega dneva se me je polastila prvokrat žalost. V duši se je zgenilo nekaj bridkega, pekočega, in v srcu me je zbolelo.

»Čemu si šla, Vera? S svojimi mladimi očmi nisi še niti pogledala življenju v radostni obraz. Srce se ti ni še niti prebudilo iz pravljic, sredi katerih je spalo svoje brezskrbno spanje. In življenje, Vera, je sladko in polno ljubezni, ki se smehlja mlademu srcu. Brezkončno je kakor paradiž, ki se razgrinja s svojim mamljivim čarom daleč tam doli na našem jugu ... O, čemu si šla tako radostno v samotni, grozni grob sredi mrzle tujne?«

Bridkost mi je legla na dušo, in solze so mi silile v oči. Toda samo za trenutek. Kajti hipoma so vstale pred mano njene umirajoče oči. Tiste oči, ki niso poznale solz in silnega hrepenenja; gledale so v božji svet in so bile kakor pravljica, ki hiti v solnčni jeseni preko dehtečege Krasa in se smehlja neprestano. In tiste oči so se uprle sredi daljne tujine vame s svojim zadnjim pogledom. A

v njih ni bilo žalosti in bridkosti. Smehljale so se, kakor so se smehljale vse življenje.

»Jaz grem,« je šepetala Vera z umirajočim glasom. »Sredi tujine ležem v grob. A umrla nisem ... O, grozno bi bilo, če bi umrla in bi ne videla več Krasa, ki je poln pravljic in sladkega vonja. A umrla ne bom. Iz groba bo zrasla roža; rdečkaste lističe bo imela in se bo smehljala solncu. Tista roža bo moje živo srce, ki ne bo umrlo nikoli ... Ko zacveté roža, jo izkoplji in jo ponesi na Kras! Saj veš, na tisto mesto, kjer sva sedela toliko dni in sva gledala na pojoče morje. Solnce je sijalo in silna radost. Kras je dehtel vsepovsod in je bil lep kakor nobena stvar na svetu ... Ali si razumel, dragi? Ali mi obljubiš, da presadiš tisto rožo iz mrzle tujine na tista draga tla?«

Stisnil sem njeno mrzlo, mrtvo roko in sem se sklonil k njenemu obrazku, ki je bil že bled kakor platno. »Presadim jo, Vera. Vsak dan bom romal do tvojega groba gledat, ako je že vzcvetela roža. In ponesem jo na Kras in bom sedel ob nji. Veter bo pihal sèm z morja, in tisoč pravljic bo plavalo nad samotnim Krasom. Midva bova pa kramljala do trde noči in bova poslušala pravljice. In sreča bo pri nama tudi tedaj, ko bo prepevala nad Krasom divja burja svoje silne pesmi ...«

Vera se je nasmehnila, in njene lepe, modre oči so ugasnile. In bilo ni smrti; čulo se ni niti najslabšega ledenega diha v tihi sobi. Bilo je, kakor da je zaspalo nekaj radostnega, ki je kramljalo ves dan neprestano po

tem ljubem prostoru. Stopil sem k oknu in sem razgrnil težke zavese. Usuli so se žarki solnčnega dneva po sobi in so obstali nad obrazom mrtve Vere. Obsvetili so ga s svojo iskreno svetlobo, kakor da bi se čudili rožni krasoti, ki je mirovala sredi njihovega mehkega diha. Spala je tam Vera in se je smehljala. Njen obraz ni bil več bled; kajti dnevni žarki so razlili po njem svojo živo rdečico. Mehke ustnice so rdele, in goste trepalnice so ji zakrivalle oči. Ves obraz pa so obkrožali temni lasje, in so dehteli z nekim sladkim, nepopisnim vonjem.

Zgrudil sem se na kolena in sem pritisnil svoje vroče ustnice na njene bele, hladne roke. Za hip se me je polastila boleost, in srce se mi je trgalo. O, Vera, saj je bila ljubezen v moji duši, silna ljubezen, katere se niti zavedal nisem, ko sva hodila preko samotnega Krasa in sva poslušala pravljice, ki so šepetale vseokrog po brstečem grmovju in med belim kamenjem. Bila je sreča prevelika takrat, da bi se mogel le v mislih domisliti ljubezni, ki je tlela naskrivaj v najinih čistih, v pravljice šumečeg Krasa zamaknjenih dušah. O, bilo je nebo, ki sva ga nosila v svojih srcih, in bilo ni oblaka, kakor ni na Krasu temne žalosti. O, Vera, v tistem trenutku, ko je minilo vse, sem spoznal, kaj je bilo v srcu, in spoznal sem, da je končano vse na veke. Širni Kras ne dehti več in ne šumi svojih veselih pravljic. Črni oblaki so se sklonili na šumeče, divje razpenjeno morje, in burja je zavihrala. In krohoče se v daljno prostranost in ruva cvetoče grme od belih skal.

Belo cvetje se razsiplje v umazane mlake, in vsepovsod se razlega obupni jok in vpitje. A solnca ni in moči ni, ki bi zgrabila burjo in bi ji zastavila pot ... O, Vera, čemu si umrla sredi mrzle tujine in si zaprla svoje lepe, modre oči?

Silna je bila boleost, ki se me je polastila tisti trenutek. Toda hipoma se mi je zazdelo, da se je stresla mrtva roka pod mojimi ustnicami. Dvignil sem glavo in sem pogledal na rožni obrazek, ki je počival med gostimi, temnimi lasmi. In boleost je izginila, in vrnila se je radost, ki je bila vstala ob Verini smrti ... »Saj nisem umrla. Moje srce bo živelo večno v roži, ki bo vzcvetela iz mojega groba. Vsako jesen se bo razsula, a vsako spomlad bo vzbrstela na novo. Samo na Kras jo ponesi, ker v tujini ni solnca zanjo ... Saj ni smrti na svetu; samo življenje klije večno kroginkrog, in ljubezen stoji kraj njega ...«

Zašepetalo je po tihi sobi, in brezkončna radost se je usula z žarki solnčnega dneva skozi okno. In bilo ni več boleosti in žalosti. Pred očmi je vstal Kras, obžarjen s solncem poznega poletja. Svetili so se beli kamni ob zelenih grmih. Iz ozkih dolin je vstajal vonj in se je razgrinjal vsepovsod. Temni bori, samevajoči tam gori na višini, so zrli preko svojega kraljestva in so se tresli nalahko. Potihoma, narahloma je pihala burja skozi dan. Ob tesnem grmovju je šumela in je prepevala s tihim glasom svoje neskončne pesmi. In preko vsega

Krasa so hitele pravljice in so kramljale v božji dan, ki se je smejal vsenaokrog.

In tam gori na višini, kraj bele skale rase samotna roža in se ozira na dehteči Kras in na širno morje, ki valovi tam spodaj. Krasna je roža s svojimi rdečkastimi, čistimi lističi. Sladek vonj se širi krog nje – vonj, ki omaami človeško srce in budi v njem čuvstva, polna ljubezni in čudne sreče. In človek sam ne ve, kaj se je zgodilo z njim. Kajti hipoma kleči na kolenih, in ustnice se stiskajo k roži in srkajo brezkončno radost, ki dehti iz čaše krasne rože ...

III.

Solnce se je bilo pogreznilo za daljno gričevje, in dolge, temne sence so legle preko pokopališča. Veter je postajal glasnejši, in vrbe-žalujke so se pričele pripogibati in šumeti z glasnim šumom. Jazminov grm kraj svežega groba se je tresel, in z njega so se usipali drobni, veli lističi in so padali na sveži grob. Izza vrb je stopil nenadoma grobar. Bil je star in gladko obritega obraza. Vlekel je iz dolge pipe in je pihal zadovoljno goste dime proti vetru. Prepeval je polglasno fantovsko pesem in je stopal skrbno okrog grobov, kakor bi se bal, da ne pohodi cvetice, ki je rasla ob skrbno gojenih grobovih.

Ustavil se je kraj mene in je vzel pipo iz ust. Pogledal me je s svojimi sivimi očmi in se je nasmehnil. »Mhm, tako ob večeru je lepo,« je dejal in je pokimal z glavo. »Tako lepo je, ko šumi veter in se dela večer. Srce ni iz kamna – bogme, da bi bilo! ... Mlada je bila sirota in še v smrti tako lepa. Ni zaslužila, da sem jo zaprl sem v to celico – o, resnično! A kaj hočeš? Butaj z glavo ob kamen, če hočeš! A kaj ti pomaga, te vprašam? – Mhm, a ona je bila mlada in lepa ...«

Še enkrat je pokimal z glavo in je uteknil pipo v usta. A potem se je okrenil in je odšel, pevajoč polglasno veselo fantovsko pesem. Izginil je med vrbbami-žalujkami, in čulo se je samo še njegovo poskočno, radostno petje.

In bil sem spet sam kraj svežega groba. A oči niso videle več veselega pokopališča, in duša ni čutila teže, ki je ležala nad tujino. Razgrnil se je pred očmi blesteči Kras, in pomlad je hodila po njem. Brezkončen vonj se je širil vseokrog, da je človeku vriskala duša. Solnce je sijalo s smejočega neba, in kamor so pogledale oči, povsod je migalo belo cvetje in se je smejalo. In skozi vzduh so plavali sladki, šepetajoči glasovi. Treba ti je bilo samo poslušniti, in zaslišal si pravljico, ki ti je govorila zgovorno in s porednim glasom o sreči in ljubezni, ki jih je rodila v mehkem jutru sredi dehtečega Krasa ...

Vera se je oklenila z obema rokama mojega vrata. Njen obraz je rdel, in njene modre oči so se smejale. Sedela sva na široki skali na višini in sva počivala po dolgi

poti. Prehodila sva Kras od vzhoda do zapada, od jutra do večera. In najini duši sta bili polni sreče, katere sta se nasrkali sredi dolgega dneva, in nista čutili drugega kakor sladko omamljenost brezkončnih pravljič.

»Glej, to je življenje,« je govorila Vera in se je stiskala k meni. »Večno cveti in se razsuje – razsuje samo za to, da vzklije spomladi še lepše. Ali vidiš morda sredi tega cvetja in pravljič smrt, ki gleda s svojimi udrtimi očmi na to veselo življenje? – O, dragi, saj smrti ni na svetu; smrt je samo nesrečna pravljič, ki jo je izmislila hudobna mačeha za svojega pastorka ... Poslušaj, kaj šepčejo pravljičice preko tega paradiža, in mi povej, če čutiš le en dih smrti!«

In poslušal sem in sem gledal preko paradiža. Povsod se je smejalo življenje s svojo živo radostjo, in bilo ni niti najmanjše sence, ki bi me spomnila na smrt. Vzklilo je bilo življenje iz brezkončnosti in je gledalo s svojimi brezskrbnimi očmi v brezkončnost, in strahu ni bilo nikjer pred onim groznim, ki z enim samim zamahom umori to kipeče življenje. Večnost se je razgrinjala krogi in je vriskala sredi glasne radosti proti jasnemu nebu.

»Ali vidiš?« se je smejala Vera. »O, pravijo, da sem neumna, ker sem še otrok in štejem komaj sedemnajst let. A pametna sem bolj kakor vsi oni, ki molijo noč in dan samo iz strahu pred smrtjo. Jaz pa se ne bojim smrti. Čemu tudi? Saj vem, da me ne bo konec. Vzcvetela bom

v lepo rožo in bom živela spet krasno življenje in bom čutila to lepoto, ki se smeje po vsem Krasu. O, resnično – čutila jo bom lepše kakor zdaj ...»

Vera se je smejala in je bila lepa kakor pravljica, ki jo zbudi jutro sredi južnega paradiža. Njeno sladko, drobno telesce se je treslo, in deviške, napol razcvele grudi so se ji dvigale rahlo in mehko. Temni lasje so se ji bili razpustili po hrbtu in so dehteli s svojim sladkim vonjem, a modre oči so ji gledale preko cvetečega prostranstva in so se čudile vedno bolj.

In bila je sama vsa kakor čudežna pravljica, ki se je rodila iz nedolžnega, smehljajočega Kettejevega panteizma. Vse bitje ji je bilo zaverovano v brezkončnost življenja, ki nima nikjer konca in začetka. Videla ni nikjer temnih senc; le solčne žarke je videla, ki so se usipali s svojo blestečo lučjo preko božjega Krasa in po svetlika-jočem se morju. V glasnem bučanju mrzle burje je slišala samo vesele pesmi, ki so zvenele kakor sama radost preko Krasa in so vriskale. In srce se ji je smejalo in je bilo kakor otrok, ki se zamakne v knjigo svojih pravljic in pripovedk ...

Solnce se je spuščalo v morje. Zlato se je razlilo po vsem drhtečem obzorju. Oživel je mrtvo kamenje pod nama in se je treslo v rumenih žarkih, ki so se usuli zadnjikrat po dehtečem Krasu. Zašepetalo je še enkrat in je zapelo z razločnim glasom. Smehljalo se je vse naokrog in je živelo svoje skrivnostno, veliko življenje. Živeli so

griči, stoječi tam sredi Krasa, in so klicali solncu; živele so skale in so migale morju, ki se je zibalo sredi svojih biserov in je prepevalo; in beli grmi, polni cvetja in razkošja, so živeli in so kramljali zlate besede.

»Ali vidiš?« je ponovila Vera. »To je življenje, ki klije že iz večnosti in bo klilo v večnost. Saj ni konca nikjer, in smrti, tiste klavrne postave, ni na svetu. Svet je naš paradiz, in Bog nas še ni pognal iz njega.«

»Vera, ti si otrok,« sem dejal in sem jo pobožal po temnih laseh. »Velik otrok si in se še nisi prebudila iz svojih pravljic. A Bog ti daj moči takrat, ko odpreš oči in se razgali pred tabo golo življenje s svojo ostudnostjo. Zaman si boš zakrivala oči z rokami in boš plakala – tvojih pravljic ne bo več nazaj.«

Vera me je pogledala s svojimi modrimi, živimi očmi in se je zasmejala. Mignila je z roko in je zavriskala na glas. A hipoma jo je postalo sram. Zardela je do ušes in je povabila glavo. Toda nenadoma se je zasmejala spet. Naglo je ovila roke okrog mojega vrata in me je poljubila s svojimi drhtečimi ustnicami.

»Pojdiva,« je rekla potem in si je popravila lase. »Kmalu bo noč ...«

In šla sva navzdol proti tihi vasici, samevajoči sredi bornega drevja in sanjajoči sredi skrivnostnega mraka, ki se je razgrnil preko širnega Krasa. Čuti ni bilo živega glasu. Mrak je postajal vedno gostejši. Z neba je izginila rožna rdečica, in izza mraka so že gledale zvezde na tiho

zemljo. Preko vsega Krasa je dihala nekaj mehkega, šepetajočega, in vonj cvetečih grmov se je širil skozi mrak in je legal na dušo, ki je bila polna silne radosti in veselih pravljic, ki so vstajale druga za drugo sredi skrivnostnega kraškega mraka ...

IV.

Sredi vrb-žalujk je zapel spet grobar svojo radostno pesem. Njegov prijetni glas se je razlegnil preko spečega pokopališča in me je vzdramil. Noč se je že spuščala na zemljo. Veter je bil že potihnil, in vrbe so stale mirno krog in krog in so povešale svoje veje. Sveža zemlja, pod katero je spala Vera, je postala popolnoma črna, in od nje je prihajal čuden, zatohel vonj. Nizka gomila je postala še nižja in je pričela toniti v temi, ki se je že raztezala na široko krog in krog.

»Ali res leži pod to mrtvo gručo ona, ki se je smejala še pred tremi dnevi tako prisrčno? Ali res že trohni tisto sladko telesce sredi brezkončne teme? – Glej, vstali so odnekod drobni črvi in so se priplazili v krsto. Kakor pijavka so se vsesali v deviške, napol razcvele grudi in glodajo tisto mlado meso. In pride čas, in pepel in prah se dvigneta v zrak. Razsujeta se na vse strani vetrov, in Vere ne bo več ...«

Obšla me je groza, da so se mi naježili lasje. Zdelo se mi je, da se me je dotaknila mrzla roka. Spreletelo me je po vsem životu, in v duši mi je postalo tesno. Hotel sem se dvigniti; toda čutil nisem niti toliko moči, da bi zamahni z roko in bi se otresel tistega groznega, ki se me je oklenilo s svojimi mrzlimi rokami. Oči so strmele prestrašene v temo, ki se je pričela polagoma razmikati. In vstajala je groza sredi noči. Razločno sem jo videl in sem slišal njen hripavi krohot, ki se je razlegnil preko zemlje ...

Sam Bog ve, odkod je bil prišel tisti krik. V ranem jutru se je razlegnil preko sanjajočega Krasa. Čudno – cvetje se je pričelo razsipati po tleh, in grmovje se je treslo in je pošumevalo nalahko in prikrito. A bilo ni vetra nikjer. Tihi, komaj razločni glasovi so plakali sredi skritih dolinic; po vsem ozračju so begali in so klicali. Bile so pravljice, ki so bežale skozi jasno jutro in so se hotete rešiti. A niso znale naprej. Vračale so se spet in so plakale ... Sèm od obzorja se je bližalo nekaj velikega, strašnega. Hodilo je po zemlji in se je dotikalo z glavo modrega neba. Zatemnelo je solnce sredi ranega jutra, in noč se je razgrnila nad tresočim Krasom.

In stala je tam boginja, hči pogube in sovraštva, govoreča iz najnižjega brezna peklenkega, smrdečega preko vesoljnega sveta. Stala je tam in je sopla. In v njenem dihu je zastalo vse življenje; odprle so se žile, in kri je bruhrnila iz njih in se je razlila v potokih po mrtvem

Krasu. Oglasilo se je ječanje, in molitve so se dvignile, pa niso znale več pota do tistega neba, ki se je smehljalo še včeraj nad paradižem. A boginja je stala tam sredi teme. Njene oči so se bliskale kakor dva bliska, in njen zloglasni krohot je bučal preko Krasa kakor grom, prihajajoč z razljučenega morja ...

Ali si jo videla tisti dan, Vera? Govorila si vedno, da ni smrti na svetu. Toda tisti dan si jo videla, in duša se ti je stresla. Šle so pravljice bogvekam in so se poskrile v svojem strahu. Življenje je zatonilo za brezkončnost in ni niti jeknilo, ko je vstala smrt iz obzorja in se je ozrla s svojimi plamenečimi očmi čez Kras ... O, Vera, kam so šle tvoje pravljice? Kje so poginile v svoji žalosti in so jokale ob svoji zadnji uri?

Našel sem jo čez dolgo časa tu v mrzli tujini. Njene oči so postale nemirne, in v njih je ležalo nekaj plašnega. Gledala je v tuji svet, a se ni čudila. Šla je preko polja; a noge so ji postale hitro trudne. Krog nje so se igrali solnčni žarki; a Vera jih ni videla, niti čutila. Mrzlo je vel veter mimo nje, in v njegovem šepetu se niso smehljale pravljice in niso kramljale kakor na daljnem, umorjenem Krasu. In videla je samo smrt, ki je hodila za njo z umerjenimi koraki in se je smehljala neprestano.

Pa je legla v posteljo, ker jo noge niso hotele več nositi. Tedaj pa ni videla več smrti. Prišla je radost bogveodkod, in Vera se je smehljala in je bila spet kakor pravljica z dehtečega Krasa. Sedel sem ob njeni postelji,

in kramljala sva spet kakor takrat na solnčni višini in sva videla pred sabo neizmerno morje, ki je prepevalo svoje silne pesmi. In širni Kras je oživel in se je otrešel smrti, ki ga je hotela potlačiti s svojo težo. In paradiz je dehtel spet s svojim mamljivim čarom, in vsepovsod so kramljale žive pravljice v brezkončni dan. Bilo je spet življenje, ki je klilo iz večnosti in je gledalo večnosti v radostni, brezskrbni obraz. Smrti ni bilo nikjer; veselje se je smejalo v večnem srcu in ni poznalo bolesi in gorjá. Stala je rožica ob skali na kraški višini; imela je rdečkaste lističe in je dehtela s sladkim vonjem solnčnim žarkom naproti. In morje je šumelo tam doli in je vriskalo pravljicam, ki so migale s tihega Krasa in so se smejale, o, samo smejale ...

»Ali vidiš rožico tam ob skali?« je šepetala Vera, in oči so ji bile vse zamaknjene. »To je moje srce, ki ne bo umrlo nikoli. Zrasla je iz mojega groba sredi tujine, in ti si jo presadil na kraško višino ... O, večno bo živelo moje srce na Krasu. Saj smrti ni na svetu ...«

In Vera je zaprla oči in je zaspala, da se zbudi nekoč sredi pomladnega jutra. Začudile se bodo njene oči, in vse njeno bitje bo vztrepetalo, ko pridejo pravljice in se razgrnejo s svojim radostnim šepetom krog nje. – –

Vzdramil sem se spet; kajti grobar je zaklical glasno izpod vrb-žalujk. Noč je ležala nad zemljo s svojimi zvezdami, svetečimi z visokega neba. Izginila je nizka, sveža gomila v črni temi, in zatohlega duha ni bilo nikjer več.

Preko pokopališča je vela sveža, čista sapa, in v duši ni bilo več strahu in groze. Radost, ki je šepetala ves dan preko tujine, se je vzbudila spet z zvezdami in je zašumela v noč.

Izza grobov je prišel grobar s svetilko v roki in je posvetil v moj obraz. »Hej, prijatelj! Ali misliš ostati vso noč tukaj?« je dejal in se je smejal. »Pojdi, pojdi! Še prezgodaj ti bo, ko te zaprem v ozko celico ... Noč je že, zakleniti moram vrata ...«

Dvignil sem se in sem šel z njim. Grobar je pričel spet polglasno prepevati svojo fantovsko pesem. Rahlo je stopal po travi in se je skrbno izogibal grobov. Na njegovem obrazu je ležala brezskrbna radost in niti najmanjše bojazni ni bilo na njem. Smejalo se mu je življenje med grobovi, in smrti ni videl še nikoli nikjer. – Pri izhodu mi je stisnil roko, pa je dejal sočutno: »Mlada je bila in lepa ... A kaj hočeš? Butaj z glavo ob zid, če ti kaj pomaga!«

Postal sem, pa sem ga vprašal: »Kdaj vzcvete prva roža iz njenega groba? Izkušen mož ste, pa gotovo veste ...«

»Hm, takole bo v drugem mesecu spomladi,« je odvrnil in je prižgal svojo dolgo pipo. »Zarase se grob hitro, in kar naenkrat vzbrste rože. Človek bi se kar čudil, in rože imajo poseben vonj; nič mrtvaškega ni v njih ...«

In šel sem skozi noč preko brezkončne ravnine. Bil sem sam, in z mano je hodil samo nočni molk. Živa

stvar se ni ganila širomokrog. A v tem molku ni bilo žalosti in gorja. Duša je bila mirna in je čakala, kaj se rodi v skrivnostnem naročju te silne noči, ki je dihala komaj slišno in je bila vsa zaverovana v bedečo večnost ...

7. Cilka.

I.

Gozd je šumel v nerazločnih glasovih. Veter je pihal nad njim in je potresal visoke hrastove vrhove. Gori nekje na nebu je sijalo solnce: toda njegovi žarki niso mogli predreti v vlažni gozd, ki se je razprostiral daleč naokrog in ga ni bilo nikjer konca. Nekaj čudnega, tuje-ga je spalo pod temi hladnimi hrasti, da je človek nehote pospešil korake in je komaj čakal, da pride spet na polje. Bilo ni nikjer onih mehkih, z rožami posejanih trat, katerih so polni šepetajoči gozdovi daljnega juga. Bilo ni nikjer onega skrivnostnega čara, ki se razliva v sencah temnih borov, samevajočih in šepetajočih tam na sol-nčnih, južnih obronkih. Vseokrog šepeče tam na jugu po skritem gozdiču; tihe pesmi se zibljejo ob tresočih vejah, in prelestne bajke šume kroginkrog. In človek leži na rožni trati in strmi v temne vrhove. Tam sredi gozdiča se je oglasil pri belem dnevu mladi slavec. Njegova pesem zveni med vejami in se smeje. Silno hrepenenje

se je zbudilo v samotnem gozdiču. Veje se tresejo vedno bolj in štepečejo vedno glasneje. Bajke so utihnile, kakor da poslušajo povest o zlati ljubezni, ki prepeva v glasnem slavčevem petju. In človek tam na rožni trati dviga roke proti temnim vrhovom. Kajti srce se mu je odprlo na široko ljubezni, ki hiti med drhtečimi sencami. In ljubezen je našla pot v hrepeneče srce, pa ga je objela s svojim mehkim čarom. Človeku je tako čudno, tako nemirno v duši! Oči so postale bogvezakaj vlažne, in roke so omahnile in so se sklenile na prsih. A srce drhti in se smeje v tihi sreči in ljubezni, ki je objela hipoma ves južni gozdič. Izginilo je umazano življenje s svojo nečisto preteklostjo, in človek uživa te skrivnostne trenutke, ki jih je dahnila ljubezen na božji svet. Razgrnil se je bil dan in je usul s smejočega neba svojo blaženost. Samotni gozdič jo je ulovil s svojimi tresočimi vejami. Slavec jo je začutil, pa je zapel na borovcu, in človek na rožni trati jo je zaprl na dno svoje duše in je pozabil na umazano življenje.

A gozd v tujini šumi, šumi dolgočasno, z zategnjanim, nerazločnim glasom. Vlažna mrzlota veje od širokih, lenih hrastovih vej, in listje na tleh ječi bolešno pod človeškimi stopinjami. Tla so polzka, brez mehkega maha, brez cvetečih rož. In listje se ziblje zaspano, da ne more otresti niti treh kapljic rose, ki leži noč in dan na njih. Človek gre po razdrapani, blatni poti in se ozira kroginkrog. Nekaj nemirnega, plašnega mu je leglo na

dušo, da gre vedno hitreje naprej in se ne ozira več krog sebe. Samo to bi še rad, da bi se skoro zasmejalo onkraj gozda širno polje in bi zagledal solnce na nebu.

In razgrnila se je dolinica pred mojimi očmi. Vseokrog so jo obsipali solnčni žarki, da se je kar kopala v njih. Blestela se je tam sredi bela vasica in se je tresla v rumenih pramenih. Kroginkrog pa je sanjalo bogato polje mirno in se ni genilo niti za hip. Samo ljudje so se premikali tam na njivah, in na vasi so prepevali petelini s svojim presunljivim, glasnim glasom.

Nedaleč tam na parobu so ležali pod široko hruško trije ljudje in so govorili. Razločno sem jih slišal in sem razume vsako besedo. Prvo besedo je govoril moški, ki je ležal na hrbtu in je mahal z desnico. Kraj njega je stala trebušasta čutara, ki je bila najbrž še polna. Kajti mož je umolknil tuptam za trenutek in je segel po čutari. Prislonil si jo je k ustom, pa je napravil kratek požirek. Nato pa je pričel spet mahati z desnico in govoriti ženski, ki je ležala napol kraj njega in si je podpirala s komolcem glavo. Tri korake od njiju pa je sedela mlada deklica, oblečena v pisano obleko tujine; roke je imela sklenjene in je strmela tja doli na belo vasico.

Mož je cmaknil z jezikom in je postavil čutaro nazaj v travo. Zamahnil je z roko in se je obrnil k ženski, ki je ležala kraj njega. »Kdaj bo tega konec, vprašaj?« je izpregovoril in se je zasmejal. »O, dobro bi bilo, če bi vstal med nami prerok, da bi nam prerokoval. A čudno,

v starih časih je bilo prerokov na tisoče. Za vsakim vogalom ti je čepel eden, pa je prerokoval kakor Šembilja. Takrat, ko jih ni bilo treba! A zdaj naj pride eden, zdaj, ko ga potrebujemo tako krvavo! Lepo je prerokovati v lepih časih. To znam tudi jaz ... A zdaj so se poskrili vsi preroki v svoje luknje kakor murni pred dežjem. Išči jih, če veš, kam so zbežali! Bezaj v luknjo in jih pošegači! Pa bodo godrnjali in rentočili kakor zlodej, če mu prižgeš pred nosom blagoslovljeno svečo ...«

Mož se je zasmeljal s kratkim, pretrganim smehom. Z roko je šinil preko znojnega čela in je nadaljeval: »Govorili so nam takrat velike in mogočne besede. Saj se še spominjaš, kako so hodili k nam ob nedeljah in so prerokovali? Obljubovali so nam paradiž in večnost. A poslušali smo jih in smo bili bedaki. Pa nismo znali, da smo živeli v paradižu, in nismo potrebovali prerokov. Sedli smo jim na limanice in smo zatajili in prodali paradiž za prazne besede ... A zdaj jih ni, teh svetih prerokov ni, da bi nam dali nazaj paradiž. V tem vražjem peklu se moramo zdaj kisati, da se nam smeje sam zlodej in se tolče po suhem trebuhu ... Pa še vprašaš, kdaj bo tega konec?«

Ženska je vzdihnila in je povabila glavo. Mož pa je vzela iz trave čutaro in je pil. »Ne bi govoril dosti o naši hiši, ker je ni več na svetu«, je rekel in je zmajal z glavo. »A vendar moram govoriti o nji, ker bi me sicer kar zadušilo. Pa si mislim: prišel bo kralj Matjaž iz Matajurja,

pa bo podavil vse preroke in jih pobesil po vejah. Čas je za to, skrajni čas. Srake so že izginile bogvekam; niti ene še nisem videl v tej prokleti tujini. Zadovoljiti se bo moral s krivimi preroki, ki se skrivajo zdaj vsepovsod, ker so nam ukradli paradiž. Čas je, da prideš, kralj Matjaž, in nas rešiš. Stopi iz Matajurja in pokaži svoj nabrušeni meč! Glej, še nikoli ni bila vera v tebe tako živa kakor danes. Usta te kličejo in srce te kliče in veruje vate. Pridi, ker tvoj narod trpi kakor še nikoli! V svoji bolesti tava po brezkončni tujini in vpije s krikom divjega obupa v prostrani svet: Pridi, kralj Matjaž, in odreši nas, ker so nas ubili!«

Kmet se je dvignil napol in je razprostrl roke. S hrepenečimi, vlažnimi očmi se je ozrl tja gori na črno šumo in je zavpil s hripavim glasom. Tudi kmetica se je dvignila in je zrla na strmo pobočje visokega hriba, kakor da bi pričakovala, da se razdeli zdajpazdaj hrib in stopi iz njega kralj Matjaž. A hrib je miroval in se ni genil. Neprijazno je strmel preko solnčne dolinice, in samo njegov vrh se je svetil v solnčnih žarkih.

Kmet je zdrknil nazaj v travo in si je zakril za trenotek oči z desnico. A potem je pogledal tja doli na polje in je stisnil pest. »Poglej, stara!« je dejal. »To lepo polje poglej, ki ga obdelujemo že več kot leto dni s svojimi žulji! In polje rodi in se razcveta. A kaj imamo mi od vsega tega? Košček kruha nam dajo vsak dan, da ne poginemo od lakote. Pa še veseli moramo biti, če nas ne obrcajo s

svojimi nerodnimi, nakovanimi čevlji. Resnično – Bog se nas je usmilil in nas je obvaroval hudega, pa nas je poslal sèm, da se redijo drugi z našimi žulji ... Spomni se naših njivic, stara! Lepo so zorele tam ob žgolečih vinogradih in so bile polne škrjančkov in lastovk. Pa si videla razločno srečo, ki je stala na pragu naše hiše in se je smehljala. Ali se spominjaš, stara? O, tako lepo se je videlo tja doli, kjer se je svetlikala globoko pod hribom Soča. Hm, in mir je plaval nad našimi zorečimi njivami in vinogradi. Samo škrjanci so prepevali, in lastovke so žgolele ... Ali se spominjaš, stara? Šla sva kraj njivic in sva stopila v vinograde. Za roke sva se prijela in sva se zasmejala ... O, kralj Matjaž! Čemu odlašáš in ne udariš s svojim nabrušenim mečem?»

Kmet je zakričal in se je udaril s pestjo po čelu. A naglo je zgrabil čutaro in je pil, pil ... Ženska kraj njega si je zakrila obraz z rokami in je zaihtela na glas. Dekle, sedeče nedaleč od njih, se je ozrlo nanju in je zmigalo z glavo. A reklo ni besede, ampak je strmelo spet tja doli, kjer se je kopalo polje v žarečem solncu.

»Ne jokaj, stara!« je izpregovoril kmet, ko je postavil napol prazno čutaro v travo. »Ne jokaj! Glej, jokali, preklinjali in molili smo zadosti. A vse ni pomagalo nič. Zdaj nam ne preostaja drugega, kakor čakati in vpiti noč in dan v črni hrib. Nemara nas sliši sredi čudne, čudežne noči kralj Matjaž, pa stopi iz hriba in nas odreši. O, da sem na Matajurju! Vse dni bi trkal s palico ob skale, da

bi našel skrito votlino in v nji kralja Matjaža. In še tisti trenutek bi bilo konec vsega. Spet bi stala naša hiša tam na višini; polje bi se smejal in vinogradi bi prepevali svojo čudno, hrepenečo pesem ... O, saj jo slišim sredi noči brez spanja. Oglaš se in je silna, da se mi hoče razpočiti srce. Pa preklinjam in škripljem z zobmi ...»

»O, ne govori, Primož!« je ihtela njegova žena in ga je prijela za roko. «Glej, srce se mi trga, in pred očmi mi vstajajo strašne slutnje. Razrušen je naš dom in življenja umorjeno. In tavamo proti grobu, temu strašnemu grobu, ki se nam reži sredi grozne tujine ... O, Primož! Samo umreti ne tukaj, kjer ni usmiljenja in milosti božje! Jaz hočem počivati tam kraj naše cerkvice na višini. Tako prijazne so gomile tam gori in se smehljajo sredi božjega miru in veselja. Tam gori hočem počivati, Primož!«

Kmet jo je gledal ves začuden in se je praskal za ušesom. Njegov obraz je zardel, kakor da bi se ga bila polotila silna togota, in široki, močni hrbet se mu je skrivil. Toda nenadoma je zamahnil z roko in se je zakrohotal na ves glas. »Kaj? Pri cerkvi hočeš počivati?« je zavpil. »Pri kateri cerkvi? Ha? – Ali ne veš, da ni več cerkvice? Razrušili so jo, da ni ostal več kamen na kamnu. Veter je razpihal zadnji prah in ga je ponesel na vse strani sveta. In razkopali so svete grobove in so vrgli iz njih trohneče kosti naših očetov in mater. Razmetavali so jih sredi božjega dneva in so razbijali bele lobanje. In solnce je sijalo, in nebo se ni zatemnelo. Samo oskrunjene kosti

naših staršev ječé sredi črne noči, ker so jim ukradli večni mir kakor nam paradiž ... O, stara! Pa še govoriš o prijaznih gomilah tam ob cerkvici! Brez doma smo in izgnani na vse strani vetrov; in brez grobov smo kakor zverina, ki pogine sredi samotne šume ... O, kralj Matjaž! Čemu nočeš videti našega gorja? Čemu ne prideš s svojim nabrušenim mečem?«

Starec je vpil in jokal obenem. Stiskal je pesti in je tolkel z njimi po travi. A ženica, suha in medla, je ihtela krčevito in je vihtela roke. »Milost božja! Milost božja!« je ponavljala in se je ozirala proti nebu, ki se je smejalo s svojimi jasnimi barvami nad veselo dolinico.

Deklica se je dvignila, pa je stopila bliže. S svojimi velikimi, lepimi očmi je zrla na ženico in je položila roko na njeno glavo, zavito v črno ruto. »Mati!« je izpregovorila z žalostnim glasom in se je sklonila k ženici. »Ali slišite, mati?«

Ženica je samo zmigala z glavo. Deklica se je vsedla tik k nji in ji je ovila roko okrog vrata. Pa ste ihteli obe, ihteli krčevito s tistim polglasnim ihtenjem, ki je polno gorja, prihajajočega iz razboljene, obupane duše, ki ne vidi več rešenja in usmiljenja. Zatonilo je življenje in je ugasnilo kakor brleča zvezda sredi črne teme v tujini. In ne vidi se več nikamor in ničesar. Vse molči širo-mokrog; le tam sredi noči ječi nekaj pritajenega – ječi prikrito in bolestno. A noč je gluha, in sanja dalje svoj črni, grozni sen ...

II.

Videl sem ga bil nekoč v mali gostilni tam nad Brdmi. Nedeljsko popoldne je sanjalo nad božjo zemljo, in mir je hodil med zorečimi vinogradi. Smejal se je dan s svojimi bogatimi žarki, ki so se razlivali s svojo iskreno radostjo nad spečimi griči. Zvonovi, ki so prepevali še pred pol ure skozi paradiž, so bili utihnili; in spet je hodil mir med vinogradi, in zeleni griči so sanjali spet in se niso genili. Samotne, tenke meglice so se zibale tam doli na zapadu, kjer se je razgrinjala brezkončna ravnina, segajoča tik do dehtečega naročja koprnečega juga. Po mirnem ozračju se je širil vonj, poln sladkosti in ljubezni, in srce je hrepenelo in samo ni vedelo, po čem. Usta so prepevala pesem, ki je vstajala sama od sebe v mladi duši in je silila na dan – v sanjajoči paradiž, ki je ležal pred mano s svojo večnostjo in brezkončnostjo.

Takrat sem ga bil videl v veseli gostilni. Sedel je za mizo med svojimi tovariši. Njegov obraz je bil rdeč in se je svetil. Ščetinaste brke je imel lepo zavihane, in polni obraz mu je bil gladko obrit. Oči, velike in modre, so se mu smejale in so gledale s svojo odkritosrčnostjo po tovariših, ki so ga poslušali z nasmehom na ustih. Pili so cekinasto vino, ki je polno radosti in belih, šumečih pen, in so živeli življenje, ki je vzkliko iz vinogradov in

solnčnih žarkov, smejočih se v gorkih dnevih paradiža. In bilo ni oblakov nikjer; samo meglice so se zibale na obzorju in so se svetile srebrno. Zrle so na paradiž, pa se niso upale med smejoče žarke in nad sanjajoče griče.

Pa je pravil svojo zgodbo, najlepšo in najveselejšo, ki se je bila dogodila ob Soči. O Matajurju je pravil in o kralju Matjažu, ki spi tam v svoji votlini. O svojem desetletnem pastirovanju je pravil in o ovcah, ki jih je stražil deset let na Matajurju. Hodil je z zakrivljeno palico po strmem skalovju, po gladkih, travnatih obronkih in je prepeval svojo pesem, katere ni bilo nikoli konca. In trkal je s palico po skalovju in se je smejal in je klical kralja Matjaža. A kralja Matjaža ni bilo odnikoder. Mirno je spal in smrčal v svoji zlati votlini. Saj je imel še časa zadosti – srake in krivi preroki so še vedno vreščali po širni domovini in so delali vernemu ljudstvu svoje poštene, čudežne zgage. In tam ob morju in tam ob zelenih gričih se je smejal še vedno paradiž, in oblakov še ni bilo nikjer, in sreča je bila še mlada kakor nedolžna devica sredi razkošnega mesta ...

Paradiž, paradiž ... Zagledal ga je bil Primož z Matajurja ob ranem pomladnem jutru. Zasvetil se je daleč tam doli na jugu in se je zasmel. Bele meglice so se bile razdelile tam na obzorju, in Primož je zagledal paradiž. Daleč doli na jugu je žarel in je klical. Pastir je pokleknil vrh gore in se je križal neprestano, ker je mislil, da ga izkuša sam hudobni duh kakor Jezusa na judovski gori.

Bežal je v svojo kočo in se je skrila tam. A drugo in tudi tretje jutro se mu je prikazal paradiž. Videl je radost, ki je prepevala nad paradižem in je slišal njene pesmi. Kakor čudežna pravljica je drhtelo tam doli na jugu in je zvenelo s pritajenim, sladkim glasom, da je zajokal pastir vrh gore. Pa sam ni vedel, zakaj ... V srcu ga je pričelo peči, v duši pa se mu je dvigalo nekaj silnega, gorkega. Vztrepetal je v nekem čudnem, sladkem razkošju, in divje hrepenenje se je polastilo vsega.

»Hudobni duh je izkušal Jezusa na judovski gori, in hudobni duh izkuša tudi mene!« je zavpil pastir Primož in je zbežal v svojo kočo. In molil je tam in je klečal za posteljo v svojem strahu. Da bi bil imel trnjevo šibo, pa bi se bil tudi bičal tisto noč. Kajti razkošje se je budilo vedno bolj, in v duši je peklo hrepenenje tako silno, da je že mislil, da mu poča srce. A vendar se je še križal in se je skrival za posteljo pred hudobnim duhom, ki ga je izkušal. Klical je svetnike na pomoč, pa tudi svetega Primoža je poklical več kot stokrat. A svetniki ga niso slišali, še najmanj pa sveti Primož.

To pa je ujezilo pastirja Primoža, da je kar vstal in je hitel na vrh gore. Ravno je vzhajalo solnce, ko je obstal tam gori ves zasopel. In spet se mu je prikazal paradiž. Danes je bil tako krasen kot še nikoli. Vse se je zibalo tam doli in je migalo s svojim blaženim smehljajem. Žuborelo je tako milo in sladko, da se je človeku trgalo srce. Iskrilo se je tisoč biserov, in mehki glasovi so

klicali, klicali lepe besede ... A pastir Primož se ni križal več. Pol ure je strmel s široko odprtimi očmi tja doli na paradiž, in s čela so mu kapale debele potne srage. Roke je razprostrl, in ustnice so se mu tresle ...

Potem pa se je okrenil in je vrgel zakrivljeno palico v globočino. Zavriskal je, da je jeknilo širomnaokrog, in se je spustil v tek po strmem pobočju. In hitel je in se ni ustavil prej, dokler ni došel do bele cerkvice na prijaznem griču. Tam je obstal in se je zasmel. Kajti pred njim je ležal paradiž s svojo brezkončnostjo. Raztezal se je nad valovitimi hribčki, nad sanjajočimi, skrivnostnimi lagunami, polnimi neznanih, molčečih pravljic, in je prepeval tam z modrim morjem, ki je žuborelo pod zelenimi, pojočimi obronki.

Primož je gledal in se je smel. V srcu ni čutil nobenega greha in hrepenenja. Bilo mu je tako lahko, kakor da bi se bil šele danes prvič zavedel življenja, ki ga je poklicalo v vesoljnost. In ni se čudil; kajti prepričan je bil, da so mu Rojenice že ob zibelki odmerile ta košček paradiža. In čakal je še, ker se je zavedel, da mora priti še nekaj lepega, brez katerega bi bil paradiž prazen in brez pomena. In glej – sem od cerkvice je prišla devica, lepa kakor nagelj na rožni gredi. Njena lica so bila rdeča; njene grudi deviške in polne; rjave oči so se smehljale in so gledale mirno v tihi svet; črni lasje so bili lepo spleteni in so padali v dveh dolgih, debelih kitah preko hrbta. In

šla je mimo kakor lepa misel, ki se zbudi človeku v duši, ko se mu smeje najlepša sreča.

Primož je stal in je strmel. Sapa mu je zastala, in kri se mu je ustavila v žilah. V srcu mu je bilo tako čudno kot še nikoli v življenju. Snel je z glave svoj pofedrani klobuček, ker si je mislil, da je šla mimo svetnica, ki je stopila tam v cerkvici z glavnega oltarja in gre zdaj blagoslavljat njive in vinograde.

»Pozdravljena in blagoslovljena v svojih lepih mislih!« je zaklical Primož, ker mu je razvezalo silno hrepenenje jezik v ustih. Devica je obstala in se je ozrla nazaj. Pokimala je z glavo in se mu je nasmejala lepo, ker je bil Primož čeden in zastaven fant. Potem pa je zardela do ušes in je zbežala v prostorno hišo, ki je stala tam pod zelenim hribčkom sredi polnega vinograda.

Primož je šel v gostilno in je pil do trde noči. Pil je bratovščino s starim pijančkom Muharčkom, ki mu je pravil ves dan o devici Ceciliji, ki živi sama s svojo materjo v prostorni hiši pod zelenim hribčkom. Sto ženinov je bilo že prišlo, da bi ukradli srce devici Ceciliji. A devica Cecilija se je skrila v svojo izbico, samevajočo tam nad zelenim vrtičem, in ni marala nobenega. In mati jo roti in prosi, ker ni moškega pri hiši, ki bi se ozrl malo po zanemarjenem gospodarstvu. A devica Cecilija je molčala, vse dni je molčala in molči še danes, ker ne mara nobenega fanta.

Do trde noči je pil Primož in je poslušal pijančka Muharčka. Ko pa so se zgostile zvezde na nebu, pa je vstal in je odšel v noč. Splazil se je na vrt in je sédel tam v rosno travo. Nepremično je strmел tja gori, kjer se je svetilo samotno okence. V srcu mu je bilo polno koprnenja in v glavi polno čudovitih, smelih misli. Tuintam je šinila preko okenca senca, in vsakokrat je vzdihnil Primož na vrtu in je govoril sam pri sebi: »Devica Cecilija, ti moja sladkost ...«

Pa je ugasnila luč v samotni sobici, in samo zvezde so še sijale na visokem nebu. A Primož ni šel z vrta. Do ranega jutra je sedel tam in je strmел tja gori, kjer je spalo temno okence in za okencem devica Cecilija. Skozi noč je šepetalo neprestano, šepetalo s skrivnostnim, mehkim glasom, s katerim govori mlada sreča, ki hodi neprestano skozi paradiž in kramlja z rožami. Primož je slišal tisti glas, in v srcu mu je postalo tesno. Solze so mu silile v oči; a vendar mu je bila v duši samo radost, brezkončna radost božjega paradiža ...

Ob rani uri tistega dne je stopil Primož v hišo, pa se je ponudil za hlapca. Devica Cecilija je bila vsa rdeča; a vendar se je smehljala in ni niti povabila oči. In ženski sta ga sprejeli, ker je bil Primož junak od nog do glave. Pa je delal od jutra do mraka in ni vprašal za plačilo. Samo v oči je gledal devici Ceciliji, in poplačan je bil tisočkrat. Kajti tiste sladke, krasne oči so ga gledale in so se smehljale. Ljubezen je spala v njih in se je skrivala

za tistim smehljajem, ki je bil tako lep, da je Primož sanjal z odprtimi očmi vse dni in vse noči o njem. Pa ni mogel več, resnično ni mogel. V soboto zvečer je prijel devico Cecilijo za roke in jo je stisnil k sebi. Poljubil jo je na mehke ustnice in ji je razodel svojo veliko ljubezen. Devica Cecilija ni rekla besedice; naglo se je oklenila njegovega vratu in se je stiskala k njemu, vsa vroča in polna mlade ljubezni.

To se je zgodilo na vrtu, in prve zvezde so se užigale nad paradižem. Tam po vinogradih so prepevali črički v brezkončno noč. Nekje v grmovju se je ženil zaljubljeni slavec in je klical družico s svojim drobolečim glasom. In širna noč je dihala skozi paradiž, in sladek vonj se je širil vseokrog. Sredi teme je pošumevalol nalahko, prikrito in je šepetalo skrivnostno – tihe pravljice so romale nad paradižem in so kramljale z bdečimi rožami, ki so čakale božje rose. A Primož ni slišal več pravljic; še celo kralja Matjaža je pozabil, ki spi in smrči v Matajurju. Saj Primož je dosegel nocoj svojo srečo. Držal jo je v svojem naročju in ji je gledal neprestano v oči. A oči so bile tako lepe in blažene kot milost božja. In Primož ni govoril do polnoči. Samo srečo je stiskal na svoje kipeče srce in jo je poljuboval.

O polnoči je zbežala devica Cecilija v svojo sobico. A Primož je odšel v noč. Splezal je na najvišji hrib ob Soči in je zavriskal trikrat v širno noč. Od vseh strani paradiža mu je jekalo in odgovarjalo. In smejala se je z njim

in je prepevalo najlepše pesmi, ki jih je znal Primož izza svojega pastirovanja na Matajurju. Ob rani zori pa se je umil v blesteči rosi inrje zavTiskal in zapel zadnjo pesem. Potem pa je šel na polje in je delal, da je kar frčalo okrog njega.

Tisto jesen pa je postala devica Cecilija Primoževa žena. Klilo je življenje sredi paradiža in je cvetelo s svojimi živimi, lepimi cvetovi. Solnčni žarki so razsipali kroginkrog milost božjo, in radost se je usiljevala človeku kar sama od sebe. Polnila je srce, polnila je dušo, in človek se je ni mogel otresti. Hej, sedel je h kozarcu cekinastega vina in je pil, da bi malce poplaknil to božjo radost, ki je postala že preveč objestna in nadležna. Glej, saj človek bi rad jokal, da bi ne pozabil, kako so solze skeleče in grenke. A radost ne pusti tega, in cekinasto vino je preveč razborito in samo razvema radost, to božjo radost, ki se smeje preko vesoljnega paradiža s svojim srebrnim, prešernim smehom. I, nu – kaj hočeš, človek božji? Bodi vesel in vriskaj, ker hoče tako radost in srce! Pij to cekinasto vino in brzdaj z njim to prešerno radost, ki ti ne da miru nikoli! –

Primož je končal svojo veselo povest. Tovariši so se mu zasmjeli in so trkali z njim. Govorica in smeh sta napolnila nizko soba. Obrazi so postajali vedno bolj rdeči, in brezskrbne oči so se svetile. Zveneli so kozarci, in po vsej sobi se je razprostrla ona prijetna, vesela udobnost, ki zadrži popotnika do trde noči. Razgali se

pred njim resnično življenje, ki ne pozna brezmiselnih in norih skrbi, vstajajočih samo iz prepada užitih, nepremišljenih strasti. Duša je bila padla bogvekam v tisti prepad in išče krčevito trdne opore, da bi se dvignila spet tja gori k luči. A človek strmi v temo in si zatiska z rokami izmučene, skrbi polne oči, pa ne vidi steze, ki bi ga prevedla nazaj v tisti lepi dan, ki je bil poln žarkov in tihe radosti ... In v tem tihem popoldnevu je iztegnil samo roko in je poslušal za trenutek. Življenje se je zasmajalo vseokrog, in radost je zavriskala v mali krčmi. Iz vseh src in iz vseh oči je prihajala in je bila tako objestna, da je zavriskal popotnik z njo. Duša se je dvignila iz prepada in se ni zavedala več nečistih strasti, ki so jo žgale še včeraj. Šlo je mimo kakor nemirna noč, in jutro je vstalo in je pokazalo tisoč gladkih in ravnih steza ...

Noč je že sanjala nad paradižem, ko sem zapustil krčmo in sem odšel po poti, vijoči se nalahko navzdol v ravnino. Tam pod cerkvico, nedaleč od Primoževe hiše, sta ob potu slonela molče fant in dekle. Držala sta se za roke in sta gledala v šepetajočo noč, ki se je razgrinjala vseokrog s svojimi velikimi, zlatimi zvezdami. Ves daljni vzhod je bil prepleten z lesketajočim zagrinjalom, ki je postajal vedno večji in se je širil proti sredini neba. Zvezde so tonile v tisti zlati svetlobi, in skozi noč je zavrel topel vetrec. Izza obzorja se je prikazal mesec in je razlil svoje drhteče žarke preko paradiža. In zašumelo je vseokrog v božji radosti in se je prebudilo iz svojega sna.

A ni vriskalo kakor podnevi; samo žuborelo je in se je hihitalo pritajeno. Brezkončnost je prihajala iz paradiža in z brezkončnostjo sveto hrepenenje, ki je napolnilo dušo, da ni poznala več greha in smrti.

Fant in dekle sta se zgenila, ko so ju obsvetili mesečni žarki. Dekle se je okrenilo in se je ozrlo za trenutek name. In videl sem tisti obraz in tiste oči, ki jih je imela devica Cecilija. A to ni bila devica Cecilija; to je bila samo njena hčerka Cilka. V očeh ji je spala ljubezen, in mladost se je smejala v njih. Stiskala se je k fantu, ki jo je objel z močno desnico okrog pasa. In gledala sta v belo noč in sta se čudila sreči, ki je prepevala skozi paradiž s svojim mehkim, zvenečim glasom. Pesem je bila brezkončna in ni utihnila niti za hip. Vsa širna noč jo je poslušala, in ves paradiž je bil zamaknjen v njo ...

III.

Pod široko hruško je sedel Primož in je krčil pesti. Oči so mu bile udrte in so gledale polne gnjeva preko tuje dolinice, ki se je kopala sredi solnčnih žarkov. Ščetinasti brki so se mu bili povesili in so mu štrleli na vse strani pod nosom. Obraz mu je bil neobrit in obleka vsa zanemarjena. Razločno sem ga videl; kajti stal sem komaj tri korake pred njim v grmovju. In videl sem tudi Cecilijo; videl sem njen koščeni, nagubani obraz in

njeno suho, slabotno telo. Oči se niso smehljale, ampak so bile polne solz in trpljenja, ki ji je razjedalo dušo. Ihtela je tam pod hruško in niti ni poslušala besed, ki jih je govorila njena hči.

Stopil sem iz grmovja in sem obstal pod hruško. »Bog vam daj srečo, ljudje!« sem izpregovoril, ker mi je bila duša polna usmiljenja. »Solze teko po vsej tujini, gorke in bridke so in kličejo proti nebu. A nebo je mrtvo v tujini in pozna samo svoje mrzle žarke in zvezde. Iztezaj svoje roke in moli in preklinjaj! Vpij v svoji bolesti skozi dan in noč in se bij po čelu! A kdo te sliši in kdo se ozre na tvojo boleost? Mimo gre tujec; ozre se za trenutek nate, pa se mu ne ljubi niti pljuniti na tvojo boleost ... Nisi sam, Primož! Brezkončna tujina je polna gorja, in tisoč src umira po nji v svojem divjem hrepenenju po mrtvem paradižu. Nisi sam, Primož – ozri se okrog sebe, pa boš videl tisoč oči, ki so že pretočile vse svoje solze.«

Primož se je dvignil in se je ozrl strmeč name. Premeril me je od nog do glave in je zmajal z glavo. Cecilija je nehala hipoma ihteti in je obrisala s predpasnikom mokro lice. Uprla je vame svoje velike, vlažne oči, ki so bile še vedno lepe kakor tiste dni, ko se je Primož ženil pri nji.

»Kaj hočeš?« je vprašal Primož zlovoljen. »Kdo te je klical? Kdo te je najel, da si se prišel norčevat iz nas – siromakov? Kdo si? Ha?«

»Jaz sem glas vpijočega v tujini in hrepenečega po izgubljenem paradizu. Moj glas čuješ v tihi noči, ko je tvoja boleost najhujša. Slišiš ga, ko se jočeš v glasnem hrepenenju po razdrtem domu in se ti trga srce ... A ti ga nočeš poslušati; kajti vse tvoje misli so zaverovane v paradiz, ki ga že davno ni več. Duša ti hodi nazaj do daljnega juga gledat tvoje vinograde in njivice, nad katerimi prepevajo škrjanci. In vrača se nazaj in ti pravi o paradizu, ki se smeje še vedno tam doli. Ti ji pa veruješ in niti ne veš, da se je varala tvoja duša v svoji slepoti in je varala tudi tebe ... A jaz ti rečem, Primož – paradiza ni več. Razsul se je v prah in se je izpremenil v groblje, po katerem se plazijo kače. In pesmi ni več; kajti zamrle so v groznem ječanju, ki vpije iz morja krvi, tulečega preko paradiza ...«

Kmet je poskočil na noge in mi je zažugal s pestjo. »Molči, človek, ki ti ni sveto gorje izgnancev in brezdomovincev!« je zavpil s hripavim glasom, in žile na čelu so se mu napele. »Čemu gobezdaš nore besede? Ali misliš, da imaš bedaka pred seboj? – O, našega paradiza ne more biti konec nikdar, nikdar! Prešla bo vihra, in paradiz se bo dvignil spet in bo še stokrat lepši ... Kaj ti je treba gobezdati, ko te ni nihče vprašal?«

»Resnico govoriš, Primož. Prešla bo vihra, in solnce se bo nasmejalo. A zaman ti bodo iskale oči paradiz. Videl boš groblje in tudi kače boš videl, ki so se zaredile na razvalinah tvojega doma. In takrat ti bo zastalo srce,

in pamet ti bo zastala ... Kaj nisi še doživel vihre? Prišla je bogveodkod in se je navalila na tiho vas. Bliskalo se je in treskalo in je tulilo sredi črne noči. In ko se je dvignil dan, nisi videl več bele vasice. Ležale so po polju razmetane koče, in ljudje so vpili in so si pulili lase ... Glej, Primož, tako je tudi s tvojim paradížem. Sam si rekel, da ni tvoje hiše več. Grobovi so razrušeni, in bele kosti očetov in mater razmetane po razkopani zemlji in ječe zdaj sredi nemirnih, groznih noči ... Primož, ali ne čutiš tega v svojem srcu? Ali se ne zavedaš tega v nočeh, ko ni k tebi spanja in se ti reži umazana resnica v obraz? Čemu varanje, ko pa je v njem toliko bridkosti?«

Primož me je gledal s široko odprtimi očmi. Njegova napol dvignjena desnica se je tresla, in preko obraza se mu je razlila trpkost. »Človek, grozne in resnične besede govoriš,« je dejal. »Čemu bi se lagal? Tudi jaz sem mislil vedno tako; a vendar sem moral varati samega sebe, ker drugače bi si moral vzeti vrv in se obesiti na prvo drevo ... O, grozno je življenje! Da bi bil vedel, pa bi bil raje ostal na Matajurju in bi bil poiskal kralja Matjaža. Vsedel bi se bil k njemu za mizo, pa bi bil smrčal z njim, dokler bi me ne poklicala zadnja sraka in zadnji krivi prerok. Čemu mi je bilo treba vsega tega? Užival si mlad svojo srečo in si jo skrbno negoval, da ti ostane tudi za starost. A zdaj imaš zlodja! Živi kakor zverina, preganjan in zaničevan od teh krivogledih tujcev, ki niti govoriti ne znajo po božje, ampak lajajo vsak dan nate

kot pes na zverjad! Saj pravim – jokal bi se nad tvojimi besedami, če bi ne bile tako resnične ...»

Spoznal je resnico, ki se je je branil toliko dni in ga je zasledovala na vsakem potu. Hipoma se je je zavedel, a je imel vendar še toliko moči v duši, da je prenesel vso njeno bridkost. Roke so se mu tresle, in na čelo so mu stopile potne srage. Sopel je naglo in razgaljene prsi so se mu dvigale sunkoma.

»Veliko si dosegel s tem, da si spoznal resnico, Primož,« sem nadaljeval, ker se mi je smilil kmet, ki ga je bila strla usoda skoro že popolnoma. »Zdaj vidiš vse in veš, da tvojega paradiža ni več. Ne bodo ti omahnile roke in srce ti ne bo zastalo, ko stopiš na svoje drage razvaline. Kajti že v svojem pregnanstvu boš zbudil v sebi moč, ki jo boš negoval in krepil do tistega dne, ko ti obstane noga na razvalinah. In takrat boš močan; roke se ti bodo pomladile in bodo kakor iz železa. Delal boš od zore do mraka – in paradiž se bo dvigal iz razvalin. Iz krvi bo rasel in se bo razgrinjal kroginkrog v svoji krasoti in moči. Ne bo več strahov in pošasti, ki tulijo danes tam doli. Pesmi bodo prepevale, in radost božja bo vriskala tiste pesmi, pesmi življenja in silne narodove moči. Kajti vedi, Primož – kralj Matjaž je vstal in je stopil iz svoje zatohle votline.«

Kmet se je zgenil in je stopil bliže k meni. V njegovih očeh ni bilo več onega topega gorja, ki izmozga v človeku zadnjo odporno moč. V srcu se mu je zbudil strah, ki

vstane v silni bolesti tik pred novimi nadami, ki pridejo tako nenadoma s svojo veliko telažbo. Tudi Cecilija se je zgenila in se je dvignila trudoma. Samo Cilka je še sedela v travi in je gledala name s svojimi krasnimi, otožnimi očmi.

»Kaj govoriš?« je izpregovoril Primož in me je prijel za rame. »Silne so tvoje besede in tople. Menil sem, da si eden izmed krivih prerokov, ki so nam ukradli paradiž. A v tvojih očeh ni laži in v tvojih besedah ni zavijanja ... Kaj si rekel? Vstal je kralj Matjaž ...«

Da, kralj Matjaž je vstal,« sem odgovoril. »Prišel je iz svoje votline, ker je propadel njegov narod. Propadel v svoji malodušnosti, v svojem licemerstvu, ki ga je okužilo do zadnje žilice. Otrovali so ga krivi preroki s svojimi bedastimi nauki, s svojimi sebičnimi besedami in so mu pili kri kakor pijavke. Redili so ob njem svoje gladne trebuhe in so komaj čakali, da pogine narod, da se še v njegovi smrti maste z njim kakor vrani z mrhovino. Uganjali so pred njim svoje pobožne vraže in so ga kadili z lepo dišečim kadilom. In narod se je režal kakor kretén, če ga božaš in hvališ njegove kreposti. Saj so mu bili izmozgali s svojimi vražami zadnjo moč, in narod je samo še zdihoval pobožno v svoji nemoči in je čakal kralja Matjaža, da ovenča s krono krive preroke in njega samega povede v večni paradiž ... A zdaj je vstal resnično kralj Matjaž. Stresli so se krivi preroki, ko so zagledali njegove večne, ognjene oči. Popadali so pred njim v

prah in so dvignili svoje umazane roke in svoje hinavske oči. A kralj Matjaž jih bo pohodil kot golazen in bo zavpil svojemu narodu: Zbudi se, kakor sem se zbudil jaz! – In narod vstaja, in silne moči se bude spet. Mišice se napenjajo, in vse telo in vsa duša hrepeni po delu, da si sezida domovino in v nji paradiž, ki ga ne bo nikoli konca. Moč bo z narodom, in ne bo več licemerstva in krivih, črnih prerokov. In kralj Matjaž bo kraljeval v veke sredi paradiža in bo vodil svoj prerojeni narod.«

Strmeč je poslušal kmet, in obraz se mu je pričel jasni. Še je zmigaval z glavo in je ponavljal začuden: »O, kaj govoriš? Kdo si, da govoriš tako silne besede, v katerih je sama resnica ...? Kralj Matjaž je vstal, resnično je vstaL ... Povej, kje hodi zdaj, da gremo k njemu in mu pomagamo?«

»Primož, tako kakor ti je zdihoval tisočletja narod po kralju Matjažu. Omamljen vsled kadila krivih prerokov in oslavljen v svoji duši, je strmel v nebo in je ponavljal: Kje si kralj Matjaž, da mi pomoreš, ker si sam nočem pomagati? – O, bili so dnevi sramote, ko je hlapčeval narod vsaki besedi, ki jo je izpregovoril kriv prerok. V svoji otopeli neumnosti je živel tjavendan, ne zavedajoč se niti življenja, ki je bučalo kraj njega, niti paradiža, ki se je smejal in vabil vsepovsod kraj njega. In videl ni kraja, kjer je spal kralj Matjaž. Kajti krivi preroki so skrivali previdno tisti kraj, boječ se resnice in pravice resničnega življenja ... In zdaj je padel zastor, in kralj Matjaž se je

prikazal nenadoma. A ni junak v svoji telesni moči in s svojim nabrušenim mečem. Kralj Matjaž ni človek, ki ga je rodila slabotna mati v tisočerih mukah. Kajti človek razpade in se vrne za vedno v prah, iz katerega je bil vstal. A kralj Matjaž mora biti večn, ne poznavajoč bežečega časa in smrtnega razpada. Živeti mora v narodu od roda do roda v svoji čilosti, v svoji večni mladosti. In narod se ga bo oklepal s svojo vedro, jasno dušo in bo živel resnične dni silnega življenja v svojem paradizu. Pregnal bo iz njih nečiste tujce, ki iztezajo svoje umazane roke po paradizu, ki so ga oskrunili s človeško krvjo in s svojim blaznim, smrdečim sovraštvom. In kralj Matjaž bo z narodom, kralj Matjaž – moč in silna zavest, ki je spala tisočletja mrtvo spanje; o kateri je sanjal narod in jo je klical; moč in silna zavest, ki reši narod iz naročja prezgodnje smrti, ki ga je že stiskala in mu je zapirala oči ... Vedi, Primož – moč in zavest, to je kralj Matjaž, ki je bil obljubljen narodu že v sivih vekih. In zdaj, ko je že padal narod v prepad smrti, je vstal kralj Matjaž – moč in zavest se je zbudila in je zgrabila v zadnjem trenutku narod in ga je dvignila iz prepada. In narod odpira oči in se ozira krog sebe. Zaveda se svojega paradiza, iz katerega so ga bili pregnali in so zaprli vrata za njim. Vidi krasoto; zdaj jo vidi, ko je ni več; zaveda se življenja, ki bi ga bil moral živeti v svojem paradizu. Pred očmi mu stoji še vedno divja groza smrti; a narod se je ne boji več. Roke se mu dvigajo, in mišice se mu napenjajo, in

čaka še samo trenutka, ko zapusti tujino in se povrne k svojim razvalinam. S svojimi močnimi rokami si ustvari nov paradiz, ki bo poln krasote in večnosti. Kajti verjemi mi, Primož – smrti ni nikjer več, dokler bo z nami naš kralj Matjaž, ki se je zbudil ravno zdaj iz svojega spanja.«

Kmet je gledal ves zamaknjen vame. Topi obraz se mu je razjasnil, in upognjeni hrbet mu je postal raven. Roko je iztegnil, kakor da bi hotel poizkušati, če so mišice še zadosti trdne. Cecilija se je vzravnala in se je smehljala. Prijela me je za roko, in v njenih objokanih, lepih očeh je ostalo nekaj čudnega, iskrenega. Ustnice so se ji tresle, kakor da bi ponavljala besede, ki sem jih govoril jaz.

Kmet je še dvomil napol. »Če je res, kar si govoril?« je dejal. »Čudovite so tvoje besede in padajo v razboljeno dušo. In glej – bolesti ni več v nji. V srcu pa se dviga nekaj silnega, gorkega ... Nemara je res prišel kralj Matjaž?«

Prijel sem ga za žuljavo, močno roko in sem jo stisnil. »Dnevi so šteti, Primož, in danes ali jutri moraš pokazati svojo moč. Zato pa se ne udajaj obupu in bolesti, ki te potlači popolnoma. Kajti gorje tebi, Primož, če boš brez moči, ko te pokliče dan in te popelje do razrušenega doma! Zgrudil se boš, in na svetu ni sile, ki bi te še dvignila. Zato bodi trden v svojem izgnanstvu in varuj in krepčaj to svojo sveto moč! In misli, da je vstal narodu

kralj Matjaž, in s kraljem Matjažem bo vzcvetel nov paradíž, ki bo še prepeval z nami naše najlepše pesmi.«

Primož se je zasmel in je tlesknil z rokami. Radost se mu je razlila preko obraza, in oči so se mu zasvetile. Prijel je Cecilijo okrog vrata in jo je stisnil k sebi kot v tistih časih velike ljubezni. »Glej, stara! Ne bo nama treba poginiti kakor zverjadi v šumi,« je govoril. »Obljubljen je nama paradíž in s paradížem lepo življenje.«

Cecilija ga je pogledala s svojimi lepimi, smehljajočimi očmi. Pobožala ga je po neobritem obrazu in je odgovorila: »Razbili so nam naš dom in naše grobove in so razmetali svete kosti naših očetov in mater po širni zemlji. A življenja in moči nam niso mogli vzeti. Kajti kralj Matjaž se je prebudil sredi svojega naroda.«

»Prav praviš, Cecilija,« je menil Primož. »Glej, pobrali bomo svete koščice in jih zakopali na onem gričku, kjer je stala cerkvica in odkoder se je videlo preko vsega paradíža. Tam bodo spali naši očetje in matere – v miru in blaženstvu dehtečega paradíža, ki bo dihal k njim svoje brezkončne sanje ... O, Cecilija! Bodi močna in prenesi z nasmehom te kratke ure bolesti v mrzli tujini! Bodi močna, kakor sem močan jaz ...«

»In naša hišica bo stala spet tam pod gričem,« je govorila Cecilija, »in vrt bo zelenel krog nje kakor v tistih časih, ko si prišel ti z Matajurja. Ali se spominjaš, Primož? Vso noč si sedel na vrtu, in krog tebe je prepevalo

s sladkim glasom. Bil je paradiž, ki se je zibal v svojih skrivnih, nočnih pesmih ...«

Primož ni odgovoril ničesar. Še tesneje je stisnil ženo k sebi in jo je gledal s svojo veliko ljubeznijo. Oči so mu postale vlažne, in roke so se mu tresle. In gledala sta se, in v njunih očeh je bilo spet življenje. Tisto življenje, ki se prerodi v silni bolesti in ki je polno moči in zavesti, ne boječe se težkih naporov in strmega pota, ki vodi daleč tja doli v deželo gorkega hrepenenja.

Tam doli na polju so pričeli vpiti ljudje in so mahali z rokami. Primož je izpustil ženo in se je ozrl na polje. »Ali jih slišiš, kako lajajo?« se je zasmejal. »Še danes ne razumem njihove lajajoče govorice ... Kličejo nas, ker že predolgo počivamo. O, dokler sem imel denar, niso lajali name. A zdaj nimam ničesar več. Zato pa moramo potrpeti. Saj nam dajo prazno sobico in šop slame, da spimo na nji. Pa košček kruha nam dajo, ker jim delamo od zore do mraka ... I, nu – potrpiamo! Saj so dnevi že šteti, in paradiž nam vstane spet, i – nu ...«

Segel mi je v roko in je nadaljeval: »Čudovite besede si govoril in si nas rešil trpljenja in obupa. Življenje v tujini nam ne bo več težko. Prenesli bomo bolesti in se jim bomo samo še smejali. Kajti spominjali se bomo kralja Matjaža, ki je med nami ... Povej, kdo si, da ohranim v srcu tvoje ime.«

»Čemu ti bo prazno ime?« sem odgovoril in sem mu stisnil desnico. »Človek sem, ki so ga ogoljufali

krivi preroki za sveti paradiž. Vrgli so me iz njega, da bi poginil v svoji bolesi. A videl sem, kako je vstal kralj Matjaž, in silne moči so se mi zbudile v duši. In hodim po brezkončni tujini – od vzhoda do zatona hodim in oznanjam prihod kralja Matjaža. In v duši ni več bolesi, ampak samo radost, ki je ne bo nikoli konca ... Ohrani v sebi moč, Primož, in ne udaj se niti za trenutek bolesi in obupu!«

Ljudje tam doli na njivi so kričali vedno glasneje. Še enkrat sta mi stisnila Primož in Cecilija roko in sta me pogledala s svojimi smejočimi očmi. Potem pa sta šla navzdol. Tam ob meji sta se ustavila in sta mi mignila še enkrat z rokami. In zatonila sta med visokim žitom, ki se je zibalo tam doli in je pošumevalo.

Cilka se je dvignila in je stopila za njima po bregu. Ozrla se je name in je postala za trenutek. Usta je odprla napol, kakor da bi hotela izpregovoriti skrivno besedo. A hipoma je povесila svoje žalostne oči in je stisnila ustnice. Stopila je naprej in se je podrsala po strmem bregu. A tam ob meji se je ustavila spet in je pogledala name. Povesila je glavo, kakor da bi premišljevala v svoji neodločnosti. Že je napravila dva koraka nazaj; toda nenadoma se je okrenila in je šla naprej po travi. In izginila je hipoma za visokim žitom ...

IV.

Vsedel sem se pod košato hruško, ker so mi bile noge utrujene vsled dolge poti po širnem gozdu. Zagledal sem napol prazno čutaro, ki jo je bil pozabil kmet Primož, in polastila se me je radovednost. Prislonil sem čutaro k ustom, da bi pokusil tisto pijačo, ki je tolažila Primoža v težkih urah. Bilo je v nji kislo vino mrzlega severa, pomešano z močnim žganjem. O, kmet Primož! Velika je bila tvoja bolest in silna je bila žalost v tvoji duši, da si se moral lečiti s to trpko pijačo. Bog ve, kako te je praskala po razvajanem grlu in te je žgala po otrplih žilah! A vendar so se pomirile tvoje misli do črne noči, da si se vlegel na svoj šop slame v zatehli čumnati. Zleknil si se, ker so ti bili udje kot svinec, in v glavi ti je bilo prazno, tako čudno prazno! Oči so se ti zaprle same od sebe, in prišel je spanec, mračen in moreč, in sanj ni bilo v zatehlo čumnato. Kajti črna bolest se je razgrinjala vseokrog in je tlačila srce vso noč kakor mora ... O, kmet Primož! Kaj ti je pomagala ta trpka pijača? Razlila se je po žilah in te je razburila za trenutek. A bolesti vendar ni končala, tiste čudne, silne bolesti, ki jo nosimo v duši mi – izgnanci in brezdomovinci ...

Vrgel sem čutaro v travo in sem se zagledal v polje, ki je sanjalo tam doli. Solnce se je bilo premeknilo proti zatonu, in dolga senca, prihajajoča od strmega, visokega

hriba, je padla preko dolinice in je pokrila samotno, veselo vasico. Kmetje na njivah se niso premikali več tako živahno kakor prej, ampak so delali počasi in leno, kakor da bi se bili domislili hipoma svoje utrujenosti. Tudi petelini na vasi so potihnili, ko se je razgrnila tista dolga, molčeča senca preko doline. Tišina je legla vsenaokrog. in le tupatam je zazvenel zategnjen krik, prihajajoč bogveodkod.

Takrat sem zagledal Cilko. Stopila je izza visokega žita in se je ozrla po strmini navzgor do hruške, pod katero sem počival. In zdelo se mi je, da vidim razločno njene rjave oči, ki so bile polne neke čudne, velike žalosti. Ves njen zagoreli, lepi obraz je bil poln tiste žalosti, ki ji je bila zakopana nekje globoko v mladi duši in se je skrivala pred radovednimi očmi. In vedel sem in sem bil prepričan, da pride Cilka k meni. Oči bo povесila in njene rdeče ustnice bodo izpregovorile tihe besede o grenki žalosti, ki je zakopana že dolgo v mladi duši in žge vse dni in vse noči. Prišle bodo solze, in črne trepalnice bodo zakrile oči. Jok ji bo stresel mehke grudi, in roke bodo zakrile zardela lica; kajti njena žalost je stopila iz duše in je zagledala polna sramu solnčne žarke, ki se smehljajo vseokrog v svoji čistosti in nedolžnosti.

Toda še se je obotavljala in je stala kraj njive. Spet je povесila glavo in je strmela v tla. Napol se je že okrenila, in zdelo se je, da se spet obrne in zbeži za visoko žito. Toda nenadoma je dvignila glavo in se je ozrla na

strmini. Zamahnila je z roko in je privzdignila malce svoje pisano krilo. Potem pa je stopila na breg in je hitela naglo navzgor. Obstala je pred mano in je zasopla. Pogledala me je s svojimi lepimi, žalostnimi očmi in se je nasmehnila v svoji veliki zadregi.

»Vedel sem, da prideš, Cilka,« sem ji dejal. »Videl sem žalost v tvojih očeh in sem zaslutil, da se skriva v tvoji mladi duši nekaj težkega, silnega, ki hoče na dan, da se razgubi med temi radostnimi žarki in se ne povrne nikoli več v dušo. Čakal sem nate, in glej, prišla si, ker mi zaupaš in želiš tolažbe.«

Cilka se je vsedla kraj mene v travo. Z roko si je podprla glavo in je zrla molče tja doli na vas. Nič se ni zgenilo na njenem obrazu. Oči so ji bile suhe, in samo ustnice so se ji stresle tupatam, tiste ustnice, ki so bile nekoč tako polne sladkosti in so govorile samo o sreči in ljubezni, ki je plavala nad daljnim paradižem. Lepe, visoke grudi so se ji dvigale naglo, in roka se ji je tresla.

Položil sem desnico na njeno ramo in sem nadaljeval: »Ne boj se, Cilka! Glej, nekoč sem te videl. Mesec je svetil skozi toplo, šepetajočo noč. Sèm gori od paradiža so prihajale lepe pravljice in so kramljale vseokrog. Ljubezen je šla skozi noč in je budila srca, ki so hrepenela po nji. In srca so se odpirala in so uživala tiste sladke trenutke, ki jih je razsipala ljubezen po svetu ... In videl sem te takrat, Cilka. Zamaknjena si strmela v božji paradiž in si se stiskala k fantu, ki te je objemal s svojo

močno roko. Tvoje oči so bile polne sreče in ljubezni, in niti najmanjše žalosti ni bilo v njih. Smehljale so se in so pile tisto blaženo brezkončnost, ki je dihala sèm gori od paradiza, sanjajočega v svojem najlepšem snu. Videl sem te takrat, Cilka, in moje srce te je vzljubilo zavoljo sreče in ljubezni, ki je spala v tvojih očeh.«

Cilka me je pogledala prestrašena in se je stresla po vsem životu. Dvignila je roko in jo je iztegnila proti meni. »Ah, ne – ah, ne!« je zaklicala s plakajočim glasom, in iz njenih oči so se usule solze. Prijel sem jo za drhtečo roko. »Ne jokaj, Cilka!« sem ji govoril z mehkim glasom. Kajti v duši mi je vstajalo nekaj gorkega, in oči so mi postale same od sebe vlažne. »Ne jokaj, Cilka! Glej, ljubezen, ki je klila v tistih davnih dneh, še ni ugasnila. Skrila se je bogvezakatero goro in se vrne spet ob ranem jutru. In smejala se bo kakor še nikoli, in tvoje srce bo vriskalo z njo. Vse nade se bodo izpolnile in bodo rodile zlate sadove, o katerih si sanjala v svojih mladih dneh.«

Cilka je iztrgala siloma svojo roko iz moje desnice. Obrnila se je vstran in je odvrnila s pretrganim glasom: »Čemu govorite tako? O, saj ne veste ničesar o ljubezni, ki je bila tako velika ... A šla je in se ne povrne nikoli več ... Sama sem jo oskrunila z umazanim grehom, sredi paradiza sem jo oskrunila in sem ubila dvoje src ... O, gorje! Kaj sem storila takrat! ... In nisem umrla, ko sem se zavedla tistega strašnega greha. O gorje!«

Zajokala je na glas in si je zakrila obraz z rokami. Objel sem jo krog vratu in sem jo stisnil k sebi. Naslonila je glavo na moje prsi in je jokala neprestano. In nisem izpregovoril besede; kajti vedel sem, da za tisto boleost ni besede, ki bi jo potolažila, ampak so samo solze, ki ohlapé tisto boleost, ki se je skrivala tako dolgo v mladi duši in se ni upala na dan. Tekle so solze in so bile vroče in bridke. Telo se je treslo sunkoma, in ustnice so ponavljale obupne in brezmiselne besede.

Toda naposled se je pomirila. S predpasnikom si je obrisala rdeče, objokano lice in se je ozrla name s svojimi krasnimi očmi, v katerih je bilo še polno solz. Popravila si je lase, ki so ji silili na čelo in je izpregovorila: »O, le smejite se mojim otroškim solzam! Saj nisem mogla drugače, ker me je zgrabilo tako silovito ... In vi ne veste ničesar. A povedati vam hočem vse, ker znate tako lepo tolažiti. Glejte, moj oče je godrnjal vse dni v svojem pregnanstvu. A govoril je z vami – in zdaj se smeje tam doli na njivi ... Povem vam vse in ne bo me sram. Šla bi k izpovedi, a ne maram. Duhovnik bi zarežal name in bi me zmerjal s surovimi besedami. Pa bi ne bilo tolažbe ... A vam povem vse, vam, ki so tudi vas pregnali iz paradiža in poznate tiste lepe noči, ki sanjajo nad paradižem ...«

Napol se je še obotavljala in je bila vsa rdeča. Smehljala se je v svoji veliki zadregi, in obenem ji je padla še tupatam drobna, svetla solza iz smehljajočih oči. Bila je polna dražesti, da bi jo bil človek gledal vse kratke

trenutke do trde noči in bi jo stisnil sredi čudovite teme na svoje hrepeneče prsi. In šel bi z njo skozi brezkončno noč in bi jo nosil na svojih močnih rokah. V tistem jutru pa bi se vsedel z njo na mehko trato in bi ji gledal v tiste globoke oči, ki so polne sladkosti resničnega življenja. Živel bi spet v paradizu, ki bi prepeval krog mene svoje tihe pesmi. Bolest bi izginila, in tujina bi zatonila sredi veselih žarkov, ki se razgrinjajo kroginkrog, da venčajo s svojim zlatom večno ljubezen.

Pa je pričela s tihim, hlastnim glasom svojo žalostno povest. Paradiz se je dvignil izza meglenega obzorja, in njegove sladke, tople noči so zašepetale. Gledale so njene oči pri odprtem oknu v paradiz, in ušesa so poslušala šepetajoče pesmi, ki so se zibale vseokrog skozi skrivnostno temo. Zvezde so gorele na visokem, čistem nebu, in ljubezen je klicala po paradizu mlada srca. Zašumelo je tam na vrtu in je zašepetalo sladko, zaljubljeno besedo. Bil je Valentin, ki jo je poklical v svoji mladi ljubezni. Pa je šla potihoma doli na vrt in se je oklenila svojega ljubega. In šepetala sta tihe, gorke besede in sta se poljubovala v svoji veliki sreči. Do polnoči sta sedela tam na vrtu in sta poslušala slavca, ki je prepeval nekje tam doli sredi paradiza. Vsa širna noč se je topila v topli blaženosti, ki je dihala skozi vesoljnost; prihajala je sèm gori od morja, ki se je zibalo narahlo in je pljusvalo s prikritim, pojočim žuborenjem ob bele skale.

Valentin in Cilka sta poslušala vsa zamaknjena šepetajočo noč in sta bila vsa zaverovana v svojo lepo, mlado ljubezen. Čutila sta večnost, ki je živela z ljubeznijo v njenih dušah, in poznala nista časa, ki je bežal mimo njiju. Šele pozna ura ju je predramila. V stolpu je bila polnoč, in tedaj sta se ločila. Še enkrat sta se pogledala v vlažne oči in sta si obljubila večno zvestobo. Pa sta odšla z vrta, in ljubezen je šla z njima in jima je prinesla lepe sanje iz paradiža. Dan je prišel in je zatonil; prišla je noč, in zopet sta stopila na vrt, pa sta se poljubovala in sta poslušala zaljubljenega slavca, ki je prepeval tam sredi noči. In vsako noč je postajala njuna ljubezen večja in silnejša; bila je čista in niti najmanjšega greha ni bilo v nji. Bilo ni nečiste misli, ki bi ju bila vznemirila samo za trenutek. Kajti ljubezen je gorela v srcih; gledale so nanjo božje zvezde paradiža, in iz širne noči so prihajali samo mehki glasovi, ki niso poznali greha in gorke strasti. In Valentin in Cilka sta samo sanjala; daleč je še bila noč, ki ju združi v tistem velikem trenutku, ko se izlije hrepeneča duša v vse tiste silne nade, ki tvorijo večno vesoljnost. Niti domislila se nista tistega trenutka, in sta se samo smehljala in sta se ljubila vsak trenutek ...

Pa je odšel Valentin v tihem jutru. Pripel je za klobuk njen šopek in je odšel tja gori, kjer so tekle reke krvi in so šumele z groznim glasom obupne kletve, ki jih je bruhala sveta vesoljnost proti nebu. In izginil je Valentin tam gori; sredi krvavih mlak je izginil in je zatonil za

meglami, za katerimi je stala silna smrt in se je krohotala preklinjajočemu veseljstvu ...

Sedela je Cilka noč za nočjo pri odprtem okencu in je strmela v šepetajočo noč. Mislila je na svojega ljubega in je hrepenela po njem. Vetrec je žuborel skozi noč; a zaljubljeni slavec ni prepeval več. In zdelo se je, da je umrla ljubezen v paradizu. Kajti nič več ni bilo tistega toplega vonja, ki se je širil toliko noči preko zemlje. Samo hrepenenje je dihalo vseokrog, in srce je drhtelo in je bilo bolno, tako težko bolno! Saj ni bilo več njega, s katerim so šle njene krasne nade in njena velika ljubezen. Vrt je sameval tam doli pod okencem in je šelestel žalostno sredi samotnih noči. In zvezde so gorele dolgočasno po sivem nebu, in bilo ni več dehtečega diha, ki je vel nekoč skozi paradiz.

A neke noči je zaklicalo spet doli na vrtu sladko, zaljubljeno besedo. Cilka se je zgenila vsa vznemirjena in je poslušala. Zdelo se ji je, da sanja. Kajti razločno je slišala glas svojega Valentina. Tudi črno postavo je videla, ki je stala nepremično tam pod široko trto. In bilo ji je jasno vse – vrnil se je Valentin, ker ga je poklicalo njeno silno hrepenenje, vrnil se je na to krasno, tiho noč, da jo objame v svoji veliki ljubezni.

In Cilka je hitela na vrt. Vse njeno telo se je treslo v silnem hrepenenju in sladkem razkošju. Oči so ji gledale v temo, a niso spoznale črne postave, ki je razprostrla roke in jo je objela. Čutila je gorko sapo, ki ji je dahnila

na njena vroča lica; čutila je razpaljene ustnice na svojih, a ni se zavedla. Z vso svojo mlado, leto dni zadrževano strastjo se je oklenila fanta, ki jo je prijel okrog pasa in se je zgrudil z njo na mehko trato.

»Cilka, leto dni te ljubim z vsem svojim srcem in hrepenim po tebi«, je govoril fant s pretrganim, vsled strasti tresočim glasom. »Glej, jutri odidem tja, kjer je smrt doma ... A ne morem prej, dokler te nisem objel in okusil sladkosti tvojega telesa ... O, ljubim te, Cilka, tako močno te ljubim!«

Za trenutek se je vrnila Cilki zavest, in spoznala je, da ta fant ni Valentin, ampak sosedov sin, ki je vedno gledal za njo z zaljubljenim pogledom. Zdrznila se je in se je hotela iztrgati iz njegovih rok, a ni imela več toliko moči. Bila je še vsa omamljena od tistega silnega razkošja, ki jo je navdalo s svojo onemoglostjo, da je slonela brez volje in zavesti v fantovem naročju. Pa niti ni slutila, kaj se je bilo zgodilo z njo. In fant jo je poljuboval in jo je stiskal v svoji razpaljeni strasti k sebi in je govoril brezmiselne besede ...

Zaječalo je sredi vrta nekaj prikritega in je zašumelo med gosto trto. Stresnilo se je in je vzdihnilo sem gori od paradiža. Zdelo se je, da je bežalo nekaj skozi noč, bežalo preplašeno in se je skrilo tam doli sredi teme. In tisti glas je ječal sredi paradiža, in vsa noč se je vznemirila. Zašumel je veter med spečim drevjem, in listje se je streslo z glasnim šumom.

Cilka je bežala v hišo. V svoji sobici se je vrgla na tla in se je prijela za glavo. Kajti hipoma se ji je vrnila polna zavest, in groza ji je stisnila srce. Zavedela se je groznega greha; zavedela oskrunjene ljubezni, in kri ji je zastala v žilah. Ležala je tam na tleh in je zdihovala do belega dne. Pulila si je lase, a strašnega, divjega obupa ni bilo konca. Vse dni in vse noči jo je peklo v duši, in hodila je okrog in je ječala venomer. Pisala je Valentinu in mu je povedala svoj greh. A dolge dni je molčal Valentin. Na-
posled pa ji je odpisal pismo, v katerem ji je odpustil vse in jo je prosil za njeno ljubezen, ki je pač gorela samo za njega. A Cilka si ni odpustila greha, ker se je smatrala za ničvredno pred Bogom in ljudmi. Hodila je okrog s svojo bolestjo in ni govorila z nikomer. Pa tudi Valentinu ni pisala več, dasi jo je rotil v vsakem pismu, da naj pozabi tisti greh in se vrne k ljubezni, ki ni ugasnila niti za trenutek.

Pa je prišla groza iz juga. Stotisoč silnih pošasti se je valilo preko paradiža s svojim blaznim krohotom. Kri je brizgnila iz odprtih ran in je pričela teči v širokih potokih preko smejočih vinogradov in solnčnih gričev. Zemlja se je odpirala in je zevala nenasitno proti nebu. A iz vsakega žrela je brizgala kri in je zalivala širni paradiž. Dim in smrad sta se valila preko božje zemlje in sta razrušila v prah in pepel brezkončni paradiž, domovino izgnancev in brezdomovincev. In bilo ni kletve, ki bi ne bila vpila z obupnim glasom tiste dni preko umorjenega

paradiža; in bilo ni srca, ki ni umrlo takrat s svojimi velikimi nadami, s svojim silnim hrepenjem ...

Videla je Cilka grozo in jo je okusila. Siromaštvo je videla do skrajnega konca. Bežali so mimo nje z divjim krikom izgnanci in brezdomovinci. Padali so na oskrunjena tla svojega paradiža in so jih poljubovali in močili s solzami svoje neskončne bolesti. Krik je napolnil ozračje, nasičeno z groznim smradom in divjimi kletvami. A pošasti so drevile preko paradiža in so podile izgnance; do daljnih mej so jih preganjale in so se vrnile potem v umorjeni paradiž. In tonili so izgnanci in brezdomovinci v mrzli tujini. Izginili so v brezkončnosti; samo njihov krik še zveni iz zapuščenih krajev, in njihove solze se še svetijo, ko se ozre solnce s tujega neba in se nasmeje za trenutek ...

V daljnem mestu je zagledala Cilka na ulici Valentina. Opiral se je na palico in je bil bolan. Cilka je zakričala in je hotela hiteti k njemu. A hipoma se je zavedela svojega greha in je zbežala v samotno ulico. Pa je jokala pri belem dnevu skozi mesto. Silno je bilo hrepenenje v njeni duši, in srce ji je hotelo počiti. In jokala je vso pot do samotne vasice, kjer je našla z očetom in materjo pri kmetu varno zavetje. Saj je vedela – nikoli ne bo več skupaj z Valentinom, pa če je ljubezen v njenem srcu še tako velika. Greh je oskrunil tisto lepo, čisto ljubezen, in kamor je posegel greh, tam ni več sreče in ljubezni. Samo solze so, ki padajo iz oči noč in dan, da bi oprale

tisti črni greh. A vse solze teko zaman. Kajti greh ostane črn in ljubezen na veke oskrunjena. Paradiž je izgubljen na veke in življenje izgubljeno in brez cilja; in poti ni več, ki bi peljala nazaj, kjer plakajo mladi dnevi v svoji čistosti in nedolžnosti. Človek gleda samo še v tuje nebo in posluša v samotni, mrzli noči, če ne gre že smrt preko šume. Nekaj tihega, prikritega bi vzdihnilo sredi noči; zvezde bi se zgenile za trenutek, in smrt bi odšla s svojimi neslišnimi stopinjami. In človek bi ležal tam v črnem grobu – in ne bilo bi več gorke bolesti. Mir bi šepetal vseokrog in bi se smehljajal s svojim svetim smehljajem ...

Cilka je končala svojo povest. Zamrle so njene zadnje besede v bolestem vzdihu, ki se ji je izvil globoko iz duše. Roke je stisnila k grudim in me je gledala s svojimi solznimi, žalostnimi očmi. Bilo je v njih toliko trpljenja in silnih muk, da se mi je smilila do dna srca. Prijel sem jo za roko in sem ji pričel govoriti besede, polne tolažbe in usmiljenja.

»Cilka, vse si mi povedala. Razodela si mi najskrivnejši zdihljaj v svojem srcu, in bilo te ni sram niti za trenutek. Zavedaš se greha, ki si ga bila storila v čudni noči, ki te je zapeljala s svojo silno strastjo. A jaz ti rečem, Cilka – poglej mi naravnost v oči in ne boj se ničesar!«

Dvignila je svoje črne trepalnice in se je ozrla vame. In gledal sem ji v oči, v katerih je bilo polno čudežne toplote in gorkega hrepenenja. Žalost je spala v njih, in bile so tako krasne sredi svojih solz, da bi jih človek

poljubil z vso ljubeznijo svojega srca. Sveža čistost se je smehljala v njih, in greha, tistega nizkega, pohotnega greha ni bilo nikjer. Bile so kakor dve zvezdi daljnega paradiža, ki sta ugasnili že davno daleč tam doli na jugu.

»Cilka, rečem ti: vstani in pojdi v mesto k Valentinu!« sem ji dejal in sem še vodno strmel v tiste čudežne oči. »Ko sine jutro, se napravi in pojdi k Valentinu! Čaka te tam s svojo veliko ljubeznijo in trpi, ker tebe ni k njemu. Bolan je in hrepeni po tebi ...«

Gledala me je s široko odprtimi očmi, in njena roka se je tresla. »K Valentinu naj grem?« je odgovorila z začudenim glasom. »Toda moj greh? – Glejte, jaz nisem vredna, da se dotaknem njegove ranjene roke. Kajti prelomila sem besedo in sem oskrunila sveto ljubezen ... O, ne morem, ker ga ljubim preveč! Ne morem ...«

Spet je pričela ihteti in je zakrila obraz z rokami. »Ne jokaj, Cilka!« sem ji govoril in sem ji položil roko na glavo. »V ranem jutru boš vstala in pojdeš v mesto iskat Valentina. Čemu govoriš o grehu? Glej, gledal sem ti v oči in sem iskal v njih greh, a ga nisem našel nikjer. Čemu govoriš potem o grehu? – Verjemi mi. Cilka, stotisoč grehov se reži po svetu brez kazni. Ljudje se love za njimi in se naslanjajo z njimi pri belem dnevu. Kajti prepričani so, da to niso grehi, ampak samo nedolžne stvarice, ki so potrebne za njihovo življenje ... Čemu govoriš o svojem malem grehu? Zapeljal te je trenutek s svojo mamljivostjo, in niti zavedala se nisi, kaj da si

storila. In ko je bilo že vse končano, si se domislila, da si grešila grozno pred svojo ljubeznijo. In trpela si in si delala pokoro dolge dni. A edini človek, ki ima pravico soditi tvoj greh, ti je že davno odpustil, ker je poznal tvojo ljubezen, ki ni zmožna greha. In ljubil te je kakor takrat in je hrepenel po tebi in hrepeni še danes ... Vstani in pojdi k njemu! Gledal sem ti v oči, pa nisem videl v njih greha nikjer. Samo nedolžnost sem videl in čistost, po kateri hrepeni tvoj ženin. Povede te sredi tihega dne v paradiž, in tam bodeta živela kakor takrat, ko so peli še stari slavci svoje glasne pesmi. Prišlo bo življenje, tisto lepo življenje, ki ne pozna temnih senc in žalosti. Vzklilo bo iz večne brezkončnosti in ga ne bo nikoli konca. Objelo bo vaju, in močna bosta, da bosta sezidala spet paradiž, ki ječi zdaj sesut ob plakajočem morju. Verjemi mi, Cilka – paradiž ne pozna greha; paradiž pozna samo odpuščanje vseh tistih neumnih, nesmiselnih grehov, ki so jih bili nekoč zagrešili krivi preroki s svojo hinavščino in licemerstvom ... Vstani, Cilka, in pojdi k Valentinu! Paradiž te kliče in ti je odpustil že davno tisti mali greh. Gorje tebi, ako ne slediš tistemu klicu! Kajti pregrešila bi se nad paradižem in narodom, ki izteza pred svojo smrtjo roke proti mladim močem, v katerih živi njegovo življenje in sreča. Gorje bo tebi, Cilka, ako zatisneš ušesa in ne poslušáš tistega klica!«

Cilka je zdrknila pred mano na kolena in je zgrabila moje roke. Naslonila je nanje svoj vroči obraz in

je zaihtela na glas. Toda samo za trenutek. Kajti že v naslednjem hipu se je dvignila. V njenih očeh ni bilo več žalosti; zadnje solze so še visele na drhtečih trepalnicah, in po vsem obrazu se ji je bila razlila neka čudna, velika radost. Grudi so se ji dvigale naglo, in roke so se ji tresle. Pogledala me je s svojimi živimi očmi in se je nasmehnila.

»Pojdem,« je rekla z odločnim glasom. »Zarano vstanem in pojdem k Valentinu ... Povejte mi, kdo ste vi, ki govorite tako resnične, svete besede? Spomnila se bom vas, ko pride tisto življenje, ki ga prerokujete. Spomnila se bom vas in vas bom ljubila ...«

Kmetje na njivi so jo klicali z glasnim vpitjem. Cilka je zamahnila z roko in se je ozrla doli na polje. »Pojdi, Cilka, ker te pogrešajo. A ne izgubi nikdar vere v ljubezen, ki odpušča vse zaradi našega paradiža, ki so ga oskrunili. In ko bodo prepevali spet slavci onkraj vinogradov in bodo žgoleli škrjanci nad njivami, se spomni za trenutek mene. Okleni se svojega moža v gorki ljubezni sredi paradiža in se spomni mene, ki so me ogoljufali krivi preroki za vso mladost in za ves paradiž ... Pojdi, Cilka, ker slovo od tebe je polno žalosti in bridkosti, vstajajoče iz nezaceljenih ran.«

Cilka me je pogedala s svojimi krasnimi očmi in mi je stisnila roko. Ustnice so se ji tresle, a vendar niso izpregovorile besede. Za trenutek je vstala spet žalost v njenih očeh. Toda Cilka se je nasmehnila in se je

okrenila. Stopila je po strmini navzdol. Toda tam ob visokem žitu se je ustavila in mi je mignila trikrat z roko. Potem pa je izginila. In čez nekaj časa se je oglasila izza žita tiha pesem, polna hrepenenja in južne toplote. Zvenela je preko tuje dolinice, ki je strmela sredi ogromne sence proti visokemu nebu, ki se je smehljalo nad njo. In tišina se je razgrinjala vseokrog, in le pesem je šepetala, in srce je hrepenelo in plakalo po izgubljenem paradižu.

In tista ogromna senca se je gostila vedno bolj. Gozd za mano je pričel šumeti s svojim zategnjenim, dolgotrajnim glasom. Široke veje nad mano so se stresle, in tam vrh visokega hriba je ugasnilo solnčno zlato. Mrak je zakril dolinico, in bele hišice so zatonile v njem. In po vsej okolici je legel mir, tisti mrzli, neprijazni mir, ki ga je polna brezkončna tujina. Človeka zazebe v dno duše, in bridkost prihaja od vseh strani. Kam greš nocoj na to mrzlo noč, ko se ne ozre niti božja zvezda z neba nate? Stotisoč je potov in steza, a vsi poti in vse steze vodijo nekam daleč, kjer ni ljubezni in paradiža, domovine izgnancev in brezdomincev. A ljubezen in paradiž sta tako daleč, da ju ne dosežeš več v svojem življenju ...

Ostal sem in sem se napotil skozi mrak. Luči so se vžigale druga za drugo v tistem selu. Razsvetljena okenca so strmela v mrak in so se čudila. In pri okencu je slonela deklica in je preštevala zvezde. Smehljala se je s svojim lepim smehljajem, in v očeh ji je bilo polno radosti. Glej, zvezde se gostijo vedno bolj in se leskečejo.

Družijo se v svetlo pot, ki prereže hipoma jasno nebo od severa do juga. In Cilka ve, kam vodi tista pot. Saj so jo napravile božje zvezde samo zanjo in so ji pokazale v blaženem trenutku. Tam doli se konča pot, kjer so zatonile gore v brezkončnosti. Paradiž se smeje tam in prepeva sredi svoje krasne noči. Ljubezen hodi preko njega, večna ljubezen, ki je ne more oskruniti nihče ...

In Cilka hodi tam in plaka v svoji veliki sreči. Noč hodi z njo in zlate zvezde, ki so jo pripeljale v izgubljeni paradiž po svojem blestečem, v nebo izklesanem potu ...

8. Dora.

I.

Na vrhu ploščatega hriba stojé taka velika, prostorna poslopja, podobna zanemarjenim kmetskim gradovom. Vseokrog jih obdaja košato sadno drevje, prehajajoče v gosto zarasli gozd, ki se spenja više, vedno više in se konča visoko tam gori ob zelenih senožetih. Tišina in večni molk se razprostira okrog tistega poslopja, živina hodi leno in molčé iz ogromnega hleva in se vrača ob večerih tiho v svojo stajo. In pastir ne zavriska in ne zapoje. Glavo poveša in misli bogvekaj. Šele tam gori na senožeti se oddahne globoko in zakliče veselo besedo v prostrani svet. Oči se mu zaiskré; kajti zagledal je tam ob visokem plotu mlado pastirico. Njeno pisano krilce je mignilo v solnčnih žarkih, in med visoko travo so se zasvetile njene gole, od rose mokre noge ... In gospodar tam doli na kmetskem gradu ne izpregovori ves dan besedice. Po dvorišču hodi in po širnih njivah; a njeov obraz je mračen in nič se ne zgane na njem. Temne,

globoke oči strmé v svet in se ne čudijo ničemur; niti visokemu žitnemu klasju, ki valovi in poje v jutranjem vetru. Samo za trenutek se nasmejejo njegove ustnice, in v očeh se zasveti nekaj gorkega, otožnega. Šla je mimo plahih korakov devojka iz sosedne vasi. Njen obraz je rdeč in poln sramu in straha; a njeno okroglo, zdravo telo polno življenja in izzivajoče mehkode. Gospodar zre za njo in se smehlja. A devojka beži in izgine za visokim drevjem. In spet se razprostira nad kmetskim gradom molk in skrivnosten, plašen mir. Gospodar se vrača domov; stopi v hišo in sede za mizo. Z roko si podpre glavo in strmi predse, pa misli bogvekaj.

In gospodinja – suha, brez mesa in strasti. Rame so se ji vpognile naprej in grudi posušile že davno. Dva šopa las sta ji že osivela na glavi, in oči so ji udrte in ji gledajo izpod čela. Ničesar ni v njih, kar bi človeku zbudilo samo za trenutek lepo misel na davno ljubezen tihe mladosti. Oči zro izpod čela, in v njih ni življenja niti zlobe. Brezzoba usta se ne odpro, da bi izpregovorila božjo besedo. In hodi iz dvorišča v kuhinjo s počasnimi, drsajočimi stopinjami, in njeno suho, smešno telo se ziblje sunkoma.

Čudne reči se godé v teh kmetskih gradovih. Pri belem dnevu hodijo strahovi tam gori in plešejo po širnem dvorišču. Gospodinja je čarovnica, ki se ženi vsak dan z drugim zlodjem. A gospodar je zadovoljen s tem, ker mu prinašajo zlodji vsak dan prgišče cekinov.

Zato je podnevi vse tako tiho tam gori; kajti zlodji so zaradi svoje pohotnosti tako nervozni, da ne prenesejo pri belem dnevu nobenega šundra. A ponoči pride tisoč strahov iz vseh strani sveta. Pa prepevajo in plešejo krog samotnega kmetskega gradu in obhajajo svatovščino. Kajti v hiši se objemata gospodinja in zlodej; a v čumnati poljubuje gospodar krasno devojko, ki jo je pripeljal iz belega mesta. In groza se razgrinja po vsej okolici. Po pokopališču plakajo mrtvi o polnoči zaradi sramote in silnega greha, ki praznuje na kmetskem gradu svoj praznik. Zvezde se utrinjajo vsepovsod; kajti nebo se joče nocoj nad pohujšanim človeštvom. In kmete tlačijo vso noč divja mora v njihovem težkem spanju, ker greh na kmetskem gradu je tako velik, da ga čuti vsa okolica. Lasje se ježijo na potni glavi; iz ust prihajajo grgrajoči glasovi, in oči strmé v strašni grozi v črno temo, ki se razgrinja kroginkrog. Kmetice kričé v svojih divjih sanjah in se križajo. A mlade devojke se skrivajo za debelo odejo. Z rokami si tiščijo bele grudi; kajti sredi noči se je zbudilo v duši neko silno, gorko hrepenenje, in v srcu je vstala neka čudna, mehka sladkost, ki kliče mlado ljubezen. In devojke se smehljajo. Kajti ljubezen je lepa in v ljubezni ni strahov. Sama radost je in gorka sreča, ki greje tako prijetno sredi mladih dni ...

Ležal sem na skednju kmetskega grada v dišečem senu. Kroginkrog je strmela vame črna tema; le skozi ozko špranjo tam na strehi je gledala name božja zvezda

in se je tresla, kakor da bi jo zeblo sredi hladne tujine. Tišina je ležala širom okrog; tista čudna, nemirna tišina, ki ne prinese upanja in prijetnih sanj. Človek čuti svojo utrujenost, pa se mu ne ljubi, da bi se premaknil. Oči skelé in po glavi šumi; in tam koncem teme se zibljejo drobne lučice in plešejo kakor male veše. In človek si zaželi strahov, da bi zatulili krog njega svojo pesem in bi ga kratkočasili. Zaželi si zlodeja in čarovnice, da bi se objela v svoji peklenski ljubezni in bi kramljala pred njim v svoji zaljubljenosti. Mlade devojke iz mesta si zaželi, da bi naslonil v njeno naročje svojo težko, trudno glavo in bi zaspal in se ne zbudil nikoli več. A bilo ni strahov in zlodja in čarovnice – mir je ležal po vsem kmetskem gradu, in v tem miru je bilo polno mrzlega nepokoja, da so oči zaman gledale na zmrzlo zvezdo in so klicale spanje.

Zgenilo se je nekaj po brezkončni temi, kakor da bi bile segle nevidne roke med njo in jo razdelile. Za trenutek je šinilo nekaj svetlega, jasnega od samotne zvezde nad špranjo, in razlilo se je z gorko lučjo po črnem skednju. Trudne oči so se morale zapreti, ker niso mogle prenesti te blesteče svetlobe. A vendar so še videle pred sabo paradiž, ki se je bil dvignil tako nenadoma pred njimi. Velike, sanjajoče zvezde so se zasmejale po toplem nebu; veseli črički so zapeli po kraških obronkih, in sem iz dalje je prihajalo ubrano fantovsko petje. Ležali smo takrat trije mladi ljudje na senu kraškega hleva. Bilo ni

teme takrat, ker so gledale skozi velike špranje vse zvezde na topli hlev. Dora se je smejala kakor razigran otrok, in prijatelj Leskovec je že smrčal, ker se ga je bil nalezal nekrščansko.

Dora se je smejala neprenehoma. »Ali si videl kovača?« je govorila s svojim smejočim glasom in me je dregala. »Oči so se mu izbulile in po obrazu so mu tekle potne srage, ker ga je kuhala ljubezen. Oj, bil je tako zanimiv in izviren v svoji ljubezni! Ali si ga videl?«

»Seveda sem ga videl in sem se mu smejal,« sem odgovoril zaspano. »Bodi tiho že enkrat! Pozno je, in zjutraj bo treba zgodaj vstati.«

Dora je umolknila, in njena roka je izginila v temi. Toda že čez tri trenutke je prasnila spet v smeh in me je dregnila. »Ta kovač, ta čudoviti kovač mi je ponujal vse svoje premoženje, če bi ga hotela ljubiti. Hihi – kovač! ... Ali ni zanimivo? Ušli smo mu in zdaj nas išče po celem svetu in preklinja, da se utrinjajo zvezde. Mi pa ležimo lepo na senu in se smejemo – hihi ...«

Smejala se je tako glasno, da je umolknil prijatelj Leskovec v svojem smrčanju. Zastokal je in se je obrnil na drugo stran. Toda predramil se ni iz svoje nekrščanske pijanosti. Čudno dekle je bila Dora – smejala bi se rada vse svoje življenje in še celo v tej lepi, topli noči bi se rada smejala, dasi je zamudila vlak in je morala ležati na kmetskem hlevu. Pa še na misel ji niso prišle neprijetnosti, ki jih ima zaradi tega. Samo na kovača misli, ki

se je zaljubil v njo v kraški osmici, ker je bil pijan. Star je bil že kovač in samec. A vendar še krepak dedec in ves zalit s krvjo. Hodil je ponosno in je lovil v temnih, samotnih mestnih ulicah mlada dekleta. Njegove oči so se smehljale vedno, in neprenehoma je gladil svojo okroglo brado. Sedel je v kraški osmici poleg nas in je jedel in pil. Dora je brila z njim svoje vesele norce, in kovač je rdel vedno bolj. Njegove debele, mesnate roke so se tresle, ko se je doteknil tupatam Dorine obleke.

In zbudila se je ljubezen, ker je bilo vino močno in težko. Kovaču so postale oči vlažne, in z jokajočim glasom je govoril Dori zaljubljene besede. A Dora se je smejala in ga je vlekla. Čedno dekle je bila Dora in vredna velike ljubezni. Samo preveč vesela in lahkomiselna. A slaba ni bila, in tudi strasti ni poznala. Velika družba je bila v osmici. Prepevalo se je, da je zvenelo preko Krasa. A najlepše je pela Dora s svojim zvonkim, čistim glasom. Njen bledikasti obraz je postal rdeč, in njeno, v belo obleko zavito telo, je bilo tako nežno in prijetno, da so se izbulile zaljubljenemu in pijanemu kovaču oči. Jecal je in prijemal neprestano Doro za njene gladke roke.

A Dora se mu je samo smejala in mu je stiskala roko. Prišla je noč, in vsa družba je bila odšla na postajo, da se odpelje z zadnjim vlakom. Z Doro sva zaostala, ker sva se hotela iznebiti pijanega kovača, ki se je naju držal kakor nadležna muha. Šli smo skozi molčečo kraško noč po kameniti poti. Hodili smo semintja zaradi kovača in

smo zamudili vlak. In ni preostajalo drugega, kakor da smo šli na samotni kraški hlev in smo se vlegli v seno. Kovač se je izgubil sredi teme; razločno smo slišali njegovo preklinjanje, in Dora se je smejala neprenehoma, ker se ji je dopadlo vse. Pa niti pomislila ni, da mora ležati na senu med dvema moškima, in niti sramovala se ni.

Pozna je že bila ura, in zvezde so postajale vedno svetlejše. Topla noč je dihala vseokrog po Krasu. Črički so potihnilo, in seno je dehtelo s svojim prijetnim vonjem. Dora se ni več smejala. Njene oči so postale težke in trudne. Zavila se je tesno v plašč in je zamahnila z roko. Potem pa je bila mirna. Njena desnica se je doteknila moje glave in me je pričela božati po laseh. Toda samo za nekaj časa. Kajti Dora je vzdihnila in je umaknila roko nazaj. Potem pa je zaspala.

In topla noč je dihala naprej. Zvezde so se tresle in so zrle s svojimi prijaznimi očmi skozi velike špranje. Gledal sem Doro, ki je spala nedaleč od mene. V nedoločnem svitu se je videl njen beli obraz; njene polne, napol odprte ustnice so se smehljale. Črne, dolge trepalnice so ji zakrivale oči, in po vsem obrazu je bil razlit mir, tisti veliki, otroški mir, ki se ga ne upa skaliti nihče. Njeno rahlo dihanje se je treslo kraj mene, in od nje je prihajalo nekaj sladkega, gorkega, ki je bilo vse polno deviške čistosti in lepote. In človek se je smehljaj, in v duši mu je bilo tako mirno in brez želja, da je zaprl oči in je sanjal

tiste sanje, ki so plavale nad Dorino glavo. Sklonil sem se k njeni roki, ki je počivala kraj mene na senu, in sem pritisnil na njo svoje drhteče ustnice. Dora se je stresnila komaj slišno in je vzdihnila. Toda že v naslednjem trenutku je mirovala spet in je sanjala dalje.

Bilo mi je, kakor da so se nagnile zvezde niže in so obvisle tik nad streho. Smehljale so se in so trepetale v svojem božjem svitu. In skozi noč je šepetalo in se je zibalo; mehke, nedolžne pravljice so spele skozi noč in so kramljale. A v njihovem šepetanju je bilo toliko miru in čiste prelesti, da je zastalo srce in je poslušalo. Oči so se zaprle, in spanje je objelo vse telo. Samo duša je še bdela in je poslušala tisto sladko, nedolžno šepetanje, ki se je zibalo nad vsem Krasom. Bilo je brezkončno in se je topilo s sanjami, ki so nas zabavale vso noč s svojim smehljajem ...

A v samotnem kmetskem gradu ni sanj in veselih pravljič. Noč je težka in leži na duši kot môra. Od sena prihaja neprijeten, dušeč vonj, in nič se ne zgane v tej težki noči. – Utrujene oči ne čutijo zaspanca in strmé tja na konec noči, kjer je izginila zadnja sled šepetajoče noči, ki jo je pričaral prijeten spomin sèm v mrzlo tujino ... In spet je gledala name tuja zvezda s svojim zmrzlim svitom. – Mraz je vel skozi prostorni hlev, in glupa tišina se je režala vseokrog. In človek se je čutil tako zapuščenega in nesrečnega, da je dvignil pesti in je pričel preklinjati. Čula je zvezda tiste kletve, pa se je

umaknila od špranje – in videlo se ni več razen svoje zapuščenosti in nesreče.

»Dajte nam nazaj paradiž, ki ste ga nam ukradli v svoji prešerni zlobi! Stotisoč izgnancev hodi skozi brezkončno noč in vpije svoje hripave in mozeg pretresujoče kletve. Dajte nam nazaj naš paradiž in bodite prokleti zaradi gorjá, ki nam je izsesalo že vse življenje iz telesa! Bodite prokleti, ker ste nas ogoljufali za izveličanje naših duš in ste nas vrgli v brezdno med krvose in kače, ki so nam oglodali že kosti, ki so ostale že davno brez mesa! Bodite prokleti ...«

Kletev je zvenela skozi temo, in pesti so se krčile. A noč je molčala in nič ni odgovorilo s prijazno besedo. Bil je molk, dolg molk – in šele čez dolgo je zapel prvi petelin na dvorišču. Oči so se zaprle siloma, in težak, nemiren spanec se je polastil utrujenih udov. Čudne so bile sanje in so bolele, da sem ječal do ranega jutra ...

II.

Prebudilo me je glasno vpitje, ki je vstalo tam doli na dvorišču. Odprl sem oči in sem pogledal krog sebe. Beli dan je sijal skozi male, okrogle line, in solnčni žarki so se že usipali skozi nje na seno. Vpitje je postajalo vedno glasnejše. Tam doli na dvorišču je kričala ženska, a odgovarjal ji je prešeren in glasen smeh. Stopil sem

k lini in sem pogledal na dvorišče. Tam gori pri vratih je stala gospodinja – suha in razmršena, kakor da se je resnično ženila vso noč z zlodjem. Mahala je z rokami in je kazala pesti. Iz ust pa so se ji usipale goste, lajajoče besede, katere tako težko razume izgnanec iz kramlja-jočega juga. Nedaleč tam ob zidu pa je slonela mlada, malce debelušna ženska in se je smejala. Njeni črni lasje so bili razpuščeni in so padali po hrbtu. Oblečena je bila samo v spodnje krilo, in izza belih, lepo izdelanih čipk so ji gledale okrogle, kakor sneg bele grudi. Obraz ji je bil zardel in poln, in oči so se ji smejale in so gledale škodoželjno na suho, starikavo žensko potvaro.

Zdrznil sem se in sam sebi nisem mogel verjeti. Kajti tam doli je stala, naslonjena na zid, s prekrižanimi rokami – Dora. Zredila se je bila in je bila še lepša kakor tisti dan v kraški osmici. A njen obraz ni bil več tako otroško-vesel kakor tiste dni. V svežem zraku mrzle tujine je postal okrogel in poln. V očeh pa ni bilo več tiste razigrane, nedolžne veselosti, ampak iz njih se je smejalo nekaj nizkotnega, lokavega.

Naglo sem stopil po stopnicah na dvorišče in sem obstal kraj Dore. Zagledala me je in se je začudila. Spoznala me je in se je zgenila. Za trenutek je postal njen obraz še bolj rdeč, in povabila je oči. Naglo je zakrila z rokami svoje grudi in se je ugriznila v rdeče, polne ustnice. Za hip jo je obšel čut sramu, in v duši se ji je zgenil spomin na ono krasno, toplo kraško noč, ki je

bila polna čistih in nedolžnih pravljic. Stresla se je in se ni upala dvigniti oči. Toda samo za trenutek. Kajti nenadoma se je zasmejala in me je pogledala s svojimi krasnimi, lokavimi očmi. Prijela me je za roko in je izpregovorila s svojim veselim, zvonkim glasom.

»Ti si tukaj? Glej no, kakšno svidenje! ... Pa da moraš priti ravno zdaj, ko nisem še imela časa, da bi se napravila. Čudno, čudno ... Ona stara čarovnica me je kar vrgla iz postelje. Ali jo čuješ, kako laja? Zlodej jo je menda zlasal ponoči, da se tako usaja ... Saj pravim – tako svidenje!«

»Glej ga!« je zavpila gospodinja in je stopila tri korake bliže. »Pa si ji prišel na pomoč? Ha? – O, seveda – podobna sta si drug drugemu. Dva potepenca, ki ju je kaznoval sam Bog, pa ju je poslal v svet, da živita v svoji hudobnosti ... Pojdi stran od nje! Vsa je polna gob in nečistosti! Sinoči si se mi zdel pošten, pa sem ti dala večerjo in prenočišče. Zato ti pa rečem: stopi stran od nje – od nečistnice, prešestnice, ki je vsa garjeva! Dolge dni sem jo redila, pa nisem vedela, da imam strupenega gada v nedrih ... O, hudoba, da bi ti zavil sam vrag tvoj vrat in bi ti iztrgal tvoje prešerne prsi od telesa, da bi jih požrle vrane! Prešestnica, iztrgam ti hinavske oči in jih poteptam kakor smrdečo golazen ... Čakaj, čakaj!«

Ženska je zavreščala in je stopila tik pred Doro. Njene grozne, globoko udrte oči so sršele, in na brezbarvnih, suhih ustnicah so ji stale belkaste pene. Prsi so se ji

bile udrle še bolj, in sopla je pretrgoma in sunkoma. Že je dvignila roke in je skrivala prste, da bi zasadila svoje nohte v Dorino meso. Dekle je zavrisnilo in se me je oklenilo krčevito z obema rokama.

»Kaj? Ti jo hočeš braniti?« je zavreščala gospodinja samotnega kmetskega grada. »Ali te ni sram? Nečistnico braniš, ki je še vsa topla od greha, pri katerem sem jo zasačila. Splazila se je ponoči v posteljo mojega moža, kakor kača se je splazila, da bi ugriznila s svojim strupenim zobomi ... Pa sem jo zasačila in sem jo prijela za tiste dolge, vražje lase in sem jo vrgla na dvorišče, da jo ubijem kakor kačo ... Pa jo hočeš braniti – to nečistnico hočeš braniti ...«

Beseda ji je zamrla na jeziku. Kajti hipoma je prihitel na dvorišče gospodar. Bil je visok in rejen človek, zagorelega, krasnega obraza. Vse moči trdnega moža so še bile v njegovih ravnih, ponosnih udih. Temne in mirne oči so pogledale za trenutek na Doro in so se nasmehnille. Pogledala je iz njih velika ljubezen in se je zasmejala za hip. A zopet se je skrila za prazno temo, in oči so se zasvetile v silnem sovraštvu, ko so obvisle na vreščeči ženski.

Gospodar ni izpregovoril besede. Nenadoma je zgrabil ženo okrog pasa in jo je dvignil. Mirno se je obrnil in jo je nesel v hišo, dasi je vpila na vse pretege in se je zvijala. Izginil je z njo za visokimi durmi – in čul se je

samo še glasen ropot, kakor da bi bil nekdo loputnil na vso moč vrata.

Doro je minil ves strah. Zasmejala se je na ves glas in je tlesnila z rokami. »Ali jo je!« je dejala vsa vesela. »Bo vsaj tiho in ne bo več brusila svojega strupenega jezika ... Hm, pa da si moral priti ravno danes,« je rekla in me je pogledala s svojimi veselimi očmi. »Bog ve, kaj si boš mislil o meni! A rečem ti – vsega je kriv tisti kovač. Ali se ga še spominjaš? V kraški osmici se je zaljubil vame. Pa sem mu ušla, in kovač je preklinjal in me je iskal vso noč po Krasu. Ali se še spominjaš? – I, no – enkrat sem zbežala pred njim. A drugič sem bila bolj pametna. Šla sem z njim, ko so nas zapodili iz paradiža. Tam doli v mestu sva živela in sva se imela dobro, ker je imel kovač zadosti cekinov. No, prišlo je tako. Kaj si moreš?«

Gledala je vame in mi je mežikala. Bolest me je dušila, da nisem mogel izpregovoriti besede. Še enkrat je šinila mimo mene topla kraška noč s svojimi velikimi zvezdami in nedolžnimi pravljicami. In seno je dehtelo, in vsa širna noč je šepetala. Od sladkega, lepega telesa, ki je spalo tam na senu svoje otroško spanje, je prihajalo nekaj gorkega, čistega. Svetost deviških misli se je razgrinjala vseokrog, in božje zvezde so kramljale z njo svoje neme, brezkončne besede ... A prišel je dan; v enem samem, groznem trenutku se je razsul paradiž. Padle so zvezde z neba in so zatonile za tulečim morjem. In s paradižem so bile umorjene nedolžne kraške

pravljice, in umazane, po blatu nečiste vsakdanjosti smrdeče roke so jih zakopale in so navalile na njihov grob težko kamenje, da se ne zbudé nikoli nikoli več ...

»O, Dora, čemu ti je bilo treba vsega tega? Glej, v tvojem razigranem veselju je bilo nekoč toliko moči, da se ni upal greh niti oddaleč k tebi. Bila si trudna in strahu ni bilo pri tebi. Čemu si padla tako globoko? Glej, srce se mi trga, ko se domislím tiste krasne kraške noči. Poljubil sem ti roko, ko si spala in si se smehljala sredi svojih veselih in čistih sanj.«

Dora me je pogledala in je stisnila ustnice. Oči so ji postale vlažne, in glava se ji je sklonila. Toda nenadoma je udarila z boso nogo ob zemljo in je zamahnila z desnico. »Čemu govoriš tako?« je rekla nevoljno. »Zakaj so nas pa pregnali iz paradiža? Glej, nikoli bi ne bila živila s kovačem. A v tujini sem bila sama in zapuščena. Niti smejati se nisem mogla več ... Pa je prišel kovač in me je tolažil z lepimi besedami. Zaljubljen je bil vame in me je imel rad. Denarja je imel zadosti, pa sva živela skupaj veselo in zadovoljno. Ker so nama ukradli paradiž, sva hotela uživati drugega, ker brez paradiža je nam nemogoče živeti. A naglo je bilo vsega konec. Kajti sredi črne noči je umrl kovač. Zadela ga je kap, ker je imel preveč krvi. Sama sem bila na svetu in sem hrepenela po paradižu. Pa je prišel gospodar tega samotnega kmetskega grada in me je pripeljal sem. Živila sem lepo, ker mi je dajal denar. Gospodinja ni slutila ničesar, ker me je

smatrala za bogato gospo, ki je prišla k nji na letovišče. Pa je bilo življenje, polno ljubezni. Kaj hočeš? A danes je naju zasačila in se je kar nakremžila – hi hi!»

Dora se je zasmejala spet s svojim vsakdanjim smehom, ki je bil nekoč poln dražesti in iskrenosti. Pogledala me je od strani in me je prijela za roko. »Čemu govoriš tiste neumne besede o paradižu, ki ga ni več?« je nadaljevala. »Povsod se živi; samo, če se oklepaš ljubezni, je tvoje življenje vredno, da ga živiš. Pa kaj je treba še paradiža? Vem, da ga ne vidim več nikoli. Pa se ne žalostim niti za trenutek. Saj ni vredno ...«

»Ne govori tako, Dora!« sem jo prosil in sem ji položil roko na razgaljeno ramo. »Glej, umorili so naš paradiž in so nas vrgli iz njega. A nas niso mogli umoriti, ker je v nas še silna moč. Pojdemo nazaj tja doli, kjer prepeva naš sveti jug, in bomo poklicali nazaj v življenje naš paradiž in ga obudili iz smrti. In treba je vsake mlade roke in mlade volje. Pojdi, Dora, in se vrni nazaj k nam! Saj boš brez greha, ker paradiž odpušča vse. Kam hočeš zdaj? Tu na tem gradu je razkrit tvoj zahrbtni greh, in prevarana žena te zadavi v svoji pravični jezi. Kam se hočeš obrniti v svoji zapuščenosti? Padala boš od stopinje do stopinje in boš padla v prepad, odkoder ni rešitve ... Vrni se, Dora, ker te kliče umorjeni paradiž!«

Dora je zamahnila z roko. »Ne boj se! Življenje se razgrinja pred mano in se smeje v svoji ljubezni. Kajti vedi, jaz ljubim gospodarja in on ljubi mene. Zaradi

mene bi ubil svojo potvarjeno babo, ki niti ne zasluži, da bi umrla krščansko ... Jaz vem – prodal bo vso svojo ropotijo in pride za mano v mesto, kamor moram še danes. In živela bova življenje, ki ga bo ustvarila ljubezen, in spomina na paradiž ne bo nič več. Kajti že davno je umrlo vse, in v duši se ne zgane niti za trenutek žalost. Čemu? Ukradli so mi paradiž – i, no, jaz pa sem si napravila sama drugega. In ne peče me in me ne boli ...«

»Ne peče te, Dora, ker se ti smeje ljubezen, priključana iz bogvekatere opojne noči. Omamila te je in ti je zastrupila tvoje otroško srce. Pred sabo vidiš brezkončnost in ne šteješ ur, ker misliš, da so večne. A pride noč – iz daljnega, umorjenega paradiža bo dahnila v mrzlo tujino. Sama boš sedela pri oknu, in iz vrta bo prihajal davno pozabljeni vonj svetega juga. In takrat se bo predramilo tvoje srce in bo zavpilo. Kajti vseokrog so vstale divje sence, ki se pode po črni noči brez nade, brez pokoja. Srce je spoznalo tiste sence in je vedelo, da so to ure življenja, ki že prihaja za ugaslim dnevom mrtve ljubezni. In dvigala boš roke in se grabila za oskrunjene grudi. A zaman bo in prepozno. Kajti paradiž ne bo več zate, ker v tvoji propadli duši ni več mesta za nedolžne, smehljajoče pravljice, ki se razgrinjajo po svetem paradižu ... Vrni se, Dora! Glej, prijel te bom za roko, ki sem jo poljubil v tisti sladki kraški noči, in te bom peljal varno preko tujine. Vrni se, ker te kliče zadnjikrat paradiž! Vrni se in se spomni tiste tople noči, ki je dihala tako

mirno, tako lepo preko spečega Krasa in je bila polna otroške in čiste ljubezni!«

»Bedak si, prijatelj!« je odvrnila Dora. »Saj sem ti že rekla, da me ne gane več paradiž. Nisem ga razrušila jaz; razrušili so ga drugi, ker se jim je zdel tvoj paradiž prebebast in preotročji. Pojdi, pojdi! Tista tvoja topla kraška noč je bila tako smešna, da se moram smejati, če se je domislil. Čemu si mi poljubil samo roko, bedak? Kaj ti nisem božala las, ha? Če ti je bilo toliko mar za ljubezen, pa bi me bil objel in bi me bil stisnil k sebi. In spomini bi bili vse drugačni in lepši, in ti bi ne govoril zdaj svojih bedastih besed ... Glej, bil si neumen in nisi razumel kraške noči, ko je šepetala o ljubezni, pa si mislil, da so nedolžne pravljice, ki ne poznajo greha. Zakaj si bil bedak, prijatelj? Zakaj mi še vedno govoriš o paradižu, ki ga ne bo nikoli več?«

Prijela me je z obema rokama za rame in se je zasmejala. V njenem smehu je bilo polno vsakdanjosti in lokavosti, in mežikala je z očmi, ki so bile nekoč tako iskrene! Bele čipke so zdrsnile še bolj navzdol, in od njenih grudi je prihajala neka čudna, silna toplota, da se je človeku nehote zastudila. In videl sem pred sabo greh, ki je postajal vedno večji in se je smejal s svojim lokavim, nečistim smehom. Razpregal se je vseokrog in njegovega smeha ni bilo nikoli konca. S svojo razbrzdanoostjo je napolnih smehljajoči svet, in lepe, silne misli so se poskrile pred njim bogvekam. In stud se je večal, in

človek je samo še mislil, kam bi zbežal, da bi tam preklinjal in krčil pesti.

»Bedak si bil, prijatelj, in bedak ostaneš«, je govorila Dora in me je stisnila na svoje gorke, tresočče grudi. Toda sunkoma sem se izvil iz njenih rok in sem jo pahnil od sebe. Zasmejala se je samo in je zakrila s srajco svoje gole rame. »Bedak si, prijatelj,« je ponovila in se je okrenila. Kajti na dvorišče je stopil gospodar, ves zardel in poten. Približal se je Dori in jo je prijel za roko.

»Ne bodi huda name,« je izpregovoril gospodar in se je nagnil k njenemu obrazu, da bi ji videl v oči. »Glej, saj nisem jaz kriv ničesar ... Prišlo je vse tako čudno. S tabo pojdem, Dora, ker te ljubim in mi je življenje brez tebe tako mučno ...«

Ničesar mu ni odgovorila. Samo pobožala ga je po obrazu in se je oklenila njegove roke. In šla sta naglo preko dvorišča, tesno stisnjena drug k drugemu. Dospela sta do vrat in sta stopila na prag. Za trenutek sta obstala, a se nista ozrla nazaj. Dora se je zasmejala še enkrat in je ovila svojo golo desnico krog gospodarjevega pasa. Potem pa sta izginila za črnimi durmi.

Obrnil sem se in sem šel z dvorišča. Pot se je vila preko rosnihi travnikov po položnem hribu navzgor. Jutro je dihala po božjem svetu in je sanjalo v svojih pokojnih, svežih sanjah. Sèm od črnega, samotnega gozda so prihajale tihe, narahlo šumeče pesmi in so se gubile med molčečimi travniki. Tam gori na vrhu hriba sem

obstal in sem se zagledal v solnčni svet pod sabo. A čudno – bilo ni nikjer glasne radosti in žuborečega veselja. Lahna, sivkasta koprena je zakrivala dolino pod mano in se ni stresla niti za trenutek. In sredi te koprene je stal kmetski grad in je bil mračen in poln skrivnostnega, molčečega mira.

Samo za trenutek se je zbudilo življenje tam doli. Gospodar je vpregel v koleselj konja. Iz hiše je prišla ženska in se je vsedla v koleselj. Gospodar se je vsedel kraj nje in je pognal konja. Zdrčal je koleselj z dvorišča, in konj je dirjal na vso sapo po poti, vijoči se po hribu navzdol. Tam doli se je svetila bela cesta; vila se je narahlo pod hribom in je izginjala za daljnim gozdom. Koleselj se je zavil v prah. Čulo se je samo še oddaljeno ropotanje, dokler tudi to ni utihnilo, in koleselj je izginil v črnem gozdu ...

Mračno je strmel samotni kmetski grad v solnčno jutro. Od vsepovsod je prihajala groza in je legala na mrtvi, strašni kmetski grad. Zdelo se je, kakor da je vstajalo iz vsakega solnčnega žarka prekletstvo, ki se je režalo s svojim zločestim obrazom iz črnih, na gosto zagrnenih oken kmetskega grada. Prikrito, težko ihtenje je prihajalo bogveodkod, in v srcu je bilo človeku tako tesno in čudno, da si je zakril oči in se je zgrudil na rosna tla. In bilo ni nikjer tolažbe in veselja. S stoletnim prekletstvom blagoslovljeni kmetski grad se je tresel tam doli sredi sivkaste koprene, in tisto prikrito, težko

ihtenje je postajalo vedno glasnejše in obupnejše. Vstajalo je nekje tam doli ob gradu in se je širilo s svojim groznim, bridkim glasom preko jutranjega sveta.

Zgrudil sem se vrh hriba na tla in sem si zakril obraz z rokami. O, domovina! Čemu so te oskrunili s svojimi krvavimi rokami? Čemu so te zažgali kakor staro čarovnico, ki se je ženila na kmetskem gradu z zlodjem in je delala z njim greh? – O, domovina! In ti si bila sladka in lepa in vsa vredna silne ljubezni, ki gori v naših dušah. Ubili so nas s svojim vražjim licemerstvom in so pokopali naša sesušena in izstradana telesa sredi mrzle tujine. Sveto ljubezen, ki smo jo prinesli iz paradiža, so iztrgali iz naših src in so jo poteptali s svojimi umazanimi nogami, in zdaj ležimo v mrzlih grobovih, ubiti in zasramovani. A umrli nismo, ker v naših srcih še živi hepenenje, tisto sveto hrepenenje, ki ga pozna samo naš paradiž. Ljubezen še gori v njih, ljubezen do tebe, domovina, ki so te ubili v svoji grešni prešernosti. In tista ljubezen je velika in pozna samo večnost, ki je z nami in nas greje v samotnih, zasramovanih grobovih. Trgali so od nas košček za koščkom. Vse, kar smo prinesli iz paradiža, so nam pokradli in niso spoštovali niti deviških grudi. Z nesramno roko so segli po svetih svetinjah, da so pasli svoje pohlepne oči na njih in so se naslajali v sramotnih urah. In mi smo ležali na tleh in se nismo mogli niti geniti. Kajti pohodili so nas in so nas ubili počasi in premišljeno. In v svoji smrti brezčastni in polni sramote, vpijemo k tebi, o, domovina, vpijemo

s krikom, ki se razlega po brezkončnem vesoljstvu. A kje so ušesa, ki bi nas slišala, in kje so oči, ki bi se ozrle na naše grobove? In kje so roke, ki bi izkopale žive mrličje iz sramotnih grobov? Kajti ti, o, domovina, si padla in si zaječala z nami v svojem groznem, smrtnem strahu ...

Zamrlo je življenje, in raztrgane, gladne tolpe se vlačijo kakor strahovi po neznani tujini. Od vzhoda do zatona se vlačijo; preko širnih poljan se premikajo in se vlečejo po strmi gori nemo, brez glasu, s prekrižanimi rokami. A molitve ni na njihovih jezikih. Le glasne kletve bruha iz umorjene duše in polnijo s svojim strašnim krikom širno prostranstvo. In od vseh strani prihaja jek. Črni gozdovi se tresejo in ječe; vrane se dvigajo iz njih in krakajo nad mrzlimi poljanami. A nebo se smeje s svojim brezizraznim smehom; solnce stopi izza oblakov in razlije svojo mehko, a vendar mrzlo luč preko tujine. In tolpe živih strahov se zavedo svoje nagote, ki je ne morejo pokriti z ničemer. Sram jih je dneva in strah jih je žarkov, ki so se razlili tako nenadoma okrog njih. Pride težka zavest, zavest, da nimajo ničesar sredi belega dneva; da solnce ne sije njim, ki so bili že davno umrli; da svet ni več njihova last – svet s svojo ljubeznijo in sladkim življenjem. Samo grobovi so še njihovi; črni, večni grobovi, ki so se odprli sredi krasnega sveta in sredi božjega življenja in so jih požrli v svojo nenasitno temo ... In tolpe živih strahov zatulijo in se razgubé v vesoljnost. Koščene roke se dvigajo in pesti se krčijo. Vsa prostranost se je stresla v divji grozi. Kajti preko nje je zabučalo – šlo je prokletstvo nad širno zemljo, in zemlja

se je zamajala za trenutek v svojem strahu. Prokletstvo živih strahov, ki so jim vzeli svet in paradiž in pravico do človeškega življenja ...

O, domovina! In ti si umrla z nami, ker so te križali v svojem pregrešnem licemerstvu. Zakopali so te v grob, ki je bil do vrha napolnjen z zlato krvjo tvojih mladih sinov. Pokrili so te z ogromno skalo, da ne vstaneš nikoli več v mlado življenje. A kri v grobu se ne bo posušila nikdar in se ne bo spojila z mrzlo prstjo. Vzbrstela bo v silni pomladi v orjaško moč, ki te bo poklicala in te obudila iz smrti. In vstala boš iz groba in se dvignila. A zaman boš gledala preko pojočega morja; zaman boš gledala preko umorjenega paradiža in boš klicala. Tvojih sinov ni več – sredi tujine so legli kot živi strahovi v nemirne grobove. Tvoje devojke samo so se vrnile k tebi: v udratih očeh sramota, v srcih polno gorja in obupa, a grudi oskrunjene od greha, s katerim jih je pohodila tujina in jih je zastrupila na veke. O, domovina! Sprejmi jih v svoje naročje; s svojo čisto, ljubečo roko jim obriši oči, ki so izplakale že vse solze! Saj niso krive ničesar – tujina jih je poteptala s svojimi umazanimi nogami in se je naslajala ob njihovih čistih, nedolžnih telesih. A niso imele moči, da bi se genile. Kajti hrepenenje po paradižu jim je izmozgalo dušo, in padle so, ker niso znale ne pota ne steze naprej ...

Visoko gori na senožeti je zavriskal mladi pastir. Zagledal je bil pastirico, ki se je dvignila onkraj visokega plota in se je zasmejala. Pa je zavriskal pastir, in

njegov glas se je razlegnil preko jutranjega sveta. Šla je bila mimo bolest in se je skrila bogvekam. Dvignil sem glavo in sem se ozrl doli na samotni kmetski grad. Še vedno je stal tam na griču mračen in skrivnosten. Sivkasta koprena ga je obdajala kroginkrog, in nič se ni genilo tam doli.

Naposled je stopila sključena ženska na prag. Razločno se jo je videlo – bila je razmršena in napol oblečena. Prihuljeno se je ozrla po dvorišču; potem pa je šla počasi, z drsajočimi stopinjami na vrt, s katerega se je videlo daleč doli po dolini. Sklonila se je naprej in si je zasenčila z roko oči. Gledala je na cesto, ki se je vila po dolini in je izginila kar naenkrat kraj črnega gozda. A cesta je bila prazna in mrtva ... In tedaj je vzkriknila ženska in se je zgrabila za suhe prsi. Njen krik je napolnil vso okolico in je jekal daleč doli od senožeti.

Pastir je preskočil visoki plot in je zgrabil pastirico okrog pasa. Zasmejala sta se oba in sta pričela plesati po nizki travi. Krik tam doli kraj kmetskega grada je postajal tišji, vedno tišji, dokler ni prešel v bridko, komaj slišno ihtenje. Naposled pa je utihnil popolnoma. Kajti pastir in pastirica sta se vsedla na trato, pa sta začela peti z zategnjenim glasom čudno, smešno pesem tujine ...